

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA ŽURNALISTIKU/KOMUNIKOLOGIJU

**DETABUIZACIJA SVIJESTI KOD PUBLIKE KAO
POSLJEDICA EMITIRANJA TELEVIZIJSKIH SERIJA**

-magistarski rad-

Kandidat:

Aldin Hasić

Broj indeksa:

992/II – K

Mentorica:

prof. dr Belma Buljubašić

Sarajevo, oktobar, 2021.

2021.

Aldin Hasić

Detabuizacija svijesti kod publike kao posljedica emitiranja televizijskih serija

**FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA**
UNIVERZITET U SARAJEVU
MCMXLIX

ODSJEK ZA ŽURNALISTIKU/KOMUNIKOLOGIJU

**DETABUIZACIJA SVIJESTI KOD PUBLIKE KAO
POSLJEDICA EMITIRANJA TELEVIZIJSKIH SERIJA**

-magistarski rad-

Kandidat:

Aldin Hasić

Broj indeksa:

992/II – K

Mentorica:

prof. dr Belma Buljubašić

Sarajevo, oktobar, 2021.

„Boj se ovna, boj se govna, a kad ću živjeti?“

(Meša Selimović)

Sadržaj:

Popis grafikona, tabela i slika	8
1. Uvodna razmatranja	10
2. Teorijsko – metodološki okvir rada	11
2.1. Teorijski okvir rada	11
2.2. Metodološki okvir rada	11
2.2.1. Predmet istraživanja i obrazloženje teme	11
2.2.2. Problem istraživanja	12
2.2.3. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja	12
2.2.4. Disciplinarno određenje predmeta istraživanja	13
2.2.5. Ciljevi istraživanja	13
2.2.6. Hipoteze, varijable i indikatori	13
2.2.7. Naučni pristup i metode istraživanja	15
2.2.8. Naučna i društvena opravdanost istraživanja	16
3. Temeljni pojmovi	17
4. Pojam detabuizacije	17
4.1. Psihološki aspekt	20
4.2. Sociološki aspekt	24
4.3. Komunikološki aspekt	29
4.4. Savremeno razumijevanje pojma	39
5. Historijat televizijskih serija	45
5.1. Razvoj televizije i prva emitiranja serijskog programa	45
5.2. Prvobitna tematika televizijskih serija	49
5.3. Počeci savremenog koncepta emitiranja	52
6. Tabu u televizijskim serijama	60
6.1. Kontekst prikazivanja tabua	61

6.2. Najčešće prikazivane tabuizirane kategorije i pojave.....	65
6.3. Tabu u tabuu.....	76
6.4. Neodolijevanje stereotipnom narativu – „greške u koracima“	79
7. Koncept detabuizacije.....	83
7.1. (Ne)isforsiranost prikazivanja – postizanje (ne)željenog efekta.....	83
7.2. Prisutnost stilske figure preuveličavanja – hiperbola pojmova.....	85
7.3. Fenomen oksimorona.....	87
8. Prikazivanje tabuiziranih kategorija i pojava putem televizijskih serija	89
8.1. Način i kontekst prikazivanja tabuiziranih kategorija i pojava nekad i sad na primjeru televizijskih serija.....	90
8.2. Prikazivanje „tabua modernog doba“ na primjeru televizijskih serija.....	99
8.3. Prikazivanje tabuiziranih kategorija i pojava na primjeru serije „Elite“.....	107
8.3.1. Koncept „savremene“ žene s elementima feminizma.....	107
8.3.2. Prikazivanje manjina i religijskih obilježja – hidžab u neislamskom okruženju..	109
8.3.3. Prikazivanje klasnih razlika	112
8.3.4. Prikazivanje „zabranjene ljubavi“ u različitim kontekstima	112
8.3.5. Prikazivanje LGBTQ+ zajednice.....	115
8.3.6. Prikazivanje porodičnih odnosa pod pritiskom „škakljivih“ okolnosti	116
8.3.7. Prikazivanje elemenata seksualne edukacije.....	117
8.3.8. Prikazivanje fizičkih atributa, karakteristika i bolesti.....	118
8.3.9. Fenomen „spajanja nespojivog“	119
8.3.10. Prikazivanje ilegalnih radnji.....	120
8.4. Prikazivanje tabuiziranih kategorija i pojava na primjeru serije „Euforija“.....	121
8.4.1. Koncept „savremene žene“	121
8.4.2. Prikazivanje „različitosti“ u kontekstu „zabranjene ljubavi“	122
8.4.3. Prikazivanje LGBTQ+ zajednice i porodičnih odnosa pod pritiskom „škakljivih“ okolnosti.....	123
8.4.4. Prikazivanje posljedica vršnjačkog pritiska i spajanje stereotipno nespojivog...	125

8.4.5. Prikazivanje elemenata seksa i seksualne edukacije.....	126
8.4.6. Prikazivanje ilegalnih radnji.....	126
8.5. Kontekst prikazivanja ilegalnih radnji – detabuizacija svijesti ili promocija zla.....	128
9. Empirijsko istraživanje	131
9.1. Rezultati i analiza istraživanja.....	131
9.2. Diskusija.....	146
10. Zaključna razmatranja.....	149
Literatura:.....	151
Prilozi.....	153
<i>Prilog 1: Intervju s psihologinjom – Amelom Mujčić.....</i>	<i>153</i>
<i>Prilog 2: Intervju s mladom nadom bosanskohercegovačkog redateljstva - Sarom Ristić.....</i>	<i>158</i>
<i>Prilog 3: Anketni upitnik.....</i>	<i>162</i>
Izjava o autentičnosti radova	170

Popis grafikona, tabela i slika

Grafikon 1: Omjer spolova ispitanika anketnog upitnika izražen u procentima

Grafikon 2: Omjer starosne dobi ispitanika izražen u procentima

Grafikon 3: Stepen obrazovanja ispitanika izražen u procentima

Grafikon 4: Mišljenje ispitanika o utjecaju televizijskih serija na percepciju tabuiziranih kategorija i pojava u društvu izraženo u procentima

Grafikon 5: Mišljenje ispitanika o važnosti načina, odnosno konteksta prezentiranja određenih tabuiziranih kategorija ili pojava predstavljenih u televizijskoj seriji izraženo u procentima

Grafikon 6: Mišljenje ispitanika o intenzitetu utjecaja televizijskih serija na stvaranje, odnosno suzbijanje predrasuda i stereotipa o određenim marginaliziranim grupama ili pojavama

Grafikon 7: Tabuizirane kategorije i pojave najčešće prikazivane u televizijskim serijama prema mišljenju ispitanika

Grafikon 8: Reakcija ispitanika na prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u televizijskim serijama izražena u procentima

Grafikon 9: Djelotvorniji kontekst prikazivanja marginaliziranih grupa prema mišljenju ispitanika izražen u procentima

Grafikon 10: Mjerodavnost prikazivanja marginaliziranih grupa i pojava u televizijskim serijama prema mišljenju ispitanika izražena u procentima

Grafikon 11: Utjecaj televizijskih serija na ugao promatranja određenih tabu tema kod publike izražen u procentima

Grafikon 12: Serije koje su najviše utjecale na ugao gledanja određenih tabu tema prema mišljenju ispitanika

Grafikon 13: Odgovor ispitanika na pitanje „Da li "ružnu" Betty nakon emitiranja televizijske serije "Ružna Betty" smatrate i dalje ružnom?“ izražen u procentima

Grafikon 14: Mišljenje ispitanika u vezi s kontekstom prikazivanja lika Rubi izraženo u procentima

Grafikon 15: Odgovor ispitanika na pitanje „Smatrate li da TV serija "Seks i grad" pozitivno utječe na reputaciju žene?“ izražen u procentima

Grafikon 16: Stav ispitanika u vezi s prikazivanjem gojaznih ljudi, kao glavnih likova u televizijskim serijama izražen u procentima

Grafikon 17: Rezultat prikazivanja hidžaba u neislamskom okruženju prema mišljenju ispitanika izražen u procentima

Grafikon 18: Stav publike u vezi s prikazivanjem ljubavne priče između muslimanke i kršćanina u televizijskoj seriji izražen u procentima

Grafikon 19: Odgovor publike na pitanje „Da li Vas je određena TV serija razuvjerila od prethodnog razmišljanja kada je ova tematika u pitanju?“ izražen u procentima

Grafikon 20: Stav ispitanika prema ljubavnoj priči između muslimanke i kršćanina u stvarnom životu izražen u procentima

Grafikon 21: Stav ispitanika prema prikazivanju LGBTQ+ zajednice u televizijskim serijama izražen u procentima

Grafikon 22: Stav ispitanika prema prikazivanju invaliditeta i bolesti u televizijskim serijama izražen u procentima

Grafikon 23: Odgovor ispitanika na pitanje „Kako biste promatrali HIV+ osobu nakon njenog prikazivanja u TV seriji?“ izražen u procentima

Grafikon 24: Stav ispitanika prema vjerskim licima prikazanim kao kriminalcima u televizijskim serijama izražen u procentima

Grafikon 25: Stav ispitanika prema prikazivanju ilegalnih radnji u televizijskim serijama izražen u procentima

Grafikon 26: Pripadnost ispitanika određenoj strani u televizijskoj seriji „La casa de papel“ izražena u procentima

Grafikon 27: Mišljenje ispitanika o utjecaju televizijskih serija na njihovu svijest izraženo u procentima

1. Uvodna razmatranja

Televizijske serije su danas široko rasprostranjen koncept emitiranja zabavnog sadržaja. Kao takve, imaju posebnu moć utjecaja na publiku i oblikovanje njihove svijesti. Osim što se ovakvim televizijskim sadržajem šalju snažne poruke, moć njegovog utjecaja se ogleda u činjenici da televizijske serije predstavljaju kontinuirano emitiranje što dodatno pospješuje prihvatanje poruka kod publike, jer je izložena stalnom promoviranju određene tematike. Shodno aktuelnim temama i problematikom savremenog svijeta, poruke prisutne u televizijskim serijama uglavnom se odnose na prihvatanje drugog i drugačijeg, rušenje predrasuda i ličnih uvjerenja za koje pojedinac smatra da su upravo njegova, ona prava. Jednostavnije rečeno, noviji koncept prikazivanja televizijskih serija zasnovan je na detabuizaciji tema, pojava, svijesti, odnosno društva u cjelini. Razlog sve češće, na ovaj način usmjerene tematike, jesu aktuelni problemi u vezi s ugrožavanjem ljudskih prava zasnovanih na rodnoj, rasnoj, seksualnoj, vjerskoj ili drugoj pripadnosti. Zbog svega navedenog, u televizijskim serijama sve češće imamo priliku susresti pripadnike crne rase, LGBTQ+ zajednice, muslimane u nemuslimanskom okruženju i druge marginalizirane kategorije društva u kojem boravimo. Skoro u svim serijama, namijenjenim tinejdžerskom ili adolescentnom uzrastu, imamo prisutnu neku od spomenutih kategorija ili pak sve. Također, sadržaj televizijskih serija je nerijetko zasnovan na promoviranju modela ljepote na koji nismo prethodno naviknuti. Nastoji se prikazati da koncept savršene figure nije jedini „savršen“. Sve češće u glavnim ulogama susrećemo žene i muškarce koji ne liče onima s ranijih naslovnica. Putem mnogih online platformi i naša javnost ima priliku pratiti ovakav koncept prikazivanja. Stoga ne možemo reći da u ovom segmentu kasnimo za ostatkom svijeta. Ono što se emitira u Sjedinjenim Američkim Državama, kao ogromnim proizvođačem takvog sadržaja, već sutra stiže i u naše domove. S obzirom na tradicionalnije društvo kojem pripada bosanskohercegovačka javnost, ostaje pitanje koliko je naša publika spremna pratiti svjetske trendove te da li na pravi način razumijeva savremeni koncept televizijskog prikazivanja. Uzimajući u obzir navedeno, rad će nastojati prikazati najčešće predstavljane tabuizirane kategorije i pojave te kontekst njihovog prikazivanja, odnosno pružiti što objektivniji uvid u stvarni utjecaj televizijskih serija na oblikovanje svijesti kod publike. Stoga smo se u ovom radu osvrnuli na neke od najprisutnijih tabuiziranih kategorija i pojava u televizijskim serijama, te kroz različite primjere i kontekste nastojali što bolje prikazati kakvim se to načinima služe autori televizijskih serija u cilju prezentiranja određenih društveno „atipičnih“ segmenata.

2. Teorijsko – metodološki okvir rada

Suština rada jeste predstaviti savremenu tematiku televizijskih serija te ustanoviti kakav, odnosno koliki je njihov utjecaj na publiku. Shodno tome, analizirat ćemo njihov sadržaj, ton i kontekst prikazivanja društvenih grupa i pojava koje se na određenom teritoriju, u određenom društvu, kulturi ili pak u svijetu generalno, smatraju netipičnim.

2.1. Teorijski okvir rada

Teorijski okvir se ogleda u činjenici da je emitiranje društvenih pojava koje predstavljaju tabu relativno novijeg karaktera. Stoga, ovakva tema zaslužuje posebnu pažnju te istraživanje, kakav trag, odnosno na koji način takav vid prezentiranja može utjecati na publiku. Kada je riječ o povezanosti ovog problema s komunikološkim disciplinama, možemo reći kako je, nerijetko, neposredna komunikacija u vidu propagande djelotvornija i ostavlja jači utisak na psihu pojedinca, nego ona direktna, svakodnevna komunikacija. Na skoro isti princip djeluju i televizijske serije, odnosno ideologija kojom je sadržaj prožet. Od istraživanja se može očekivati objektivniji uvid u stvarni utjecaj televizijskih serija na svijest publike. Također, pokušat ćemo ustanoviti da li je takav utjecaj pozitivan ili negativan, odnosno da li je prezentiranje tabua putem televizijskih serija poželjna ili pak nepoželjna pojava u društvu.

2.2. Metodološki okvir rada

U postavljanju osnovnih premisa rada neophodno je obrazložiti temu i odrediti predmet istraživanja, problemsko pitanje na koje će rad nastojati ponuditi odgovor, njegove ciljeve i opravdanost, metode koje će se koristiti prilikom istraživanja te generalnu i pomoćne hipoteze.

2.2.1. Predmet istraživanja i obrazloženje teme

Svjedoci smo da su televizijske serije sve više prisutne u svakodnevnom životu naročito mladih ljudi. Kao takve zaslužuju posebnu pažnju, odnosno analizu, kako bismo na pravi način shvatili koliki utjecaj vrše na njihovu publiku. Njihov sadržaj je sve raznovrsniji, a utjecaj sve veći,

stoga ćemo obratiti pažnju na posljedice takvog uzajamnog odnosa. U istraživanju ćemo obuhvatiti televizijske serije poznate godinama unazad, ali i savremeni koncept serijskog emitiranja kao što su npr. Netflixove televizijske serije. U istraživanju ćemo se baviti analizom televizijskih serija te njihovog savremenog koncepta koji je sve više posvećen detabuizaciji svijesti. Prikazat ćemo pojave koje se postavljaju u životnu svakodnevicu, iako u društvu još uvijek predstavljaju tabu teme.

2.2.2. Problem istraživanja

U ovom istraživanju pokušat ćemo odgovoriti na sljedeće problemsko pitanje: „Da li, u kojoj mjeri i na koji način televizijske serije utječu na svijest publike plasiranjem sadržaja koji u društvu predstavljaju tabu teme?“. Istraživanje će razraditi pitanje društvenog stava prema tabu temama kao što su: LGBTQ+ zajednica, rasne i klasne razlike, hidžab, spolno prenosive bolesti, djevojke „lakog morala“ itd. Također ćemo se baviti problemom najčešće predstavljenih tabuiziranih kategorija i pojava u televizijskim serijama. Shodno tome, izložit ćemo brojne segmente koji predstavljaju sastavni dio prikazivanja tabu tematike. U skladu s tim, pokušat ćemo ustanoviti određene faktore u kreiranju, odnosno nastanku (ne)željenog efekta. U principu, rad će se baviti relacijskim odnosima između autora, televizijskih serija i publike kao recipijenata plasiranog sadržaja, na osnovu čega ćemo nastojati prikazati krajnji rezultat prikazivanja tabu tematike.

2.2.3. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja

Vremensko određenje predmeta istraživanja period je između 28. juna i 28. septembra 2021. godine u kojem smo se bavili analizom televizijskih serija koje su vršile utjecaj i ostavile ogroman trag na publiku širom svijeta. Kada je riječ o prostornom određenju predmeta istraživanja, u fokusu će biti publika Bosne i Hercegovine uzrasta od 18 do 25 godina, s eventualnim komparacijama sa stranim gledateljstvom.

2.2.4. Disciplinarno određenje predmeta istraživanja

S obzirom na problematiku predmeta istraživanja, neophodno mu je pristupiti interdisciplinarno. Konsultirajući različite društvene nauke: komunikologiju, sociologiju, psihologiju, nastojat ćemo dobiti što objektivniji uvid u stvarni utjecaj televizijskih serija na publiku. S obzirom na važnost svake od navedenih nauka, problem istraživanja nastojat ćemo prikazati kroz prizmu sve tri nauke. Shodno tome, angažirat ćemo i stručna lica iz nekih od spomenutih oblasti kako bi istraživanje bilo što relevantnije. Komunikološki aspekt bit će značajan u kontekstu medijskog prezentiranja određenih segmenata društva, sociološki, pak, u kontekstu sučeljavanja društvenih normi sa „savremenim“ izazovima socijalizacije, te psihološki, kao naročito važan, imajući u vidu da predrasudna, odnosno stereotipna razmišljanja, koja su jedan od krucijalnih razloga postojanja tabua, nastaju u ljudskoj psihi. Stoga, nije teško zaključiti zašto je psihologija s akcentom na socijalnu psihologiju, značajna za naše istraživanje.

2.2.5. Ciljevi istraživanja

Kada je riječ o ciljevima istraživanja, oni se prije svega ogledaju u pružanju uvida u nivo i način utjecaja televizijskih serija na formiranje svijesti kod publike. Također, rad će se baviti tematikom prikazivanja (i)relevantnosti zabavnog sadržaja da se bavi ozbiljnom društvenom ulogom kao što je formiranje svijesti kod konzumenata plasiranog sadržaja. Naravno, da bismo došli do ovih zaključaka, potrebno je obrazložiti različite stavke koje uključuju televizijsko prezentiranje tabuiziranih kategorija i pojava putem serija. Stoga, značajni dio rada bit će baziran na predstavljanju konteksta, odnosno načina izlaganja tabu tema javnosti, te naravno, mnogih drugih segmenata koji se tiču ovog problema.

2.2.6. Hipoteze, varijable i indikatori

Generalna hipoteza istraživanja:

Televizijske serije utječu na svijest kod publike.

Pomoćne hipoteze:

Način prezentiranja određene kategorije u televizijskoj seriji određuje stav publike prema toj kategoriji.

Nepristrasnost u režiranju televizijskih serija utječe na način percepcije određenog društvenog fenomena.

Televizijske serije utječu na suzbijanje predrasuda kod publike.

Varijable i indikatori:

Hipoteza: Televizijske serije utječu na svijest kod publike.

Nezavisna (uzročna) varijabla – televizijske serije

Zavisna (posljedična) varijabla – svijest

Indikatori za mjerenje i istraživanje nezavisne varijable – televizijske serije:

- mreža emitiranja (televizijski program, online platforma),
- gledanost,
- recenzija.

Indikatori za mjerenje i istraživanje zavisne varijable – svijest:

- stav i mišljenje publike prema prikazanom sadržaju,
- prethodno usađene moralne vrijednosti.

Hipoteza: Način prezentiranja određene kategorije u televizijskoj seriji određuje stav publike prema toj kategoriji.

Nezavisna (uročna) varijabla – način prezentiranja određene kategorije

Zavisna (posljedična) varijabla – stav publike prema toj kategoriji

Indikatori za mjerenje i istraživanje nezavisne varijable – način prezentiranja određene kategorije:

- stavovi i uvjerenja,
- informiranost o načinu života, kulturi i tradiciji prezentirane kategorije.

Indikatori za mjerenje i istraživanje zavisne varijable – stav publike prema toj kategoriji:

- način prikazivanja (određene kategorije),
- prethodno usađene moralne vrijednosti,
- (ne)prisutnost stereotipnog razmišljanja.

Hipoteza: Nepristrasnost u režiranju televizijskih serija utječe na način percepcije određenog društvenog fenomena.

Nezavisna (uzročna) varijabla – nepristrasnost u režiranju televizijskih serija

Zavisna (posljedična) varijabla – percepcija društvenog fenomena

Indikatori za mjerenje i istraživanje nezavisne varijable – nepristrasnost u režiranju televizijskih serija:

- ispravna informiranost/upućenost,
- (ne)pripadanje društvenom fenomenu koji se prikazuje – objektivnost,
- osjećaj empatije.

Indikatori za mjerenje i istraživanje zavisne varijable – percepcija društvenog fenomena:

- način/ugao prikazivanja,
- odgoj,
- prethodno formirana svijest o prikazanom.

Hipoteza: Televizijske serije utječu na suzbijanje predrasuda kod publike.

Nezavisna (uzročna) varijabla – televizijske serije

Zavisna (posljedična) varijabla – suzbijanje predrasuda kod publike

Indikatori za mjerenje i istraživanje nezavisne varijable – televizijske serije:

- mreža emitiranja (televizijski program, online platforma)
- gledanost,
- recenzija.

Indikatori za mjerenje i istraživanje zavisne varijable – suzbijanje predrasuda kod publike:

- trenutno stanje (postojanje) predrasuda,
- kultura i tradicija određenog podneblja,
- prisutnost cenzure uslovljene tradicijom, koja ograničava emitiranje na određenom prostoru.

2.2.7. Naučni pristup i metode istraživanja

Rad sadrži teorijski i empirijski pristup istraživanju. Teorijski dio istraživanja bazirat će se na prethodno spomenutim disciplinama kojim ćemo se služiti u radu, a to su komunikologija, sociologija i psihologija. Osvrnut ćemo se na bitne segmente spomenutih nauka u vezi s temom

koju obrađujemo, a sve u cilju što boljeg razumijevanja kompletnog rada. Zatim, empirijski dio istraživanja bazirat će se na analizi stavova kod publike uzrasta od 18 do 25 godina, odnosno onih koji prate sadržaj. U radu će biti korištena kombinacija kvalitativnog i kvantitativnog pristupa putem metoda za prikupljanje podataka, tehnikom ankete i instrumentom anketnog upitnika. Također, koristit će se tehnika intervju instrumentom dubinskog intervjuiranja. S obzirom na prirodu rada, kada je riječ o metodama istraživanja, koristit ćemo se metodom analize, prilikom koje ćemo raščlaniti određene tabuizirane kategorije i pojave, emitirane u televizijskim serijama, odnosno, kompletnu televizijsku tematiku, raščlanit ćemo na njene sastavne elemente. Također, koristit ćemo se induktivnom metodom, koja će se ogledati u analizi određenih televizijskih serija na osnovu kojih ćemo doći do općeg zaključka, koji se tiče serijske tematike u kontekstu detabuizacije svijesti kod publike.

2.2.8. Naučna i društvena opravdanost istraživanja

S obzirom na činjenicu da istraživanje doprinosi nauci, jer je oživljava i unapređuje, naučna opravdanost se može odnositi i na ovaj segment. No, ono što ćemo istaći jeste fraza iz relativno novije nauke, mediologije. Naime, u vezi s ovom naukom dovodimo frazu „medij je sve – sve je medij“. Dakle, mi svakodnevno primamo poruke iz različitih sfera života. Svakako da su televizijske serije također jedna od njih i to veoma utjecajna sfera koja oblikuje našu svijest. Stoga se naučna opravdanost istraživanja može promatrati s komunikološkog aspekta, jer televizijske serije šalju jake propagandne poruke koje oblikuju razmišljanje publike. Imajući u vidu sve češće prezentiranje marginaliziranih grupa te različitih društvenih pojava koje su atipične za naše podneblje, ali i svijet generalno, možemo reći da je društvena opravdanost istraživanja također jasna. Naime, televizijske serije sve više potenciraju prezentaciju različitih društvenih pojava s kojima se savremeni svijet susreće, te u zavisnosti od općeg tona i konteksta njihovog prikazivanja uveliko zavisi na koji način će takve pojave biti prihvaćene u javnosti. Jednostavnije rečeno, sadržaj koji plasira ovakav vid zabavnog programa može oblikovati razmišljanje kod publike, naročito mlađe, koja i jeste u fokusu našeg istraživanja.

3. Temeljni pojmovi

Autor Asad Nuhanović u knjizi „Fenomen javnosti“ definira sljedeće pojmove:

- javno mnijenje; mišljenje pripadnika pojedinih ili više društvenih grupa o tome kako treba riješiti (problematična) pitanja bitna za grupu kao cjelinu ili je u pitanju opći interes čitave zajednice, javno mnijenje nije zbir individualnih mišljenja, već je u pitanju mišljenje koje izražavaju pojedinci, ali kao pripadnici određenih socijalnih grupa, ono ne predstavlja mišljenje pojedinih uskih ili privilegiranih grupa, već mišljenje većine pripadnika društvene grupe (Nuhanović, 2005),
- javnost; označava socijalni milje gdje posreduju privatna i javna sfera u kojima individua (građanin) vrši određeni utjecaj na one koji odlučuju (Nuhanović, 2005),

dok se u „Leksikonu radija i televizije“ navodi definicija sljedećih pojmova:

- ciljana publika; određeni dio slušateljstva, tj. gledateljstva specifičnih (zajedničkih) socio - demokratskih ili psihografskih obilježja kao što su spol, dob, stepen obrazovanja, tip naselja, zanimanje (profesija) prema kojem se posreduju specifični programski sadržaji s ciljem da se zadovolje njegove medijsko – programske preferencije, estetski kriteriji i potrošačke navike (Galić et al., 2016),
- televizijske serije; televizijsko djelo koje u više povezanih epizoda prikazuje fiktivne događaje povezane jedinstvenom pričom ili istim likovima i općom temom, proizvodi se u unaprijed određenom ili neodređenom broju epizoda, koje se najčešće emitiraju u isto vrijeme (dan, sedmica), kako bi se stekla navika gledanja (Galić et al., 2016).

4. Pojam detabuizacije

Kako bismo što bolje shvatili temu rada, prije svega potrebno je pravilno definirati pojam detabuizacije. Ipak, da bismo došli do što tačnijeg tumačenja ovog pojma, prvenstveno ćemo izdvojiti korijen riječi – tabu. Nerijetko smo u prilici čuti ili izgovoriti ovu riječ u našoj svakodnevnici, ne sluteći kolika je uistinu njena težina te kolike su posljedice u društvu upravo izazvane tabuom. Kada je riječ o definiciji tabua, možemo ga definirati kao:

Socijalno neprihvaćen, zabranjen čin, predmet ili ponašanje; nešto sveto, što posjeduje određenu moć, što se ne smije dirati ili povrijediti. Kršenje takve svete zabrane, prema vjerovanju u prvobitnoj zajednici, donosi nesreću i štetu pojedincu i/ili zajednici i zato se strogo kažnjava. Naziv tabu ima danas šire, metaforičko, značenje: odnosi se na zabranu kršenja, pretežno neformalnih društvenih normi i standarda ponašanja kao npr. seksualnih tabua, tabua vlasništva (Furlan et al., 2005: 484, 485).

Naravno, shodno temi kojom se bavimo u ovom radu, naglasak ćemo staviti na šire, metaforičko, značenje tabua koje se koristi danas. Dakle, kako se navodi u definiciji tabua, danas on predstavlja zabranu kršenja određenih ustaljenih normi i ponašanja koje su karakteristične za određeno društvo, njegovu kulturu i tradiciju. U principu, sve što ne pripada takvom poželjnom okviru ponašanja je neprihvatljivo, nemoralno i ne pripada konceptu „normalnog“. Osvrnuvši se na samu definiciju tabua te onoga što on predstavlja u savremenom poimanju društva, možemo reći da što je društvo tradicionalnije, to je tabu zastupljeniji. Možemo reći da količina tabua uveliko zavisi od jačine kulture i tradicije određenog društva. U skladu s tim, definirat ćemo navedene pojmove kako bismo što bolje shvatili njihovu međusobnu povezanost. Tako, autor Delić (2010) u vezu s kulturom dovodi sve ljudske tvorevine unutar nekog društva na nekom prostoru i vremenu, nastale u procesu kolektivnog djelovanja ljudi tijekom historije u različitim prirodnim okolnostima, međutim, sve to, zajedno s refleksijom, odnosno svijesti o njima. No, potrebno je reći da se upotreba ovog pojma koristi na različite načine, kako autor Delić (2010) govori, u pojmu „kultura“ nema mnogo preciznosti pa se on upotrebljava na niz načina koji teže međusobnom preklapanju. Shodno tome, osvrnut ćemo se na još jednu definiciju kulture. Naime, autor Lavić definira kulturu kao:

Model ili način života na osnovu kojeg se razlikuju društvene grupe međusobno, cjelokupno ljudsko naslijeđe koje se usvaja i prenosi dalje, naučeno i naviknuto ponašanje koje se regulira društvenim mehanizmima, skup tehnika za prilagodbu pojedinca društvenom kontekstu, veliki rezervoar najraznovrsnijih informacija i znanja o svijetu, način rezoniranja, osjećanja i poimanja svijeta, skup paradigmi kojima se orijentira u svijetu, skup simbola koji ispunjavaju semantičku orbitu i drugo” (Lavić, 2014: 398).

Ipak, značajno je istaći povezanost između kulture i identiteta, jer je njihov međusobni utjecaj ekvivalentan. Autor Senadin Lavić u “Leksikonu socioloških pojmova” navodi: „Identitet se odnosi na to kako ljudi razumiju sebe i šta je za njih značajno” (Lavić, 2014: 317). Shodno

njihovom međusobnom povezanošću, nastala je i sintagma „kulturni identitet“. Shodno definiciji navedenih pojmova, možemo istaći da identitet predstavlja svijest o sebi samom, te svijest o vlastitim željama i potrebama. Kada je riječ o kulturi, ona predstavlja društvene razlike između više različitih grupa. Kultura je jedno od osnovnih obilježja svake grupe, skup pravila i moralnih vrijednosti na osnovu kojih određena skupina živi. Ona uveliko diktira šta za određenu grupu znači normalno, odnosno društveno prihvatljivo ponašanje. Kao što znamo, pojam “normalno” je relativan, a kulturne vrijednosti su one koje određuju neku pojavu u društvu normalnom ili pak nepoželjnom. Definirajući navedene pojmove, ostaje još jedan značajan segment u konceptu stvaranja tabuiziranih kategorija ili pojava u društvu, a su običaji. Dakle, identitet, kultura i običaji uveliko diktiraju količinu tabuiziranih segmenata u određenom društvu, stoga je značajno definirati i ovaj pojam. Naime, autor Fiamengo određuje običaj kao društvenu normu na sljedeći način:

Najprihvatljivijim se čini pristup koji pod običajima podrazumijeva društvena pravila ili norme, „koja se potpuno stvaraju u procesu društvenog života time što se ponavljanjem određenih radnji, odnosno određenih ponašanja najprije stvaraju određene navike, koje se daljim ponavljanjem pretvaraju u običaje koji su nepisana pravila za ponašanje članova neke društvene zajednice“ (Fiamengo, 1985, citirano prema Kukić, 2004: 261).

Nakon što smo definirali sva tri pojma, možemo jasnije uočiti njihovu neupitnu povezanost s pojmovima tabua, ali i detabuizacije. Kao što smo prethodno rekli, količina tabua u određenom društvu uveliko zavisi od jačine njegove kulture, kulturnog identiteta te običaja. Međutim, ono što je tema ovog rada jeste kako takvom društvu, žargonski rečeno „sasuti istinu u oči“, odnosno predstaviti kategorije i pojave koje su njegova svakodnevica, ali ih ono ne može i/ili ne želi prihvatiti, te na koji način takvo društvo reagira na prezentaciju tabuiziranih tema. Dakle, pažnju ćemo usredotočiti na detabuiziranje takvih pojava, odnosno njihovo postavljanje u društvenu svakodnevnicu gdje, u suštini, i pripadaju. Nije se mnogo autora bavilo definicijom ovog pojma, razlog toga je vjerovatno njegova relativno novija upotreba, ali i njegovo logično shvatanje. Možemo reći da pojam detabuizacije nekako promatramo s aspekta savremene stvarnosti, jer se danas, više nego ikada, određene činjenice „iznose“ na vidjelo te mnoštvo tabu tema skoro da više i ne pripada tom konceptu (tabua). Stoga, pojam detabuizacije koristimo upravo kada pričamo o tom „iznošenju“ činjenica na vidjelo. Jednostavnije rečeno, ovaj termin predstavlja oslobađanje tabua.

Shodno svemu iznesenom, možemo zaključiti da ćemo se u ovom radu baviti upravo detabuizacijom određenih društvenih kategorija i pojava, također ćemo uvidjeti u kojoj se mjeri prezentiranje tabuiziranih segmenata društva prati te samim tim, kakva je njegova reakcija. Naravno, značajno je napomenuti da je suština našeg rada, pored detabuizacije društvenih kategorija i pojava i kanal njenog prezentiranja, a to su televizijske serije. Dakle, one će nam poslužiti kao spona između društva i njegovih tabuiziranih segmenata o čemu ćemo više govoriti u nastavku rada.

4.1. Psihološki aspekt

Analizirajući detaljnije pojam tabua, potrebno je krenuti iz korijena njegovog nastanka, a to je ljudska psiha. Niko drugi no čovjek, nije tvorac „prihvatljivog“, odnosno „neprihvatljivog“. Dakle, možemo reći da je čovjek uzrok, ali i neko ko trpi posljedice tabua. Kao takav, predstavlja fenomen jer sam sebi nameće, ali i trpi posljedice nametnutog. S obzirom na prirodu problema kojim se bavimo u ovom istraživanju, naša pažnja je u potpunosti usmjerena ka socijalnoj psihologiji: „Socijalnu psihologiju možemo definirati kao naučnu disciplinu koja proučava kako stvarna ili zamišljena prisutnost drugih utječe na naše misli, osjećaje i ponašanje“ (Albert, 1985, citirano prema Aronson et al., 2002: 6). Shodno definiciji, jasno je zašto je upravo ova grana psihologije naročito značajna za naš rad. Autori Aronson et al. (2002) naročito ističu značaj snage socijalnog utjecaja, ali također naglašavaju i njeno podcjenjivanje ističući da je razlog samoubistava, ubistava i drugih nemilih događaja najlakše objasniti kao posljedice izopačenog ljudskog uma: „Podcjenjivanje snage socijalnog utjecaja daje nam osjećaj lažne sigurnosti“ (Aronson et al., 2002: 13). Autori Aronson et al. (2002) objašnjavaju fenomen socijalne psihologije na način da nas potaknu na razmišljanje, šta utječe na socijalno ponašanje i situacije – osobine ličnosti ili priroda socijalne situacije. Uistinu, kada malo bolje razmislimo, na ličnim primjerima možemo ustanoviti koliko puta je priroda socijalne situacije utjecala na naše odluke i postupke.

Kao jedan od najznačajnijih faktora za (ne)prihvatanje nekoga ili nečega, možemo izdvojiti prethodno izgrađeni stav: „Većina socijalnih psihologa stav definira kao vrednovanje ljudi, objekata ili ideja“ (Eagly i Chaiken, 1993, 1998; Olson i Zanna, 1993; Petty i Wegener, 1998; Petty, Wegener i Fabrigar, 1997, citirano prema Aronson et al., 2002: 217). U vezi sa stavom, mnogi autori dijele mišljenje u vezi sa sljedećim:

Stavovi se sastoje od tri dijela: emocionalne sastavnice, koju čine određene reakcije prema objektu stava (npr. drugoj osobi ili društvenom pitanju), spoznajne sastavnice, koju čine misli i vjerovanja o objektu stava i ponašajne sastavnice koju čine postupci ili vidljivo ponašanje prema objektu stava (Breckler, 1984; Crites et al., 1994; Eagly et al., 1994; Haddock et al., 1993; McGuire, 1985; Rosselli et al., 1995; Tesser, 1996, citirano prema Aronson et al., 2002: 217).

Zarad što boljeg razumijevanja značaja stavova, potrebno je ustanoviti njihovo porijeklo. Abraham Tesser (1993) kako je navedeno u radu Aronsona et al. (2002) govori o porijeklu stavova. Naime, on objašnjava kako su neki stavovi, bar djelimično, u vezi s našim genima. On, također, sugerira da su stavovi u bliskoj vezi s dispozicijama kao što su temperament i ličnost, koje su izravno povezane s genima. No, Aronson et al. (2002) govori o tome kako pored genetske osnove, socijalna iskustva također imaju veliku ulogu u njihovom nastanku. On objašnjava kako se socijalni psiholozi primarno usmjeravaju na proces formiranja stavova kroz spoznajna, emocionalna i ponašajna iskustva. Tako, autor navodi: „Ako se vrednovanje zasniva primarno na vjerovanjima o obilježjima objekta stava, kažemo da je to spoznajno zasnovan stav“ (Aronson et al., 2002: 218). Također, navest ćemo i definiciju emotivno zasnovanih stavova: „Stav koji se više zasniva na emocijama i vrijednostima negoli na objektivnoj analizi prednosti i nedostataka nazivamo emocionalno zasnovan stav“ (Breckler i Wiggins, 1989; Zanna i Rempel, 1988, citirano prema Aronson et al., 2002: 218). Naravno, nećemo izostaviti ni posljednji, stav zasnovan na ponašanju: „Stav zasnovan na ponašanju proizašao je iz opažanja vlastitog ponašanja prema objektu stava“ (Aronson et al., 2002: 220). Dakle, možemo ustanoviti da na stav utječu različiti faktori, počevši od genetike do socijalnog okruženja. Shodno njihovoj brojnosti, nije čudo što su stavovi kategorija koja se izuzetno teško mijenja. Autor navodi: „Za većinu nas stav prema trenutnoj cijeni repe je slabiji i praćen s manje uvjerenja nego naša religiozna stajališta ili osjećaji prema voljenoj osobi“ (Aronson et al., 2002: 220). S obzirom na tematiku istraživanja, značajno je istaći i segment pobudljivosti stava, koju Russell Fazio definira kao „snagu asocijacije između nekog objekta i vrednovanja tog objekta“ (Fazio, 1989, 1990, 2000, citirano prema Aronson et al., 2002: 221). Primjera radi, ukoliko je naš stav prema istospolnim brakovima jako pobudljiv, u tom slučaju se osjećaj sviđanja ili nesviđanja javljaju prilikom čitanja sintagme „istospolni brak“, no, ako je stav relativno nepobudljiv, tada se osjećaji sviđanja ili nesviđanja javljaju znatno kasnije. Naravno, stav je moguće promijeniti. Autori, Aronson et al. (2002), govore o promjeni stava, objašnjavajući da je ona često reakcija na socijalni utjecaj. Dakle, naši stavovi prema svemu,

mogu biti pod utjecajem onoga što drugi govore i čine. Tako, autori Aronson et al. (2002) navode neke od uslova u kojima najvjerojatnije dolazi do promjene stava, oni spominju promjenu stavova promjenom ponašanja, utjecaj uvjeravajuće poruke na promjenu stava te značaj emocija u promjeni stava. Kada je riječ o otpornosti na promjenu stava, autori Aronson et al. (2002) navode dva važna faktora, učvršćivanje stava i odupiranje pritisku vršnjaka.

Naravno, teško je govoriti o socijalno - psihološkim utjecajima na ponašanje pojedinca bez da spomenemo važnost medija kao značajnih posrednika u komunikaciji. U centru istraživanja stavili smo televizijske serije, no, postoje i mnogo kraći oblici emitiranja koji uveliko mogu utjecati na svijest pojedinca. Riječ je o jednom od osnovnih elemenata oglašavanja, a to su reklame. „Zanimljiva stvar u vezi s reklamama jest da većina ljudi misli da one djeluju na sve druge, ali ne i na njih“ (Wilson i Brekke, 1994, citirano prema Aronson et al., 2002: 241). Također, u knjizi „Socijalna psihologija“ navodi se: „Međutim, na ljude se može utjecati više nego što oni misle“ (Wilson, Houston i Meyers, 1998, citirano prema Aronson et al., 2002: 241). Autori Aronson et al. navode sljedeće:

Najbolji dokaz da reklamiranje djeluje, potječe iz istraživanja koja koriste postupak testiranja podijeljenog tržišta. Kod tog postupka propagandisti sarađuju s kompanijama kablovskih televizija i samoposluga, prikazujući ciljanu reklamu slučajno izabranj skupini ljudi. Mogućim kupcima pridružuju se posebne identifikacijske kartice koje se očitavaju na kasama u trgovinama te se bilježi šta kupuju, tako da se može odrediti kupuju li ljudi koji su npr. vidjeli reklamu za ScrubaDub deterdžent stvarno taj proizvod više nego drugi, što je najbolja mjera djelotvornosti reklamiranja (Aronson et al., 2002: 241).

Prema mišljenju autora Aronson et al. (2002) oglašivači trebaju djelovati u zavisnosti od vrste stava koju žele promijeniti. Tako, primjera radi, osvježavajuća pića igraju na kartu emocija te umjesto prezentiranja činjenica, one pokušavaju povezati osjećaj uzbuđenja, mladosti, energije i seksualne privlačnosti. Također, autori objašnjavaju da, ukoliko su stavovi ljudi spoznajno zasnovani, potrebno je razmotriti koliko je određeno pitanje lično važno. Naime, oni navode kako je stav prema žgaravici spoznajno zasnovan te ukoliko neko ima problem s tim, njemu će to pitanje biti važno, dok neko drugi, ko žgaravicu ima tek povremeno, neće pretjerano obraćati pažnju na tako nešto. Međutim, autori objašnjavaju kako je trik u tome da proizvod postane lično važan. Autori Aronson et al., (2002) takav trik objašnjavaju na primjeru Geralda Lamberta i njegove reklamne kampanje za Listerin. Naime, kako autori navode, Lambert je

hirurški antiseptik za tretiranje infekcije grla, Listerin, proširio na tržište reklamirajući ga kao vodicu za ispiranje usta. No, problem je bio što tada niko nije koristio vodicu za usta, pa nije ni znao šta je to. Ipak, Lambert je imao rješenje: „Stoga je Lambert, imajući već izumljen lijek, izumio bolest“ (Aronson et al., 2002: 242). Prema mišljenju autora Aronson et al. (2002), reklama je uspješno igrala na strahove ljudi o društvenom odbijanju i neuspjehu te je fraza „često djeveruša, ali nikada mladenka“ postala jedna od najpoznatijih u historiji reklamiranja. Autori ističu da je s nekoliko pametnih, manipulativnih riječi, fraza uspjela stvoriti problem te je Listerin postao najprodavaniji proizvod i Lambert je na njemu zaradio bogatstvo. Kasnije, kako tvrde autori Aronson et al. (2002), njegov uspjeh s igranjem sa strahovima i osjećajem srama kod ljudi, počinju koristiti i drugi oglašivači. Prema mišljenju autora Aronson et al. (2002), jedan od najkontroverznijih aspekata reklama jeste primjena subliminalnih poruka, definiranih kao „riječi ili slike koje se ne mogu svjesno opaziti, ali, navodno, svejedno utječu na procjene, stavove i ponašanja ljudi“ (Aronson et al., 2002: 243). Shodno brojnim tvrdnjama u vezi s korištenjem subliminalnih poruka, navest ćemo sljedeće: „Jednostavno rečeno, nema dokaza da subliminalne poruke, u obliku u kojem su korištene, imaju ikakvog utjecaja na ponašanje ljudi u svakodnevnom životu“ (Aronson et al., 2002: 244). Također, prema tvrdnjama autora Aronson et al. (2002) subliminalne poruke nisu ništa uspješnije u preoblikovanju svijesti, odnosno rješavanju naših problema od lažnih lijekova ili odlaska astrologu. Međutim, autori Aronson et al. (2002) tvrde da, kada je riječ o laboratorijskim dokazima za subliminalan utjecaj, ipak dolazi do određenih promjena. Naime, rekavši da su subliminalne poruke nedjelotvorne, misle na one poruke koje se koriste u svakodnevnom životu. Navodi se sljedeće: „Postoje neki dokazi za učinke subliminalnih poruka u pažljivo kontroliranim laboratorijskim istraživanjima“ (Aronson et al., 2002: 245). Kako autori navode: „Zastrašujuće je misliti da naši stavovi mogu biti pod utjecajem informacija za koje čak niti ne znamo da smo ih vidjeli“ (Aronson et al., 2002: 246). Shodno svemu iznesenom u vezi sa subliminalnim porukama, ponovo ćemo se osvrnuti na mišljenje autora. Također se navodi kako „čak i u laboratoriju nema dokaza da subliminalne poruke mogu izazvati ponašanje suprotno željama“ (Neuberg, 1988, citirano prema Aronson et al., 2002: 246). Shodno tome, autori, Aronson et al. (2002), navode kako takve poruke mogu djelovati na sviđanje određenih podražaja, ali ne mogu nadvladati primarne želje i čežnje ljudi.

Ipak, danas, možemo reći kako su i reklame sve više zastupljene u kontekstu detabuizacije svijesti. Naime, svjedoci smo da se u reklamama sve češće pojavljuju društvene pojave i kategorije koje su donedavno bile marginalizirane, također, imamo priliku vidjeti i različite

koncepte ljepote koji se kose s tradicionalnim shvatanjima lijepog. Stoga, danas se često u reklami pojavljuju osobe s određenim netipičnim kožnim manifestacijama, kao što su na primjer ožiljci, pjege, mladeži itd. Također, nerijetko su u reklamama prisutni i pripadnici različitih rasa te drugih društvenih kategorija koje pripadaju kategoriji netipičnog. Značajno je istaći i da se sve smjelije reklamiraju proizvodi namijenjeni za intimna područja, tako na primjer imamo različite reklame za ženske uloške, mušku potenciju, proizvode namijenjene za kontracepciju itd. Shodno tome, možemo reći da su reklame danas, sve više namijenjene konceptu detabuizacije i prihvatanju drugog i drugačijeg.

Ono što je značajno istaći jeste da televizijske serije mogu biti značajne s aspekta socijalne psihologije u smislu zaustavljanja glasina. Naime, autor kvalitetnim, objektivnim i realnim prikazivanjem određenih društvenih fenomena, može pružiti mjerodavan uvid u stanje određene društveno marginalizirane kategorije ili pojave. Shodno tome, automatski može doći do zaustavljanja glasina, koje uglavnom rezultiraju negativnim efektima, odnosno dodatnoj stigmatizaciji već potlačenih društvenih grupa ili pojava:

Autori glasinu definiraju kao „specifičan prijedlog za vjerovanje koji prelazi od jedne do druge osobe, obično usmeno, bez obavijesti o tome kako to provjeriti“. Možda bismo mogli jednostavnije reći da je glasina tobože istinita informacija koja se usmeno širi, a čiju istinitost nije moguće neposredno provjeriti (Zvonarević, 1976: 725).

U nastavku rada ćemo detaljnije razraditi ovu temu te pokušati prikazati na koji način se danas prikazuju različite društvene pojave i kategorije.

4.2. Sociološki aspekt

Govoreći prethodno o psihološkom aspektu tabua, rekli smo da je tabu plod ljudskog uma. Shodno tome, možemo pretpostaviti da on, kao takav, počevši od individue, prenošenjem do druge, dolazi do kompletnog društva te utječe na njega. Kako autor Kukić navodi: „U svakodnevnom životu pojam društva koristi se u raznim značenjima, prije svega kao istoznačnica za skupni život više jedinica“ (Kukić, 2004: 122). Dakle, možemo potvrditi da je jedinica – individua upravo ono što kroji društvo. Shodno tome, definirat ćemo pojam društva zarad boljeg razumijevanja njegovog funkcioniranja. Autor Slavo Kukić definira društvo kao:

Sistem međuljudskih veza, koji čine međusobno zavisni dijelovi, koje obilježava materijalna i duhovna proizvodnja, određena svijest, unutarnja organizacija i integracija, a zahvaljujući kojima je on sposoban za vlastitu reprodukciju. Ono je, dakle, relativno samodovoljna cjelina, iako to ne znači da je cjelina koja nema nikakvih veza s drugim cjelinama koje imaju odlike društva (Kukić, 2004: 124).

Kratko ćemo se osvrnuti i na podjelu društva kako bismo ustanovili kojem društvu pripadamo te s kojim problemima se ono susreće. Naime, postoji nekoliko podjela društva, no mi ćemo se bazirati isključivo na onu koja je tiče našeg istraživanja. Ne treba posebno naglašavati da će se rad bazirati na moderno društvo, ono kojem mi danas pripadamo, shodno tome, autor Kukić navodi: „Pod modernim društvima podrazumijevaju se dva tipa društava: industrijska i postindustrijska“ (Kukić, 2004: 126). Također, Kukić dalje objašnjava razliku između dva tipa društva navodeći: „Industrijska društva izravni su proizvod industrijske revolucije, dakle električne energije i strojne tehnologije u procesu proizvodnje“ (Kukić, 2004: 126). Naravno, on je objasnio šta predstavljaju i postindustrijska društva:

Postindustrijska društva najnoviji su oblik manifestacije modernog društva. Svoju moć temelje na znanju, automatizaciji i kibernetici. Umjesto industrijske obilježava ga informacijska revolucija (Kukić, 2004: 126).

Shodno tvrdnjama autora, možemo zaključiti da je informacijska revolucija upravo osnovna karakteristika društva kojem pripadamo. Međutim, ono što nas zanima jeste tabu u takvom društvu. Prethodno smo ustanovili da tabu datira još od prvih oblika društva, no, šta je tabu danas, odnosno u kakvom obliku se on pojavljuje u savremenom društvu? Naročito je interesantno proučavati tabu sa stanovišta sociologije, naime, čovječanstvo danas putuje na mjesec, istražuje o vanzemalcima te njihovom (ne)postojanju, a nije u stanju prihvatiti da su mjesec i zvijezda nečije religijsko obilježje, odnosno da je muškarac u emotivnoj vezi s muškarcem. Stoga ćemo se, u pokušaju za pronalaskom odgovora, osvrnuti na neke sociološke segmente koji mogu utjecati na stvaranje, odnosno jačanje tabua u društvu.

Mnogo puta čujemo frazu „sve dolazi iz kuće“, pa ćemo se prema uzoru na ovu, među narodom popularnu izjavu, osvrnuti na porodicu kao jedan od najznačajnijih stubova društva. Autor Kukić navodi da je porodica:

Primarna društvena grupa, koja uključuje odrasle oba spola, od kojih najmanje dvoje održavaju odobrenu spolnu vezu, i jedno ili više njihove djece, vlastite ili usvojene, a

koju karakterizira zajedničko prebivanje, ekonomska saradnja i razmnožavanje, srodstvo i psihosocijalna povezanost njezinih članova (Kukić, 2004: 225).

Autor Kukić (2004) govori o odgojno - socijalizatorskoj funkciji porodice koja je, prema njegovim riječima, upravo naša prva spoznaja o društvu i pravilima društvenog ponašanja. Dakle, ovo potvrđuje mogućnost da je porodica možda glavni „krivac“ nastanka, odnosno jačanja tabua.

Naredni potencijalni razlog tabuiziranih društvenih kategorija i pojava jesu društvene norme. Ovaj pojam ćemo također prvo definirati, autor Kukić navodi sljedeće:

Društvene norme su pravila, upute, propisi za ponašanje i djelovanje ljudi u društvu, koja su upućena na volju i svijest ljudi, a u društveno danoj stvarnosti postavlja ih samo društvo kako bi tu istu stvarnost mijenjalo prema društveno željenom stanju (Kukić, 2004: 258).

Dakle, shodno definiciji, društvene norme su pravila, upute i propisi za ponašanje i djelovanje ljudi, znači li to da sve što ne pripada tim pravilima, uputama i propisima koji predstavljaju društvenu normu ponašanja i djelovanja ljudi, zapravo predstavlja društveni tabu? Odgovor na ovo pitanje će biti jasniji ukoliko proučimo i ostale potencijalne čimbenike u procesu stvaranja tabua. Kao potkategoriju društvenih normi izdvojiti ćemo i običaje, koje smo u radu prethodno definirali. Također, ne smijemo izostaviti ni moral, koji uveliko može utjecati na ponašanje pojedinca. U vezi s moralom, u knjizi autora Kukića možemo pronaći sljedeću definiciju:

Pod moralom se uglavnom podrazumijeva „vrijednosno procjenjivanje ljudskih postupaka i htijenja kao pozitivno ili negativno vrijednih (ili nevrijednih) pri čemu se prvi odobravaju, žele, preporučuju, zapovijedaju, a drugi ne odobravaju, kude, osuđuju zabranjuju“ (Pavićević, 1974, citirano prema Kukić, 2004: 264).

Značajno je istaći da je tabu skoro uvijek u vezi s ličnim uvjerenjima pojedinca te da je rezultat, odnosno posljedica njegove „upotrebe“ uglavnom bazirana na emotivnom odnosu, tačnije međusobnom (ne)prihvatanju. No, postoje određene sfere tabuiziranih kategorija i pojava, čije se ispoljavanje u društvu i pravno, odnosno zakonski kažnjava. Kako kaže autor Kukić: „Pravo spada u društvene norme koje bitno određuju organizirano društvo, prije svega državu“ (Kukić, 2004: 273). Shodno tome, on navodi sljedeće: „Mnogi sociolozi, ali i pravnici, definiraju pravo kao sveukupnost društvenih normi koje donosi, ali i sankcionira država putem svog aparata prisile“ (Kukić, 2004: 273). Dakle, kao što kaže autor, pravo je društvena norma koja je usko

povezana s državom. U prevodu, pravo, kao društvena norma, se razlikuje od države do države. Prethodno smo istakli da ispoljavanje tabua uglavnom rezultira narušavanjem odnosa u društvu, zasnovanih na emotivnoj vezi, no postoje i primjeri gdje takvo ispoljavanje donosi i pravne posljedice. Možemo govoriti o tome kako se određene države bore protiv „LGBTQ+ propagande“ uvodeći zakonske mjere protiv onih koji podržavaju prava spomenute zajednice. Kao primjer takve države možemo navesti Rusiju, čiji predsjednik nije naročito blagonaklon prema različitim oblicima seksualnosti.

Sljedeći važan faktor u konceptu stvaranja tabua jeste i kultura, koju smo prethodno spominjali i definirali. Tako, autor Kukić na pitanje šta je kultura, kaže:

Tražeći odgovor na to pitanje američki antropolozi Kroeber i Kluckhohn još 1952. godine sistematiziraju čak 257 različitih definicija. Do danas je ta brojka i znatno povećana. Stoga je posve u pravu Lawrence Lowell kada tvrdi da na svijetu nije ništa tako neuhvatljivo kao pokušaj da se obuhvate značenja kulture (Kukić, 2004: 283).

Već smo prethodno ustanovili šta je kultura, no shodno tvrdnjama autora, riječ je o pojmu koji je prilično neuhvatljiv te zahtjevan za definirati. Stoga ćemo navesti još jednu definiciju zarad što objektivnijeg shvatanja pojma. U knjizi autora Kukića kultura se navodi kao:

Ukupnost duhovnih i tjelesnih reakcija koje označavaju kolektivno i pojedinačno ponašanje osoba koje tvore društvenu grupu, u odnosu na njihovu prirodnu okolinu, na druge grupe, na članove vlastite grupe i prema samome sebi (F. Boas, n.d., prema Mikšić, 1987, citirano prema Kukić, 2004: 287).

Odgovor na pitanje zašto kultura može biti potencijalni „krivac“ za stvaranje, odnosno jačanje tabua možemo pronaći u nekim od njenih općih svojstava: „Prvo, kultura nema nikakvu genetsku pozadinu, ona ne zavisi o biološkom naslijeđu, ona je naučena, rezultat učenja“ (Kukić, 2004: 290). Dakle, kultura nije nešto urođeno, nju učimo, ona je preneseno znanje naših predaka, što znači da je segment društva koji nam je nametnut. Također, kako kaže autor Kukić: „Drugo, kultura je zajednička. Dakle, iste kulturne kodove, iste ideje, norme i vrijednosti, ali i načine ponašanja prihvaća najveći broj članova nekog društva“ (Kukić, 2004: 290). U prevodu, riječ je o vrijednostima, ponašanju i pojavama koje prihvata većina, što znači da sve ono što nije u skladu s tim može biti potencijalni tabu.

Religija također igra bitnu ulogu u procesu stvaranja tabuiziranih kategorija i pojava u društvu. Autor Kukić navodi da je religija „skup učenja, vjerovanja, osjećanja i radnji, vezanih za

pronalaženje svetog kao izvora i temelja svekolike stvarnosti“ (Kukić, 2004: 307). No, ono što nas više zanima u ovom radu jesu neke od društvenih funkcija religije u kojima se možda nalaze potencijalni odgovori u vezi s tabuom i njegovim nastankom, odnosno opstankom u društvu. Autor Kukić (2004) navodi tri društvene funkcije religije od kojih su dvije, potencijalni uzročnici tabua u društvu. Tako ćemo spomenuti prvu, funkciju socijalne integracije:

Budući da je predmet religije društvo i društveni život, normalno je da religija svoje težište usmjerava na zajedničke vrijednosti i moralna uvjerenja, tj. na kolektivnu svijest kao uslov društvenog života (Kukić, 2004: 309).

Dakle, kao što kaže autor, religija svoje težište usmjerava na kolektivnu svijest, što automatski može značiti da ukoliko se ne uklapamo u takve zajedničke vrijednosti i moralna uvjerenja, postajemo potencijalna tabuizirana kategorija društva. Kukić (2004) također objašnjava i funkciju instrumenta socijalne kontrole, navodeći: „U funkciji instrumenta socijalne kontrole značenje je religije u tome što utječe na oblikovanje savjesti pojedinca i time mu se nameće kao njegov nevidljivi unutarnji element kontrole“ (Kukić, 2004: 309).

Isti autor, za ovu funkciju kaže: „Religija se, naprotiv, kod čovjeka pojedinca nameće kao njegov unutarnji kontrolni imperativ“ (Kukić, 2004: 309). Shodno tvrdnjama autora, možemo ustanoviti da religija itekako ima moć utjecaja na stvaranje tabua, odnosno „nepoželjnih“ oblika ponašanja u društvu. Ona, također, s obzirom na svoje društvene funkcije, može pomoći u jačanju tabua i njegovom sve dubljem ukorjenjavanju u društvu. Shodno svemu navedenom, religija itekako postaje bitan čimbenik u mogućem stvaranju tabua te se možda upravo u njoj kriju najvažniji odgovori u vezi s ovim društvenim fenomenom.

Dalje, kao značajnim faktorom (ne)prihvatanja drugog i drugačijeg, možemo smatrati odgoj, odnosno obrazovanje. Ne treba posebno naglašavati da od rođenja, na nas utječu drugi ljudi, koji nam između ostalog, djelimično ili potpuno oblikuju svijest. Shodno tome, navest ćemo definiciju pojma odgoj zarad što boljeg razumijevanja rada: „Odgoj je, prema tome, sastavni dio obrazovanja, nezavisno o tome gdje se ono realizira – u porodici, socijalnoj sredini ili u za to sistemsko predviđenoj instituciji, školi“ (Kukić, 2004: 348). Dakle, prema riječima autora, odgoj je sastavni dio obrazovanja, koje je također izuzetno značajno s aspekta oblikovanja svijesti. Autor Kukić navodi sljedeće:

Funkcija obrazovanja ne svodi se samo na prenošenje posebnih vještina, nužnih za funkcioniranje društva izgrađenog na razvijenoj društvenoj podjeli rada, niti na prenošenje općih vrijednosti kao preduslova koji osigurava potrebnu homogenost da bi

društvo opstalo. Obrazovanje, prije svega institucionalno, treba promatrati kao sredstvo kojim se društvene uloge raspodjeljuju na pojedince (Kukić, 2004: 351).

Dakle, iako autor navodi da funkcija obrazovanja nije samo prenošenje vještina te općih vrijednosti kao preduslova koji osiguravaju potrebnu homogenost da bi društvo opstalo, veoma značajan segment, iako ne jedini, ipak čini obrazovanje. Stoga, definitivno možemo govoriti i o odgoju, odnosno obrazovanju kao mogućim uzrocima tabua.

Predstavljajući potencijalne uzročnike nastanka tabua, veoma je teško izdvojiti samo jedan kao glavni. Ono što možemo reći jeste da svaki od njih nosi svojevrsnu zaslugu za određenu društvenu kategoriju i pojavu, koja u danom trenutku i određenom društvu pripada kategoriji tabua. Možemo istaći da, shodno tome o kojoj tabuiziranoj kategoriji ili pojavi u društvu govorimo, svaka od navedenih socioloških kategorija može biti podjednako zaslužna zašto je određeni segment društva tabuiziran.

4.3. Komunikološki aspekt

Pored psihološkog i sociološkog aspekta, važno je govoriti i o komunikološkom, kao jednom od izuzetno značajnih u procesu (de)tabuiziranja društva. S obzirom na to da se u ovom radu baziramo na savremeno značenje pojma tabu, u skladu s tim, naša pažnja će biti usmjerena na one medije koji su najzastupljeniji, odnosno najutjecajniji u današnje vrijeme. Stoga, govoreći o medijima u kontekstu posrednika između društva i tabua, danas, te obrnuto, napomenut ćemo da je riječ o fenomenu masovne komunikacije. Autor Kukić navodi: „Drugim riječima, masovna komunikacija podrazumijeva postojanje najmanje dviju pretpostavki – masovne publike i medija masovne komunikacije“ (Kukić, 2004: 426). Naime, djelovanje masovnih medija se može promatrati kroz određene funkcije koje itekako mogu biti zaslužne za stepen (de)tabuiziranosti društva. Naime, Nuhić (2000) kako je navedeno u radu Kukića (2004) objašnjava djelovanje masovnih medija kroz tri funkcije. On spominje prvu skupinu imanentnih funkcija unutar koje posebno značenje ima informativna funkcija: „Čovjek, naime, informacije prima iz neposrednog okruženja, a masovni mediji posreduju informacije iz različitih izvora korištenjem simbola i stvarajući tako medijsku sliku stvarnosti“ (Kukić, 2004: 427). Druga je socijalizirajuća funkcija masovnih medija, koja je shodno svojoj ulozi, značajna za naše istraživanje:

Druga je tzv. socijalizirajuća funkcija masovnih medija koja se realizira kroz uključivanje čovjeka u socijalne grupe i sisteme, djelovanje u smjeru njegova prilagođavanja društvenim normama i njihovom poštovanju, dakle integriranje u određeni socijalni sistem (Kukić, 2004: 427).

Također, ističe se i treća, funkcija društvene odgovornosti:

Mediji, naime, podstiču i pojedinca i društvene grupe i društvo u cjelini na aktivnosti kojima se stabilizira, ali i mijenja određeni sistem vrijednosti, kojima se čovjek manifestira kao pripadnik određene zajednice itd. (Kukić, 2004: 427).

Dakle, shodno iznesenom, možemo reći da su mediji itekako važna karika u procesu stvaranja, ali i širenja tabua. Name, u prvoj funkciji, ističe se informativna funkcija kojom mediji prenose informacije na recipijente čime automatski utječu na njihovu svijest. Naredna funkcija koju smo naveli, direktno se tiče čovjeka i njegovog prilagođavanja društvu. Riječ je, dakle, o funkciji koja se tiče uključivanja čovjeka u socijalne grupe i sisteme te djelovanja u smjeru čovjekovog prilagođavanja normama, što nam automatski daje do znanja koliku moć imaju mediji u kreiranju socijalnih sistema. Na osnovu ovoga, možemo ustanoviti da su mediji ti koji manjim ili većim dijelom utječu na (ne)pripadnost određenim normama, odnosno društvenoj grupi. Također, ništa manje značajna nije ni treća funkcija koja je u vezi s društvenom odgovornosti. Krajnji rezultat ove funkcije, tiče se čovjekove pripadnosti određenoj zajednici što nam govori da je njena uloga podjednako važna. U principu, sve tri funkcije medija, tiču se čovjeka i njegovog (ne)pripadanja društvu što nam govori da su mediji itekako značajni kreatori u konceptu stvaranja tabua, imajući u vidu da sve što ne pripada ustaljenim društvenim normama postaje potencijalna tabuizirana kategorija.

Kratko ćemo se osvrnuti na sredstva masovne komunikacije i to na one medije koji danas igraju važnu ulogu u procesu (de)tabuizacije. Spomenemo li medije i detabuizaciju u istom kontekstu, već spontano naslućujemo da je naredni pojam koji možemo dovesti u vezi s tim – propaganda. Govoreći o detabuizaciji svijesti posredstvom medijskog prezentiranja, nije teško zaključiti da su takvi sadržaji vjerovatno prožeti određenim propagandnim porukama. Jedan od autora navodi da je „dosta lako uočiti da svaka propaganda predstavlja i svojevrsnu edukaciju onih na koje utječe (edukacija obuhvata obrazovanje i odgoj)“ (Zvonarević, 1976: 698). Dakle, možemo reći da ukoliko autor određene televizijske serije predstavlja na primjer pripadnike LGBTQ+ zajednice, recipijenti koji konzumiraju takav sadržaj mogu naučiti nešto više o toj zajednici. Autor također navodi sljedeće: „Propagandi je obrazovanje sasvim sekundarno, pa

čak i nepotrebno, jer je stavove često moguće izmijeniti iracionalno, dakle bez ikakva obrazovanja u užem smislu riječi“ (Zvonarević, 1976: 699). Shodno tome, nije teško zaključiti da s aspekta socijalne psihologije, možemo reći da propagandno djelovanje djeluje na emocije s obzirom na činjenicu da se stav uglavnom formira, ali i mijenja na emotivnom, a ne racionalnom nivou. Kad izgovorimo riječ „medij“ mnogim ljudima prva na pamet padne televizija. Iako danas manje korištena u odnosu na raniji period, televizija još uvijek ima bitnu ulogu u društvu, naročito imajući u vidu da starija populacija i dalje najviše „vjeruje“ televiziji. Dakle, televizija još uvijek nije medij „za baciti“ te o njenom utjecaju itekako vrijedi pričati. Naime, još početkom stoljeća, Giddens (2001) kako je navedeno u radu Kukića (2004) govorio je o televiziji, ističući tri pitanja u vezi s tim medijem, utjecaj televizije na formiranje sklonosti kriminalu i nasilju, prirodu televizijskih vijesti te ulogu koju ona ima u društvenom kulturnom životu. O istim segmentima televizije možemo govoriti i danas, iako, naravno, u mnogo manjem utjecaju. Ipak, danas novi mediji imaju mnogo veći značaj od televizije i drugih oblika klasičnih medija masovne komunikacije. Međutim, na tronu ima mjesta samo za jednog, a to je internet. On je danas najzastupljeniji i najutjecajniji medij bez kojeg bi teško bilo zamisliti savremeno funkcioniranje svijeta. Autor Kukić je također početkom stoljeća pričao o novom mediju kao izuzetno značajnim već tada:

Definirati ga danas nemoguće je bez isticanja da se radi o prvoj bazi podataka, pristupačnoj svim ljudima, grupama i pojedincima, ali i instrumentu koji omogućuje aktivni dijalog/polilog uživo (Kukić, 2004: 431).

Autor se kratko osvrnuo i na njegov nastanak navodeći:

Inače, internet je nastao sasvim slučajno, u vrijeme hladnog rata i zbog potreba američke vojske da omogući međusobno komuniciranje i razmjenu iskustava američkih naučnika angažiranih za potrebe američke vojske. Nekoliko godina, potom, ostao je ograničen na svijet univerziteta, ali je razvoj personalnih kompjutera omogućio njegovu istinsku eksploziju (Kukić, 2004: 431).

Govoreći o utjecaju medija na društvo, kratko ćemo se osvrnuti na način medijske putanje do recipijenta. Tako, autor Kukić (2010) govori o četiri različite faze medijske putanje. Prva od njih jeste faza formuliranja poruke u kojoj je, kako autor naglašava, došlo do značajnih promjena: „Promjena je, na primjer, evidentna u spolnoj strukturi onih koji poruke kreiraju“ (Kukić, 2004: 437). On govori o tome kako je povećan udio žena na ključnim pozicijama te

spominje pozitivne promjene u etničkoj zastupljenosti u medijskoj industriji. Druga faza o kojoj govori autor jeste sadržaj medijske poruke:

Sadržaj poruke, kada je u pitanju tretman pojedinih društvenih grupa u njoj, važan je segment ukupne medijske putanje. Naime, medijska prikazivanja društvenih grupa se, među medijima, znaju i bitno razlikovati. S druge strane, od karaktera konkretnog sadržaja zavisi i to koliko će pojedine društvene grupe u njegovu kreaciju biti uključene (Kukić, 2004: 437).

Naredna faza o kojoj govori jeste prijem poruke i ponašanje publike, koju možemo smatrati izuzetno važnom. Autor Kukić u vezi s ovom fazom navodi sljedeće:

Istraživanja, međutim, pokazuju da je veoma važan kontekst u kojem se gleda televizijski program. Roditelji će, na primjer, na seksualne prizore na ekranima češće negativno reagirati ako program gledaju s djecom nego s odraslima. Rodni identitet, dakle spol, ima značajnog utjecaja na odnos između publike i pojedinog medija. Videoigre su, na primjer, veoma neatraktivne za žene jer se identificiraju s muškom snagom. Ali, zato je telefon tehnološki izum s kojim se žene jako poistovjećuju i čiji bi gubitak teško podnijele (Kukić, 2004: 438).

Ostaje još jedna faza o kojoj autor Kukić (2004) govori, a to su učinci ili utjecaji poruka, koji također imaju specifičnosti koje su u vezi s određenim grupnim pripadanjem:

Istraživanja sprovedena u Sjedinjenim Američkim Državama, tako, pokazuju da tradicionalni stereotipi spolnih uloga imaju veze s jako čestim gledanjem televizijskog programa koji te stereotipe promovira. Jedan od stereotipa je, ističu, da visoke pozicije u američkom društvu zauzimaju uglavnom muškarci. Curice koje gledaju dugo televizijski program, koji takve stereotipe promovira, brzo, već u dobi između tri i šest godina života, gube ambicije o društvenom napredovanju. Razlog je jednostavan – u televizijskim programima one ne uspijevaju pronaći uzore u ženama na visokim društvenim položajima jer ih nema ili ih uglavnom nema (Kukić, 2004: 438).

Dakle na osnovu sve četiri faze medijske putanje poruke, od medija ka recipijentu, možemo zaključiti da su mediji itekako kreatori društva i procesa unutar njega.

Naredna stavka o kojoj možemo govoriti, a u vezi je s (de)tabuizacijom svijesti društva, jeste globalizacija medija. Naime, mnoštvo puta smo čuli za tvrdnje Marshalla McLuhana o stvaranju globalnog sela:

Takve ambicije su već šezdesetih godina prošlog stoljeća izazvali tekstovi Marshalla McLuhana o informacijskoj tehnologiji, koji su predviđali da bi s razvojem svjetski rasprostranjenog sistema komunikacija ljudi, ali i pojedinačna društva, mogli sve naglašenije tendirati životu u nekoj vrsti globalnog sela u kojem bi komunikacija i elektronička interakcija mogli zaživjeti između geografski potpuno odvojenih prostora. Posljedice toga bi, prema McLuhanu, mogle biti dalekosežne (Kukić, 2004: 439).

Dakle, globaliziranjem društva, sasvim logično, dolazi i do stapanja njegovih specifičnosti. Autor Kukić navodi:

Isključiti ne treba, na primjer, ni mogućnost diobe različitih kulturalnih iskustava u vremenu i prostoru, u ekstremnoj formi čak i stvaranja jedinstvene planetarne kulture nastale iz cijelog mnoštva kulturnih tradicija, što je prije pojave elektroničke interakcije bilo malo ili potpuno nezamislivo (Kukić, 2004: 439).

U prevodu, stapanjem kulturnih specifičnosti i normi unutar jednog, globalnog, društva, dolazi i do stepena (de)tabuiziranja određenih pojava i kategorija što opet ide u prilog tome da mediji itekako djeluju i na ovaj segment ljudskog bistvovanja. U vezi s ovom temom autor Kukić (2010) govori i o fenomenu medijskog imperijalizma, ističući potencijalnom uspostavljanju kulturne hegemonije američkog društva, naročito nad zemljama Trećeg svijeta: „Apstrahira li se, međutim, ta strana procesa medijske ekspanzije, nedvojbenom se može smatrati teza da oni bitno pridonose pretvaranju planete u tzv. globalno selo.“ (Kukić, 2004: 440). U sklopu ovoga možemo govoriti i o prisutnom jazu između razvijenih i zemalja u razvoju. Naime, zemlje u razvoju teže ka životu koji je, putem medija, predstavljen u razvijenim zemljama. Kao posljedica toga, javlja se težnja, odnosno prihvatanje ili odbijanje kategorija i pojava koje jesu, odnosno nisu karakteristične za razvijeno društvo. Shodno tome, možemo reći da mediji kreiraju bitan koncept (ne)poželjnosti čovjekove individue u određenom društvu te u krajnjem slučaju, njegovom (ne)pripadanju:

Informacije, prosljeđene putem masovnih medija, upravo stoga, postaju dio njegove vlastite stvarnosti. A te informacije, opet, mogu biti sastavni dio različitih manipulativnih tehnika kojima je pojedinac izložen – od svjesno izobličnog, odnosno iskrivljenog prikazivanja događaja, do prešućivanja i skrivanja izvora (Kukić, 2004: 442).

Kada govorimo o medijima, ne možemo izostaviti činjenicu da oni nesumnjivo utječu na proces modernizacije, zapravo, možemo reći da veza između dva pojma predstavlja uzajamni odnos

koji teško, skoro nemoguće, može funkcionirati bez oba čimbenika: „Informacije i mediji prenose i dostavljaju najnovije informacije o procesima društvene promjene i samim tim predstavljaju jedan od temelja današnjeg građanskog društva“ (Bake, 2013: 19). Autor Bake također ističe i zaslugu medija u procesu modernizacije navodeći: „Posebna zasluga medija u procesu modernizacije sastoji se, dakle, u stvaranju i obezbjeđivanju javnosti“ (Bake, 2013: 19). Govoreći o stepenu tabuiziranosti društva, bitna karika jeste javno mnijenje. Naravno, ono što je izuzetno važno istaći jeste da su mediji njegovi kreatori, na osnovu čega automatski možemo povezati medije s procesom (de)tabuizacije. Autor Bake navodi:

Kolektivni izraz javnog mnijenja, kao sveukupnost principijelnih i aktuelnih stavova građana prema državi i društvu, u našem društvu koje svim građanima garantira pravo učešća u odlučivanju, rijetko nastaje spontano i uglavnom ga kanaliziraju partije, udruženja ili mediji u svojim komentarima i izvještajima (Bake, 2013: 23).

Dakle, na osnovu autorovih riječi, također možemo potvrditi činjenicu koju smo prethodno naveli. Osvrnut ćemo se ponovo na riječi autora koji navodi:

„News making“ i „agenda setting“ su termini iz nove medijske komunikacije koji sami po sebi već opisuju o čemu se radi: mediji nisu puki reproduktori naše društvene stvarnosti, već njen produktivni i proizvođački sastavni dio (Bake, 2013: 23, 24).

Shodno iznesenim tvrdnjama autora, možemo ustanoviti da mediji itekako kreiraju društvenu stvarnost. Također, autor Bake (2013) govori o činjenici da su mediji zaduženi za jačanje internacionalnih povezivanja u smislu širenja nematerijalnih kulturnih dobara. U vezi s tim, autor navodi:

Stvaranje nadnacionalnih političkih saveza, sve do Ujedinjenih nacija, sve veća obavezujuća snaga međunarodnih ugovora i sporazuma, multinacionalna privredna povezivanja, ali i rastuća svijest o rizicima tehnički razvijene civilizacije, prikazuju nam modernizaciju kao globaliziranje industrijskih i kulturnih trendova (Bake, 2013: 24).

Mediji, danas, ne samo da prenose informacije, njihova uloga u društvu je mnogo veća. Kako kaže autor:

Mediji ne proizvode samo prosvjeđujuće informacije ili opuštajuću zabavu, nego i nasilne simulacije i vizije strave i užasa; oni ne samo da udvostručavaju stvarnost, oni je i stvaraju (Bake, 2013: 25).

Autor Bake (2013) govori o tome kako modernizacija, u suštini, predstavlja rast, no, nije siguran koliko je moćan medijski sistem zapravo doprinio socio – kulturnom rastu, jer prema njegovim tvrdnjama, danas možemo govoriti o „informativnom zagađenju“.

Naredna stavka o kojoj možemo govoriti kao posljedici medija, jeste individualnost i individualizacija. Naime, pojavom medija, naročito danas, prisutno je sve veće izoliranje od javnosti te uživanje u vlastitim tehnološkim aparatima. Oni su tu da nam pruže informacije, educiraju, ali i zabave nas. Dakle, sve što je potrebno, možemo pronaći u našim tehnološkim ljubimcima. Stoga, logično je zašto dolazi do otuđenja, odnosno individualnosti te većeg stepena individualizacije u društvu.

Individualizam se ili osuđuje kao proizvod kapitalizma i otuđenja i samim tim kao antihumanističko izdvajanje iz društva ili se preko premisa teorije interakcije o čovjeku kao društvenom biću pokušava naći srednji put između individualizma i kolektivism, koji je u osnovi i modernog pojma komunikacije i diskursa (Rauscher, 1976, citirano prema Bake, 2013: 27).

Autor Bake (2013) govori o tome kako se ovakve debate protežu i na pedagogiju i komunikologiju.

Komunikologija naglašava da je čovjek društveno – djelatno biće; no, i u njoj važi slika čovjeka kao individuuma kojim upravlja mehanizam podražaja i reakcije, a drugo jeste ideja komunikacije koja nastaje iz društvenog dogovora. Prema prvoj predstavi, mediji su prvenstveno činioци koji izazivaju dejstva, dok druga naglašava temeljni značaj društvenog djelovanja ljudi. U međuvremenu, kao što ćemo vidjeti, i ovakva komunikološka razmatranja moraju se dodatno diferencirati (Bake, 2013: 27).

Bake (2013) također naglašava razliku između neposrednih i posrednih odnosa te navodi da se sociologija i pedagogija bave prvenstveno posrednim odnosima:

Na ovo često upućuje pojam „životni svijet“, koji kao kulturni proizvod predstavlja stanje društvenog poretka u kojem se svakodnevni život uobličava preko organizacija i kroz pripadnost institucijama (Bake, 2013: 27).

U vezi s ovim autor nam u svojoj knjizi predstavlja i druga gledišta koja se pozivaju na prethodno spomenute segmente:

I druga gledišta koja se pozivaju na socijalizaciju ili komunikativne procese, polaze od toga da ljudi žive u historijski nastalim, aktuelno dejstvujućim i upravljanim društvenim agregatima, koji im omogućuju spontane reakcije i svojevóljno postupanje, no istovremeno nude i čitavu zbirku pravila i propisa, konvencija i tradicija, koja tek omogućuje sporazumijevanje i razumijevanje, a samim tim i zajedničko političko, socijalno i kulturno djelovanje (Bake, 2013: 27, 28).

Autor Bake (2013) također govori i o važnoj ulozi javnosti u procesu konstruiranja društvene stvarnosti. On priča o tome kako je i javnost element područstvljene egzistencije:

Ona je konstrukt tekstova i programa, nastaje kroz tematizacijske kapacitete i procese selekcije u medijima, počevši od novinara kao „gatekeepera“, sve do nadzornih i kontrolnih organa i nalogodavaca koji sarađuju u konstruiranju stvarnosti medijske komunikacije, a koja primaocu više nije dostupna ni neposredno ni posredno (Bake, 2013: 28).

Ono što autor također navodi jeste: „Ovako prepariran koncept javnosti kakvom smo danas svjedoci, ide u prilog teoremi individualizacije.“ (Bake, 2013: 28, 29). Možemo reći da se uloga javnosti ni danas u mnogo čemu ne razlikuje. Shodno svemu iznesenom, možemo reći da je fenomen individualnosti danas prisutan više no ikada. Takvom konceptu društvene stvarnosti svjedoče svakodnevne situacije u kojima se može primijetiti na koji način funkcioniра savremeno društvo. No, da li ovaj fenomen pomaže u prevazilaženju tabua?

Pošto „lični ukus“ danas opravdava skoro svaki individualni sud, svaka biografski konstituirana subjektivnost krajnje promjenjivih, međusobno različitih ali i povremeno međusobno prilagođenih individua, postaje osnova odnosa svijetu na koji mediji imaju odlučujući utjecaj (Bake, 2013: 35).

Dakle, proces modernizacije, odnosno mediji, doveli su do otuđenja individua. Svako od nas, zatvara se u vlastiti svijet „skrojen po našim mjerama“. U takvom svijetu rijetko postoje norme, odnosno društveno (ne)prihvatljiva pravila ponašanja. Provodeći vrijeme u takvom imaginarnom svijetu te konzumirajući medijske sadržaje, koji nude ono što u svakodnevnicima ne susrećemo, podsvjesno se oslobađamo pravila koja vladaju u društvu, nakon čega nam dodir s nečim nepoznatim, pritom realnim, pada lakše jer smo djelimično upoznati s tim. Autor navodi: „Proces modernizacije stoga vodi do važnih pitanja od političkog do vrijednosno – etičkog značaja“ (Bake, 2013: 35).

Shodno iznesenom, možemo se osvrnuti na tri glavna zaključka o kojima govori autor Bake (2013):

1. Proces modernizacije stvara mnoštvo proturječnosti, čiji su dio mediji koji učestvuju u proturječnom konstruiranju javnosti i ličnog ukusa te u dilemi između lokalnog utjecaja vršnjaka i predstave jednog svjetskog društva, kojem je, da bi opstalo, potrebna univerzalna odgovornost i solidarnost.
2. Proturječnosti modernizacije snose i prerađuju subjekti, koji su sami stvaraoci i rezultat društvenih promjena.
3. Kako kaže autor: „Proces individualizacije u Moderni ima ličnu i društvenu komponentu“ (Bake, 2013: 36). Shodno tome, ona učestvuje u cjelokupnom društvenom diskursu. Također, važno je spomenuti i subjektivizaciju kao fenomen Moderne, koja nas dovodi do pitanja na koji način nastaje te koje su njene posljedice za pojedince, društvene grupe i cjelinu globalnog sela o kojem govori McLuhan.

Shodno tvrdnjama i zaključcima autora, možemo reći da su mediji i pedagogija itekako povezani na osnovu čega s razlogom možemo pričati o sintagmi „medijska pedagogija“ kao cjelini. Uloga ove discipline je veoma značajna naročito imajući u vidu količinu i raznovrsnost medijskih sadržaja kojima smo svakodnevno „pretrpani“. Autor navodi sljedeće: „Ona se stoga mora uključiti u „otvoreni diskurs“ koji zahtijeva više od pedagoških pravila i „praktično orijentiranih“ maksima“ (Bake, 2013: 36).

Prisjetimo se McLuhanovih tvrdnji o globalnom selu te mediju kao poruci. Prebacimo li ove teze u savremeni kontekst, možemo govoriti o medijskom utjecaju na stvaranje jedne, zajedničke kulture, ali isto tako, ono što je značajno za naš rad jeste i činjenica da se ovakvim potencijalnim stapanjem kultura u jednu, ruše brojne tabuizirane kategorije i pojave. Nije teško pretpostaviti zašto je to tako. Naime, kulturni imperijalizam je već stupio na snagu, Sjedinjene Američke Države plasiraju svoje trendove diljem svijeta. Shodno tome, možemo očekivati da bi i u jednoj, globalnoj kulturi, američka komponenta bila najdominantnija. Razmišljajući u tom pravcu, može se zaključiti da bi liberalnija kultura preuzela primat u odnosu na tradicionalne. Imajući u vidu ovakav rasplet događaja, nesumnjivo se može reći da bi u tom slučaju stepen detabuizacije društva bio itekako uočljiv. U prevodu, jačanjem kulturnog imperijalizma u ovom pravcu, a pritom, medijskom zaslugom, mogli bi se predvidjeti oslobađanje društva od mnogih stega, normi, odnosno „poželjnih“ pravila ponašanja, što bi rezultiralo većem stepenu pripadnosti. Upravo, kao jednu od glavnih karika u lancu rušenja

stereotipa, možemo navesti televizijske sadržaje čija je utjecajna moć, ogromna. Marshall McLuhan tako govori o filmu i njegovom utjecaju na publiku:

Tipografski čovjek brzo je postao privržen filmu, upravo zato što film, kao i knjige, nudi unutarnji svijet mašte i snova. Filmski gledalac sjedi u psihološkoj samoći, kao i tihi čitalac knjige (McLuhan, 2008: 257).

Osvrnuvši se na ovu McLuhanovu tvrdnju, možemo se vratiti na fenomen individualnosti i individualizacije. Naime, kao što smo i prethodno govorili, čovjek se prateći određeni medijski sadržaj, otuđi, boraveći u vlastitom, imaginarnom, svijetu, bez stega i društveno (ne)prihvatljivih oblika ponašanja. Stoga, možemo reći da ovakvi televizijski sadržaji itekako oblikuju ljudsku svijest te da u zavisnosti od konteksta prikazivanja, individua kreira potencijalno pozitivno, odnosno negativno mišljenje o nekome ili nečemu. Dakle medijski sadržaj predstavlja veoma važan segment u kreiranju ljudske svijesti generalno, pa samim tim i u kontekstu u kojem nas zanima u ovom radu, a to je detabuizacija svijesti. Stoga, u nastavku rada ćemo detaljnije govoriti o utjecaju sadržaja plasiranog televizijskim, tj. medijskim putem. Za kraj ćemo spomenuti možda i osnovnu vrstu komunikacije, koja je ujedno i najznačajnija u kontekstu medijskog prezentiranja određenih tabuiziranih sadržaja. Riječ je o propagandi:

Propaganda predstavlja vrstu komunikacije čiji je smisao u ubjeđivanju, uvjeravanju i usmjeravanju primalaca poruke. Otuda se propagandna komunikacija često naziva i persuazivnom komunikacijom. Propaganda je komunikacija koja ima planski, organiziran i osmišljen karakter. Za razliku od komuniciranja koje posreduje podatke i informacije u dva ili više pravaca, propaganda je komunikacija u kojoj preovlađuju intecioni elementi s težištem na jednosmjernost (Tucaković, 1999: 18).

Dalje, kako govori autor Tucaković (1999), propaganda nastoji, ne samo obavijestiti, nego, najčešće putem masovnih medija, utjecati na ljude, njihove stavove, mišljenje i uvjerenja. Autor Mihailović (1984) izdvaja još jednu definiciju propagande iz „Male političke enciklopedije“ koja glasi:

U najširem smislu riječi, pod propagandom se podrazumijevaju organizirana, smišljena djelatnost i sama tehnika djelovanja i utjecaja na javno mnijenje, grupe i pojedince radi njihova pridobivanja za shvatanja, ideje i program jedne društveno – političke organizacije, za realizaciju nekog posla, za plasman i prodaju određene robe, za sprovođenje jedne akcije itd.“ (Đorđević, 1966, citirano prema Mihailović, 1984: 10).

Tucaković (1999) također govori o prisutnosti propagande u raznim sferama života, tako navodi: „Danas je, međutim, reklama kao jednostavna tehnika samo sredstvo mnogo složenijeg i dugoročnijeg procesa zvanog propaganda“ (Tucaković, 1999: 23). Shodno tome, nije teško naslutiti da je propagandna djelatnost prisutna i u drugim audiovizuelnim medijskim sadržajima kao što su televizijske serije. U vezi s medijskim utjecajem, odnosno njegovim propagandnim djelovanjem koje može potencijalno djelovati na ugrožavanje ljudskih prava, odnosno diskriminaciju, autorica Jasna Bakšić – Muftić navodi sljedeće:

S obzirom na snagu koju imaju mediji, propaganda i javno djelovanje u svim oblastima komunikacija, na utjecaj koji imaju na svijest građana, na mogućnosti usmjeravanja emotivnog, ideološkog i političkog naboja građana i na opasnost zloupotrebe u oblasti komunikacija, posebno je zabranjeno širenje informacija i teorija koje počivaju na superiornosti jedne rase, etničke ili religijske grupe, nad drugim (Bakšić – Muftić, 2002: 212).

Bakšić – Muftić (2002) također govori o slobodi medija kao značajnom aspektu demokratije, navodeći da je takva sloboda upravo najveća opasnost za nastajanje totalitarnih i autoritarnih režima, odnosno drugih oblika superiornosti jedne strane nad drugom.

U skladu s navedenim, možemo pretpostaviti da je značaj televizijskih serija, odnosno njihovog emitiranja itekako veliki imajući u vidu utjecaj koji mogu ostvariti nad publikom. Shodno tome, propaganda televizijskih serija koja se proteže u svijetu današnjice može biti od izuzetne važnosti za stvaranje javnog mnijenja o određenim društvenim kategorijama i grupama. Stoga, u nastavku rada posebnu pažnju posvećujemo televizijskim serijama kao značajnom segmentu savremenog svijeta u pogledu propagandnog djelovanja.

4.4. Savremeno razumijevanje pojma

Prethodno smo utvrdili šta predstavlja pojam tabua, odnosno detabuizacije, kao jedne od ključnih riječi našeg rada. Međutim, postavlja se pitanje, šta danas pripada kategoriji tabua, odnosno, koji je razlog njegovog postojanja danas. Već smo istakli značaj kulture i tradicije u stvaranju tabua, no, šta danas najčešće povezujemo s ovim pojmom. Prije svega, još jednom ćemo se osvrnuti na pojam kulture, odnosno kulturne industrije, jer u našem radu se, u suštini,

i baziramo na određeni dio koji prema definiciji i pripada sintagmi „kulturalna industrija“. U „Leksikonu socioloških pojmova“ navodi se sljedeće:

Sam Adorno smatra da kulturalna industrija ima društvenu ulogu da osigura kapitalističku hegemoniju nad društvom putem proizvodnje površne, sladunjave, vrlo neukusne i nezahjevne popularne kulture (Adorno, Th. W. i Horkheimer, M., 1989, citirano prema Lavić, 2014: 401).

U uskoj vezi s ovim pojmom jeste i sintagma „kulturalne potrebe“ za koju se navodi sljedeće:

Izraz „kulturalne potrebe“ u vezi je sa shvatanjem kulture kao pogona proizvodnje kulturalnih dobara za potrošnju i to u društvima u kojima vlada podijeljenost na tjelesni i duhovni rad, to jest većina radi radi zadovoljavanja potreba izvan rada. Ljudska potreba ne proizvodi samo predmet potrošnje, nego i način potrošnje (Lavić, 2014: 402).

Navedene pojmove možemo upravo dovesti u vezu s televizijskim serijama, samim tim i njihovim sadržajem, koji se sve više odnosi na kontekst detabuizacije različitih tema. Razmislimo li malo bolje, danas je, sve češće, tabu nešto o čemu ne znamo mnogo ili skoro nikako. Iz neznanja dolazimo do kreiranja svijesti o nekome ili nečemu na osnovu tuđih komentara, najčešće dezinformacija koje su također kreirane na osnovu nekog tamo mišljenja, koje je sve, samo ne zasnovano na činjenicama. Shodno tom neznanju, odnosno neupućenosti i slušanju tuđih riječi, dolazimo do fenomena koji je većini danas dobro poznat – predrasude. Zašto većini, zato što se danas mnogi ljudi susreću s ovim problemom na ovaj ili onaj način, neko je sklon predrasudnim stavovima, dok je neko njihova žrtva.

Grupa autora Aronson et al. (2002) tvrdi da je oblik predrasuda gdje su žrtve manjinske skupine, izuzetno moćan i oštar, međutim, istina je da su predrasude sveprisutne te da svako može biti njihova meta. Oni kao primjer navode nacionalnost govoreći o tome da Amerikanci nisu univerzalno omiljena i poštovana nacija. Također, autori pričaju i o tome da predrasude mogu biti zasnovane na osnovu rasnog i etničkog identiteta, spola, seksualne orijentacije, religije, prekomjerne težine, određenih fizičkih nedostataka ili bolesti, ipak, ne treba izostaviti ni stari stereotip zasnovan na „glupim“ plavušama, ali i sportašima itd. Autori Aronson et al. (2002) također govore o tome koliko su predrasude opasne:

Jednostavan negativan odnos prema nekoj grupi može biti nemilosrdan i može prerasti u ekstremnu mržnju, u mišljenje da su članovi te grupe manje humani, torture, ubistva, pa čak i genocid (Aronson et al., 2002: 458).

Autori Aronson et al. (2002) tvrde da iako ovakvi ekstremni slučajevi nisu rezultat, žrtva predrasuda proživljava patnju. Oni navode da je gotovo neminovan rezultat predrasuda gubitak samopouzdanja, koji dalje rezultira mnogim poteškoćama u životu žrtve. Kako kažu autori, smatra se da problem s niskim samopoštovanjem, povezan s fenomenom predrasuda, datira još od rane dobi: „Kod osoba koje su mete nemilosrdnih predrasuda, začeci niskog samopoštovanja obično se pokazuju rano u životu“ (Aronson et al., 2002: 458). Kenneth Clark i Mamie Clark (1947) kako je navedeno u Aronson et al. (2002) pokazali su da afroamerička djeca, neka stara čak tri godine, smatraju da nije naročito poželjno biti crnac. Također, Goldberg (1968) kako je navedeno u Aronson et al. (2002) pokazao je da su u američkoj kulturi potlačene i žene. Dakle, možemo reći da predrasude predstavljaju ozbiljan problem društva. One su usko povezane s našim prethodnim uvjerenjima o nekome ili nečemu: „Predrasuda je stav“ (Aronson et al., 2002: 460). Također, autori navode sljedeće: „Izraz predrasuda odnosi se na opću strukturu stava i njegovu emocionalnu sastavnicu“ (Aronson et al., 2002: 460). Autori Aronson et al. (2002) tvrde da predrasude mogu biti dobre i loše, no da socijalni psiholozi ovaj izraz primarno rezerviraju za negativne konotacije: „U tom kontekstu, predrasuda se može definirati kao neprijateljski ili negativni stav prema pripadnicima prepoznatljive grupe ljudi, koji se zasniva isključivo na njihovom članstvu u toj grupi“ (Aronson, et al., 2002: 460).

Govoreći o predrasudama, skoro je nemoguće izostaviti fenomen stereotipa. Oba pojma su usko povezana i mogu rezultirati sličnim posljedicama. Kao definiciju stereotipa navest ćemo sljedeće: „Stereotip je generalizacija o grupi ljudi, kojom se istovjetne osobine pripisuju gotovo svim članovima te grupe, nezavisno o stvarnim varijacijama između članova“ (Aronson et al., 2002: 461). Ipak, postoji jedna razlika između predrasuda i stereotipa. Naime, kako autori Aronson et al. (2002) tvrde, potrebno je istaći da stereotipiziranje nije nužno emocionalno i ne vodi nužno namjernom zlostavljanju. Autori navode sljedeće: „Stereotipiziranje je često samo način kojim pojednostavljujemo svoj pogled na svijet i svi to radimo u određenom stepenu“ (Aronson et al., 2002: 461). Autori Aronson et al. (2002) objašnjavaju na koji način može doći do zloupotrebe stereotipa, recimo ukoliko određenu etničku grupu smatramo lijenom, drugu pohlepnom itd. Primjera radi, kod nas na Balkanu često za Crnogorce kažemo da su lijeni. Također, autori govore o mnogim drugim stereotipnim tretiranjima koji dovode do pogrešnih tumačenja individue te stoga možemo reći da takve stereotipe smatramo zlonamjernim. Autori Aronson et al. (2002) govore o jednom od najočitijih, ali možda i najzanimljivijom manifestacijom stereotipiziranja. Riječ je o opažanju spolnih razlika. Naime, žene važe za ljepši, nježniji spol, one su te koje su brižne, staraju se o djeci. No, u ovom slučaju također

dolazi do zloupotrebe stereotipa: „Nije potrebno isticati da spolno stereotipiziranje često ne odražava zbilju i da može duboko vrijeđati“ (Aronson, et al., 2002: 463). Feldman – Summers i Kiesler (1974) kako je navedeno u radu Aronson et al. (2002) govore o eksperimentu gdje su se studenti susreli s izuzetno uspješnom fizičarkom za koju su smatrali da je manje stručna i da je imala lakši put od fizičara muškarca. Studentice su pak smatrale da je muškarcu put do uspjeha bio lakši, ipak, oba spola su ženi pripisali veću motivaciju što može podrazumijevati da je ona manje sposobna od muškog kolege. Autori Aronson et al. (2002) također navode da su istraživanja pokazala da su mlade djevojke često sklone podcjenjivanju.

Autori Aronson et al. (2002) također govore o rezultatima predrasuda, odnosno stereotipnog tretiranja, navodeći problem diskriminacije koju definiraju kao „nepravedno negativno ili štetno ponašanje prema članovima grupe samo zbog njihove pripadnosti toj grupi“ (Aronson et al., 2002: 465). Međutim, govoreći o predrasudama, ne možemo a ne postaviti pitanje, zašto ljudi imaju predrasude? Autori su navodili više teorija u vezi s njihovim nastankom, no na kraju su došli do sljedećeg zaključka:

Konačan zaključak je da, iako ljudska bića mogu imati naslijeđene biološke tendencije zbog kojih su sklona predrasudnim ponašanjima, niko ne zna sigurno jesu li predrasude vitalan i nužan dio našeg biološkog ustrojstva ili nisu. U svakom slučaju, većina socijalnih psihologa će se složiti da se sadržaj predrasuda mora naučiti (Aronson et al., 2002: 466).

Rohan i Zanna (1996) kako je navedeno u Aronson et al. (2002) detaljnije su istraživali sličnost stavova između djece i roditelja te došli do zaključka da je sličnost među stavovima veća ukoliko je riječ o stavovima koji promiču ravnopravnost, nego kada je riječ o predrasudnim stavovima i vrijednostima. Autori navode da, djeca kada napuste dom, odnosno odu na studij, postoji veća vjerovatnoća susretanja sa suprotstavljenim stavovima, također, navode i da se djeca mogu podučiti predrasudama. Autori također govore o fenomenu „mi nasuprot njih“ kao jednom od šablona na osnovu kojeg stvaramo, ali i ispoljavamo predrasude:

Prvi korak u predrasudama je formiranje grupa, dakle, kategorizacija nekih ljudi u jednu grupu na osnovu određenih karakteristika i drugih ljudi u drugu grupu na osnovu različitih karakteristika (Aronson et al., 2002: 467).

Drugo o čemu autori Aronson et al. (2002) govore jeste „pristrasnost prema vlastitoj grupi“ te pričaju o mehanizmu koji izaziva pristrasnost prema vlastitoj grupi, odnosno pozitivne osjećaje prema onima koje definiramo kao dio vlastite grupe, te negativne osjećaje i nepravedan tretman

drugih samo zato jer smatramo da ne pripadaju „našoj“ grupi. Britanski psiholog Tajfel (1982) kako je navedeno u radu Aronson et al. (2002) govori da je glavni motiv u osnovi samopoštovanje, odnosno da pojedinci žele povećati svoje samopoštovanje identificirajući se sa specifičnim društvenim grupama. Naredna stavka u vezi s predrasudama o kojoj autori Aronson et al. (2002) govore jeste „homogenost vanjske grupe“, kako autori kažu: „Radi se o tome da su svi „oni“ isti“ (Aronson et al., 2002: 469). Švjedoci smo ovakvog pristupa kako u malim, tako i u velikim grupama, kao što su nacionalne i druge. Sljedeći važan faktor prema riječima autora Aronson et al. (2002) jesu „propusti u logici“. Oni govore o tamo kako je teško promijeniti mišljenje ljudima koji imaju duboko usađene predrasude o nekim društvenim grupama ili pojavama: „Čak i ljudi koji su u pogledu većine tema razboriti i razumni, postaju relativno imuni na racionalne, logične argumente kada se dotakne tema njihovih predrasuda“ (Aronson et al., 2002: 470). Autori Aronson et al. (2002) objašnjavaju zašto je to tako, navodeći prvenstveno emocionalni aspekt stava koji predrasudnu osobu čini izuzetno teškim sagovornikom, jer logički argumenti nisu djelotvorni za suprotstavljanje emocijama. Kao drugi razlog autori navode da „stavovi djeluju na obradu informacija u objektu tog stava“ (Aronson et al., 2002: 471). Sljedeća stavka na koju se autori Aronson et al. (2002) osvrću jeste „aktivacija stereotipa“, navodeći sljedeće: „Stereotipi odražavaju kulturalna vjerovanja, znači, unutar određenog društva postoje lako prepoznatljivi opisi članova određene grupe“ (Aronson et al., 2002: 472). Oni su kao primjer naveli stereotip o ženi vozaču ili preosjetljivoj ženi. Ono o čemu autori također govore jeste fenomen „očekivanja i iskrivljenja“. Naime, Aronson et al. (2002) tvrde kako, ukoliko se član određene grupe ne ponaša u skladu s očekivanjima, odnosno ukoliko se ponaša sasvim „normalno i prihvatljivo“ za predrasudnu osobu, ona će to vjerovatno smatrati samo trenutnim pretvaranjem, a ne njegovim istinskim ponašanjem. Ovo predstavlja naročito značajnu pojavu kada govorimo o fenomenu predrasuda s obzirom na činjenicu da se danas, „društveno prihvatljivo ponašanje“ osobe koja pripada kategoriji prema kojoj postoje predrasude, uglavnom smatra izuzetkom te diskriminaciju prema takvoj grupi uglavnom pravdamo rečenicom „svi su oni isti“.

Sve ovo je usko povezano s pojavom „optuživanja žrtve“. Autori navode sljedeće: „Koliko god se trudili, ljudima koji su rijetko bili diskriminirani nije uvijek lako u potpunosti razumjeti kako je to biti metom predrasuda“ (Aronson, et al., 2002: 483). Dakle, možemo reći koliko je značajna empatija u procesu prihvatanja žrtve, no, ona često izostaje te kao rezultat dobijamo potpuno suprotnu reakciju: „A kada nema empatije, ponekad je teško izbjeći upadanje u zamku optuživanja žrtve za njezine probleme“ (Aronson et al., 2002: 484). Također, veoma značajna

stavka između predrasudne osobe i njene žrtve jeste „samoispunjavajuće proročanstvo“, autori u vezi s tim navode sljedeće: „Ako vjerujete da je Amy glupa i tako se prema njoj i ponašate, velika je vjerovatnoća da pred vama ona neće ni reći puno toga pametnog“ (Aronson et al., 2002: 484, 485). Dakle, ovakav odnos žrtve prema predrasudnim osobama predstavlja veoma čestu pojavu. Međutim, ono što je prisutno u vezi s tim jeste da ljudi ponovo ne razumiju takav oblik ponašanja, slučajno ili namjerno ne uviđajući vlastite greške u negativnom ophođenju prema takvoj osobi. Kao rezultat toga, dolazimo do pogrešnog tumačenja žrtve iznova i iznova. Ono što možemo zaključiti, a što je ujedno i mišljenje autora jeste sljedeće: „Opći zaključak jest da su pojedinci, kada su frustrirani ili nesretni, skloni pomaknuti agresiju prema grupama koje su neomiljene, uočljive i relativno nemoćne“ (Aronson et al., 2002: 490). Baveći se također raznim pitanjima povezanim s problemom predrasuda, autori Aronson et al. (2002) govore i o drugim važnim segmentima u vezi s ovim navodeći da ćemo živjeti u društvu stereotipnih informacija i u kojem je diskriminacija norma, većina nas nehotice u određenom stepenu razviti predrasude i diskriminaciju. Ovakvu pojavu autori Aronson et al. (2002) nazivaju institucionaliziranim rasizmom ili institucionaliziranim seksizmom. Aronson et al. (2002) također govore o normativnom konformizmu, odnosno pojavi da u nekim situacijama postoji jaka sklonost priklanjanju većini kako bi se udovoljilo očekivanjima grupe te postiglo prihvatanje. U vezi s ovim navode: „Biti nekonformist može biti bolno“ (Aronson et al., 2002: 491). Ovo možemo shvatiti na sasvim logičan način, ukoliko ste muškarac, homoseksualac, a ne sklopite brak sa ženom, samo zato da biste udovoljili grupi, postoji velika mogućnost da ćete prolaziti kroz veoma bolne situacije koje će vam među prvima prirediti vaša porodica, a zatim i drugi članovi društva kojem pripadate, čak, ne morajući nužno poznavati vaše seksualno opredjeljenje.

Za kraj ovog poglavlja, istaknut ćemo veoma značajan fenomen savremenog doba, o kojem također govore brojni socijalni psiholozi. Među njima su i autori Aronson et al. (2002) koji pričaju o fenomenu „modernih“ predrasuda. Naime, oni govore o ovoj pojavi modernog doba koja predstavlja ništa drugo no prikriveni oblik predrasuda, rasizma ili drugog vida netrpeljivosti:

Iako su normativne promjene u SAD – u rezultirale smanjenjem diskriminacije, predrasude nisu iskorijenjene. Umjesto toga postale su prikrivenije. Kako se norma pomakla k većoj toleranciji vanjskih grupa, mnogi ljudi su jednostavno postali pažljiviji, pred drugima se ponašaju nepredrasudno iako u sebi održavaju stereotipna

gledišta. Ova pojava se u slučaju rasa naziva moderni rasizam. Ljudi su naučili skrivati svoje predrasude kako bi izbjegli da ih se naziva rasistima (Aronson et al., 2002: 492).

Naravno, nisu Sjedinjene Američke Države jedine koje se bore s problemom predrasuda, ni drugi dijelovi svijeta nisu ništa manje isključeni iz ove borbe. Tako, između ostalog, autori Aronson et al. (2002) spominju i etničko čišćenje u Bosni i Hercegovini, sukobe između Arapa i Židova na Bliskom istoku itd. Predrasude ne poznaju granice, one su prisutne svuda, a u zavisnosti od stepena razvijenosti društva, one bivaju manje ili više ispoljavane. Jednostavnije rečeno, što je društvo razvijenije, to je fenomen modernih predrasuda izraženiji. S ovakvim vidom netrpeljivosti se susreće cijeli svijet, a čini se da korak ka suzbijanju ovog problema, kako to i obično biva, najmanje čine oni koji su njegovi začetnici.

5. Historijat televizijskih serija

S obzirom na temu istraživačkog rada, osvrnut ćemo se na historijat televizijskih serija zarad što boljeg razumijevanja savremenog koncepta emitiranja. Naime, u nastavku rada ćemo pokušati uvidjeti sličnosti, ali i razlike u tematici televizijskih serija nekada, odnosno televizijskih serija danas. Predstaviti ćemo neke od „kulturnih“ serija, koje su postavile odličan temelj popularnom konceptu emitiranja današnjice. Stoga, u narednim podnaslovima, između ostalog, predstavljamo neke od serija koje su bile prekretnice modernog koncepta prikazivanja određenih društvenih fenomena.

5.1. Razvoj televizije i prva emitiranja serijskog programa

U pogledu istraživanja Jean – Pierre Esquenazi (2010) ističe da su serije nastale u američkom društvenom i ekonomskom kontekstu, stoga je njegovo proučavanje ključna etapa u procesu dobivanja odgovora na različita pitanja u vezi s počecima televizijskih serija.

Televizija je doživjela pravu ekspanziju u Americi tek nakon Drugog svjetskog rata. Godine 1941. David Sarnoff, direktor RCA, glavnog proizvođača televizora, predvidio

je da će preseljenje stanovništva iz centra grada u predgrađa pratiti i velika potreba za zabavom u domu, koju pruža televizija (Esquenazi, 2010: 14).

Prateći dalje razvoj televizijskog programa, autor nas detaljnije upućuje u postepenost prilagođavanja televizije u naše domove. Podvlačeći paralelu između Sjedinjenih Američkih Država i Europe, Esquenazi (2010) nam pruža uvid u stanje prodaje, odnosno napretka televizije iznoseći informacije da je 1947. godine prodano 60 000 televizijskih prijemnika, većinom u New Yorku. Međutim, ističe da se ovaj trend mijenja te da već 1955. godine prodaja značajno raste, što rezultira činjenici da iste godine dvije trećine američkih domaćinstava prati televizijski program. Također, podsjeća da je u to vrijeme Europa imala tek pet miliona prijemnika. Autor Esquenazi (2010) ističe da se 1949. godine piše da je televizija postala zabava za siromašne, navodeći:

Istina, to se odnosilo samo na New York, ali počelo je važiti i za čitavu zemlju. Recimo i to da se prodaja televizora u Francuskoj povećala tek deset godina kasnije, šezdesetih godina prošlog vijeka, kada je politika stambene izgradnje počela da pokazuje rezultate (Esquenazi, 2010: 15).

Osim što nas upućuje u brojčano stanje televizijskih prijemnika, autor Esquenazi objašnjava i proces prelaska publike s radijskog na televizijski program:

Televizor je u dnevnoj sobi zauzeo mjesto koje je ranije pripadalo radiju, što je, kako ćemo vidjeti, imalo utjecaja i na cjelokupni razmještaj u kući. Televizijska programska shema preuzela je model radijske. Velike radio – mreže, NBC, CBS i ABC, postaju veliki distributeri televizijskog programa. Njihov program emitiraju lokalne stanice, kojih 1950. godine ima stotinjak (Esquenazi, 2010: 15).

No, on također objašnjava posljedice ovakve „revolucijske“ pojave:

Usljed ove „dvostruke uloge“ velikih mreža došlo je do odlaganja brojnih odluka. Početkom pedesetih godina, na primjer, bilo je oklijevanja da se radijske sapunice pretvore u televizijske serije, a tek 1951. godine velike televizijske mreže počinju proizvoditi programe koji se emitiraju u popodnevним satima, za šta su do tada bile zadužene lokalne stanice (Esquenazi, 2010: 15).

S obzirom na patrijarhalno društvo koje je i danas prisutno, značajno za naše istraživanje jeste i prikazivanje muškarca u prvobitnim igranim serijama. Esquenezi navodi:

Ubrzo, televizija je počela da se obraća domaćicama, nespornim simbolima doma, pa se štampa žalila na „nemuževni“ prikaz muškaraca u prvim igranim serijama, što je kao posljedicu imalo pojavu mizogine „telefobije“. Istina, reklame su se obraćale, prije svega, ženama radi prodaje malih kućnih aparata i... televizora (Esquenazi, 2010: 15).

Dalje, autor Esquenazi (2010) priča o razvoju televizijskog programa u Americi, objašnjavajući kako je on proizašao prirodno iz vodvilja, tradicionalnog vida zabave, koji za mnoge historičare označava ulazak Amerike u doba moderne, popularne kulture. Vodvilj biva prilagođen novom mediju te postaje glavna zabava za cijelu porodicu. No, autor dalje obrazlaže kako se ubrzo javlja potreba za dužim narativnim cjelinama. Traži se nova forma u kojoj će preovladavati priča. Televizijske „atrakcije“ te zvijezde, postaju „televizijske porodice“, primjer za to jeste serija „Raglsi“, jedan od prvih sitkoma. Međutim, pojam serije se još uvijek nije nametnuo. Autor također ističe „Volim Lucy“ i „Dragnet“, koje su se pojavile 1952. godine kao vrsta televizijskog programa koja ne oponaša pozorište ili radio, već se služi filmskim modelom produkcije koji se ispostavio kao izuzetno uspješnim:

Tek pošto se počne upotrebljavati drugi model, televizijska produkcija će se ustoličiti kako u okviru industrije tako i kod publike. Ovaj model stvoren je slučajno, što govori koliko je to doba bilo puno neizvjesnosti (Esquenazi, 2010: 16).

Autor Esquenazi (2010) također pruža uvid u nastanak prvih sitkoma, ali i u holivudski način produkcije. On u svojoj knjizi objašnjava na koji način „Volim Lucy“ dolazi do titule prvog „snimljenog sitkoma“ u historiji televizije. Naime, nakon što se počinje snimati u jednom od kalifornijskih studija, dolazi se do ideje da se snima s nekoliko kamera istovremeno kako bi se skratilo vrijeme. Namjera je bila razviti atmosferu kao u pozorištu, odnosno stvoriti efekt snimanja „uživo“. Također, serija „Dragnet“ prikazuje jednu od strana holivudskog načina produkcije, kako kaže autor. Serija je koristila model produkcije i filmsku ekipu B-filmova. Odmah je doživjela uspjeh što je bio dokaz da i filmovi s malim budžetom mogu služiti kao model za produkciju televizijskih serija.

Kada govorimo o nastanku televizijskih serija, autor nas detaljno upućuje u sam proces na konkretnim primjerima zarad što boljeg shvatanja postupka stvaranja određene televizijske serije. U knjizi „Televizijske serije“, Jean-Pierre Esquenazi navodi:

Priča o Eugenu Roddenberryu, „piscu - producentu“ „Zvezdanih staza“, veoma je zanimljiva. Herbert Salou, urednik za nove programe u Desilu, malom studiju koji su osnovali Lucille Ball i Desi Arnaz i čiji je prvi uspjeh bila serija „Nesalomivi“, aprila

1964. primio je u kancelariji neukusno odjevenog muškarca koji je mucao, bivšeg linijskog pilota i nekadašnjeg losanđeleskog policajca. On mu je predstavio projekt koji je ličio na avanture Bucka Rojersa ili Flesha Gordona, samo što je ovo bila priča, u veoma realističnom stilu, o posadi svemirskog broda zaduženog da održava red u Ujedinjenoj federaciji planeta. Naučna fantastika je u Americi uvijek bila način za izražavanje političkih stavova, posebno u surovo doba makartizma. Tako su pedesetih godina prošlog vijeka i nastali filmovi kao što je liberalni film Roberta Wisea „Dan kada se Zemlja zaustavila“ (1951), ali i Don Siegelova antikomunistička bajka „Invazija trećih bića“ (1955) (Solow i Justman, 1996, citirano prema Esquenazi, 2010: 45).

Autor Esquenazi (2010) također priča o drugim projektima i njihovim realizatorima. Jedan od njih jeste Bruce Geller, koji je radio kao nezavisni pisac scenarija za serije, pjesama, libreta za mjuzikle. On u knjizi navodi sljedeće:

Krajem pedesetih godina, Geller počinje raditi za malu produkcijsku kuću na čelu s holivudskim glumcima Dickom Paelom, Charlesom Boyerom, Davidom Nivenom i saraduje sa Samom Peckinpahom na seriji „Zapadnjak“, o čijem žanru sam naziv dovoljno govori (Esquenazi, 2010: 46).

Liardet (1996) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) dalje objašnjava Gellerov put, naime, najprije je bio producent emisije „Show Dicka Pauela“, nakon čega upravlja produkcijom šeste sezone serije „Sirova koža“. Dalje, Carraze i Winckler (1993) kako je navedeno u knjizi Esquenazija (2010) govore o tome kako je nastala serija „Nemoguća misija“. Naime, scenario za televizijski film „Brigov odred“ biva iskorišten za pilot - epizodu a kasnije i seriju koju je finansirao CBS. Serija svake godine premašuje predviđeni budžet zbog čega je mreža često bila u dilemi da li da nastavi s ulaganjem u njenu produkciju. Naredno značajno ime u nastajanju televizijskih serija jeste Norman Lir: „Norman Lir jedan je od najupečatljivijih predstavnika „karnevalske tradicije“ televizijskih serija“ (Esquenazi, 2010: 47). Esquenazi (2010) dalje objašnjava buntovni pristup Normana Lira, koji predlaže mreži ABC adaptaciju britanske serije koja prikazuje sukob generacija konzervativnih roditelja i liberalne djece. Marc i Thompson (n.d.) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) objašnjavaju kako urednici mreže bivaju skeptični, no CBS, koji već želi prekinuti s prikazivanjem već zastarjelih ruralnih komedija, prihvata projekt. Nakon toga, Esquenazi (2010) kao centar zbivanja navodi produkcijsku kuću MTM i producenta Dicka Wolfa. On biva tvorac serije „Red i zakon“, koja nakon što je ABC i CBS odbijaju, u zastupanju Brandona Tartikoffa, a potom i Don Ohlmeyera,

postiže najveći uspjeh u historiji američke televizije. Također, jedna od serija vrijednih pomena jeste „Urgentni centar“: „Petnaest godina je Michael Crichton nudio scenario za „Urgentni centar“ velikim televizijskim mrežama, kada je početkom devedesetih za njega saznao Steven Spielberg“ (Esquenazi, 2010: 48). Ipak, kako tvrdi Esquenazi (2010) za realizaciju ovog projekta zaslužan je John Wells, koji ovim projektom postiže jedan od najvećih uspjeha u historiji televizijskih serija. Ubrzo poslije ovoga, na malim ekranima se pojavljuje i serija „Dva metra pod zemljom“, scenariste Alana Balla, koja dostiže veliki uspjeh: „S obzirom na to da se razlikuje u odnosu na druge serije, „Dva metra pod zemljom“ ubrzo se izdvaja i već nakon prve sezone dobija prva priznanja“ (Esquenazi, 2010: 49).

Na osnovu svega iznesenog, možemo reći da su kroz različite projekte, odnosno faze stvaranja televizijskog programa, producenti nastojali pružati maksimum u danom trenutku te privući što više publike putem emitiranja različite tematike televizijskih serija. Autor Esquenazi navodi sljedeće:

U svakoj fazi razvoja televizijskog programa oni su uporno pronalazili prostor da na najbolji mogući način sprovedu u djelo često veoma zahtjevne projekte, a u želji da se pomoću televizije obrate što većem broju ljudi i izraze zabrinutost, kritiku ili obrade neku temu kroz narativne forme koje odlično poznaju (Esquenazi, 2010: 49).

5.2. Prvobitna tematika televizijskih serija

Naravno, nema potrebe posebno naglašavati koliko se prvobitna tematika televizijskih serija razlikovala od današnje, savremene tematike. Shodno tome, u nastavku rada ćemo predstaviti neke od najuspješnijih televizijskih projekata iz ranog perioda američke produkcije, ali i njihovu tematiku.

Još jednom ćemo istaći značaj vodvilja, kao preteče američkog televizijskog programa: „Objedinjavajući tradiciju zabavljačkih predstava s narativima o običnim američkim porodicama“ (Spigel, 1992, citirano prema Esquenazi, 2010: 15). Dakle, možemo primijetiti da je na počecima nastanka, televizijski, zabavni program bio u vezi s prikazivanjem porodice i života u kući uopće. Tako, Esquenazi (2010) objašnjava kako prvi uspješni sitkomi, kao što su „Raglsi“ i „Volim Lucy“ prikazuju život porodice. No, ubrzo se pojavljuje i druga tematika: „Radijska serija „Dragnet“ inspirirana je zapisnicima policije Los Angelesa“ (Esquenazi, 2010: 17). Međutim, pored porodičnog života te priče nastale na osnovu policijskih zapisa, možemo

pretpostaviti da će američki producenti ubrzo htjeti predstaviti publici nešto drugačije od onog na šta su prethodno navikli. Kako autor Esquenazi navodi: „Naučna fantastika je u Americi uvijek bila način za izražavanje političkih stavova, posebno u surovo doba makartizma“ (Esquenazi, 2010: 45). Dakle, nije teško pogoditi koja je naredna televizijska serija u sferi našeg interesiranja. „Zvezdane staze“ su jedan od izuzetno uspješnih projekata američke produkcije te kao takve zaslužuju pažnju i kratak osvrt na njihovu tematiku. Naime, kao što je prethodno navedeno, na američkom kontinentu se naučna fantastika koristi kao način izražavanja političkih stavova, stoga možemo reći da je autor „Zvezdanih staza“, Eugene Roddenberry, predstavljajući projekt Herbertu Salou, znao šta radi i imao jasnu viziju projekta. Kako smo prethodno naveli ono o čemu je govorio autor Esquenazi (2010), riječ je o seriji u veoma realističnom stilu, o posadi svemirskog broda zaduženog za održavanje reda u Ujedinjenoj federaciji planeta. Dalje, navodi autor: „NBC ocijenio je da pilot - epizoda ima suviše intelektualan i erotski pristup, međutim poručili su još jedan pilot“ (Esquenazi, 2010: 45). Esquenazi (2010) dalje objašnjava kako je za glumce izabrana crnkinja i državljanin Sovjetskog Saveza te kako se posebno vodi briga o tome da u svim trenucima serije vlada tolerancija. Ovakav pristup autora televizijskim serijama možemo pronaći danas, kada su više nego ikada, prisutni različiti segmenti društva i njegovih marginaliziranih grupa unutar kojih vlada tolerancija. „Nemoguća misija“ je također projekt koji je ostao upamćen kao jedan od izuzetno popularnih. Kako Esquenazi (2010) objašnjava, serija je nastojala prikazati špijune za koje se ne može tačno utvrditi jesu li mađioničari ili policijski agenti:

Njihov posao zapravo je da što vještijim obmanama prevare neprijatelje. Junaci serije radije koriste pozorišna i mađioničarska nego špijunska i policijska pomagala, po čemu će serija i ostati poznata“ (Esquenazi, 2010: 46).

Također, Esquenazi (2010) objašnjava razliku između šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog vijeka. On govori kako šezdesete godine nisu bile pogodne za njegovanje oštrog, buntovnog, smjelog pristupa koji je vladao početkom televizijske ere. No, u sedamdesetim godinama dolazi do promjene, razlog toga su i demonstracije zbog društvenog nezadovoljstva: „Lir predlaže mreži ABC adaptaciju britanske serije koja prikazuje sukob generacija konzervativnih roditelja i liberalne djece“ (Esquenazi, 2010: 47). Također, serija „Sve ostaje u porodici“ posjeduje određene elemente koji su karakteristični za današnji koncept emitiranja televizijskih serija. Naime, prisutni su sukob mišljenja, ali i razlike koje smo u prilici i danas gledati na malim ekranima. Autor Esquenazi navodi:

Uz pomoć dvojice ranijih saradnika, Boba Reintera i Karla Miškina, Lir brižljivo priprema provokativne elemente komedije čiji je glavni junak vjernik, rasista, naprasit muškarac kome se suprotstavlja vlastiti zet. Situacije koje se nižu jedna za drugom veoma jasno prikazuju stereotipe američkog društva do te mjere da u CBS – ju osjećaju potrebu da upozore gledaoce da serija predstavlja duhoviti osvrt na „slabosti, predrasude i probleme Amerike“. Glavni junak neprestano se razbacuje uvredama na račun „pedera“ ili „obojenih“, a on je sam nezaposlen i bez socijalnog osiguranja. Njegov zet suprotstavlja mu se mudrim, liberalnim argumentima, ali previše je ozbiljan i naivan, tako da pravog rivaliteta zapravo ni nema, uslijed čega nastaju komične situacije (Esquenazi, 2010: 47).

Kako autor Esquenazi (2010) govori, serija „Sve ostaje u porodici“ odmah postiže veliki uspjeh, traje devet sezona te na osnovu nje nastaje nekoliko spin - off serija. Ne trebamo zanemariti ni seriju „Red i zakon“, koja također važi za jedan uspješan projekt. Esquenazi (2010) objašnjava da je Dick Wolf, autor serije, nastojao prikazati priču o istrazi, a zatim i pravnom procesu iz suprotstavljenih tački gledišta junaka serije, policajaca i advokata. Courier i Green (1998) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) govore ideju Wolfa da prikaže funkcioniranje američke pravde kroz probleme s kojima se ona susreće. Esquenazi (2010) tvrdi da serija „Red i zakon“ postiže najveći uspjeh u historiji američke televizije. Osvrnut ćemo se i na tematiku serije „Urgentni centar“, kako kaže autor Esquenazi (2010), riječ je o jednom realističnom prikazu rada u bolnici, fragmentiranog narativa i s brojnim likovima čije se sudbine neprestano prepliću. Također, donose odluku da se uvijek upotrebljavaju medicinski termini: „Svi slučajevi kojima će se serija baviti inspirirani su događajima iz stvarnog života“ (Esquenazi, 2010: 48). Kako kaže autor Esquenazi (2010) „Dva metra pod zemljom“ privlači posebnu pažnju američke javnosti zbog tematike koja se bitno razlikuje od one koja je predstavljena u prethodnim serijama, zbog čega dobija prva priznanja. Ono što je specifičnost ove serije jeste činjenica koju autor navodi, a to je da „Dva metra pod zemljom“ predstavlja veoma savremen pogled na svijet: „Sama priča, s klasičnim zapletom u osnovi, predstavlja veoma savremen pogled na svijet, kojim ćemo se kasnije baviti“ (Esquenazi, 2010: 49). Shodno iznesenom, osvrnut ćemo se i na kratki rezime autora, odnosno njihovih projekata koji su ostali duboko urezani u historiju američke televizijske produkcije.

Ovih šest kratkih prikaza govore o autorima koji su umjeli da se prilagode naročitim finansijsko - produkcijskim uslovima i realiziraju originalne projekte ili, pak, u okviru konvencionalne forme stvore jedinstvene likove koji oslikavaju aktuelne društvene

prilike. Na primjer, Eugene Roddenberry je kroz naučnofantastičnu priču prikazao svoje mučno iskustvo rada u policiji i iskoristio hrabrost nezavisnih producenata u trenutku kada se u televizijskoj industriji tragalo za novom strategijom. Norman Lir iskoristio je takmičarsku atmosferu i sve manju popularnost ruralne komedije kako bi se podsmijavao ksenofobičnim, šovinističkim i rasističkim stavovima (Esquenazi, 2010: 49).

Također, Martel (2006) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010), objašnjava kako je Dick Wolf koristeći sudske sporove prikazao doba velikih „kulturoloških bitaka“ iz devedesetih godina prošlog vijeka, slijedeći potrebu televizijske mreže za kvalitetnim programom.

Shodno iznesenom, od samog početka nastanka televizijskih serija možemo primijetiti težnju autora da se u njihovim projektima prikaže stanje društva, odnosno njegovi aktuelni problemi. Danas, također, situacija nije mnogo drugačija. Dakle, kako je u društvu dolazilo do različitih pojava i njihovog (ne)prilagođavanja, tako se i tematika televizijskih serija smjenjivala. U nastavku rada ćemo obratiti pažnju na aktuelnu tematiku televizijskih serija, odnosno na trenutne probleme s kojima se suočava savremeno društvo.

5.3. Počeci savremenog koncepta emitiranja

Autor Esquenazi (2010) govori o savremenim oblicima melodrame, istakavši da dom i nevolje nastale u nastojanju da se on zaštiti predstavljaju suštinu narativa, a u svemu tome najvažniju ulogu ima majka te se ona nameće kao glavna figura melodrame: „Žanr majčinske melodrame ispoljit će se prije svega kroz sapunice“ (Esquenazi, 2010: 69). Također, autori prije Esquenazija izučavaju fenomen savremene melodrame. Tako, Robert Allen (1985) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) kao historičar žanra, objašnjava kako je ukrštanje s reklamama, odnosno komercijalnim ograničenjima, zapravo doprinijelo stvaranju majčinske melodrame te da sapunica predstavlja samo ironičan naziv za ovaj spoj. Esquenazi navodi: „Govorit ćemo o dvije vrste sentimentalnog narativa: „melodrami djevojke“ i „melodrami majke“.“ (Esquenazi, 2010: 70). Također, autor Esquenazi (2010) objašnjava razlike između prve i druge, odnosno šta predstavlja svaka od njih. Naime, on nam govori da centralni lik prve jeste djevojka koja je protjerana ili je sama pobjegla iz doma te proživljava različite avanture do onog momenta dok ne osvoji muškarca s kojim će osnovati novi dom. Naravno, sve to uz nadu da će u novom domu vladati sreća. Kod druge vrste glavni junak jeste snažna majka koja

se trudi prikriti sve nedostatke u svom domu kako bi ga sačuvala. Kako sam autor kaže, u suštini, oba karaktera predstavljaju jedan te isti lik shvaćen kroz dvije različite epohe. Esquenazi (2010) također kaže da je melodrama mogla biti ocijenjena kao ideološka predstava „savršene“ porodice, bez obzira na činjenicu što je utemeljena na rodnoj neravnopravnosti. Također, autor navodi sljedeće:

Istovremeno, sentimentalni narativ jeste avantura u kojoj se, ponekad na kritički način, porodični ideal stavlja pred iskušenje. Slika tog ideala nije uvijek za divljenje, a „happy end“ ne može uvijek sakriti nedostatke i preispitivanja u porodici. Ova kritika dovela je do stvaranja novih žanrova i likova nastalih od melodramskih figura, ali u izokrenutoj, travestiranoj formi. Stoga, može nam izgledati da je lik „femme fatale“ proizašao iz lika čestite djevojke, obilježja klasične melodrame (Esquenazi, 2010: 70).

Autor Esquenazi (2010) dalje objašnjava kako u televizijskim serijama skoro uvijek postoji „dvostruka igra“ te da se u njima smjenjuju tipične melodramske scene i junaci koji ismijavaju, odnosno kritiziraju melodramu. Tako, glavna junakinja serije „Volim Lucy“, Lucy Ricardo, jeste domaćica, ali s neostvarenim profesionalnim željama. Autor govori o tome kako se stječe utisak da joj je melodramski okvir dao preveliko ograničenje. Također, u serijama „Dalas“ i „Dinastija“, likovi su majke koje je porodični život učinio nesretnim, čak doveo i do ludila. Autor Esquenazi (2010) govori kako se danas otišlo korak dalje te navodi sljedeće: „Ne samo da se slobodnije pristupa melodramskom narativu, već su i sami temelji žanra narušeni“ (Esquenazi, 2010: 70).

Esquenazi (2010) objašnjava kako prve epizode serije „Seks i grad“, „Dva metra pod zemljom“ i „Očajnih domaćica“, sadrže replike kojima se nedvosmisleno uništava melodramski kanon:

Bolje je reći, u početnih pet minuta prvih epizoda otvoreno se postavlja isto pitanje – šta će se desiti s likovima melodrame kada društvenim okolnostima bude bio osporen njen smisao i vrijednosti?“ (Esquenazi, 2010: 70).

Naime, zarad što boljeg razumijevanja odstupanja od melodramskog koncepta te prelaska na savremeni model televizijskih serija, u nastavku ćemo izdvojiti prethodno spomenute serije koje su započele eru novog načina prezentiranja društvenih pojava. Dakle, prva od njih jeste serija „Seks i grad“. Autor Esquenazi (2010) nam objašnjava na koji način ova serija ruši melodramski koncept navodeći:

U sceni na početku prve epizode na ekranu kompjutera ispisuju se sljedeće riječi: „Nekada davno...“, a zatim se začuje glas glavne junakinje, Carrie Bradshaw. Na ekranu se prikazuje bajka koju ona pripovijeda – mlada Engleskinja, tek što je emigrirala, upoznaje princa njujorških finansija koji je zavodi, navodi na pomisao da će je zaprositi i na kraju je ostavlja. Dovoljno je manje od tri minuta da bi se ispričao neizbježan krah klasičnog melodramskog narativa o nevinoj djevojci (Esquenazi, 2010: 70).

Autor Esquenazi (2010) dalje objašnjava radnju govoreći kako je djevojka, daleko od svog doma upoznala princa na bijelom konju koji je iskorištava, a zatim ostavlja bez imalo grižnje savjesti: „Naratorica ovako završava svoju priču: Shvatila sam da je niko nije upozorio da je ljubav nestala na Manhattanu... Dobrodošli u doba bez nevinosti!“ (Esquenazi, 2010: 70). Kako autor kaže: „Čestita djevojka iz melodrame prihvata osnovati dom i postati majka jer vjeruje da s nekim dijeli isto snažno osjećanje koje zovemo ljubav“ (Esquenazi, 2010: 70). Međutim, autor Esquenazi (2010) također govori o tome kako serija „Seks i grad“ predstavlja svijet u kome je ljubav nestala. On nam objašnjava da su u seriji predstavljene četiri žene koje bi u melodrami mogle biti majke, ali one svoj život vode u drugačijem svijetu: „Jedna od njih pripovijeda o sretnim i teškim trenucima u pokušaju da svoju egzistenciju prilagodi odvajanju seksa od ljubavi“ (Esquenazi, 2010: 70, 71).

No, „Seks i grad“ nije jedina serija koja uništava melodramski koncept. Autor Esquenazi (2010) također objašnjava takvu vrstu destrukcije na primjeru serije „Dva metra pod zemljom“. On nas upućuje u radnju serije govoreći kako se ova serija bavi porodicom koja vodi preduzeće za pogrebne usluge. Naime, nakon što otac strada u saobraćajnoj nesreći, u seriji možemo vidjeti kako se dom raspada, a zajedništvo koje je sve držalo na okupu nestaje. Autor Esquenazi navodi sljedeće:

Dva metra pod zemljom je serija koja se ne bavi smrću oca, već time šta se dešava s osjećanjima koja su u melodramama obično u vezi s domom, kada članovi porodice moraju da preurede svoj život u odsustvu oca koji je također bio i neka vrsta emotivne prepreke. Likovi, članovi porodice, ostavljeni bez ovog normativnog oslonca koji ih je štitio onoliko koliko im je i zadavao muke, moraju ponovo da izgrade identitet susrećući se s mnogobrojnim teškoćama, kao i da se zapitaju kako stvoriti novi dom (Esquenazi, 2010: 71).

Serija „Očajne domaćice“ također narušava koncept na koji je publika prethodno naviknuta: „Junakinjama Očajnih domaćica preovladava dvoličnost i lukavost, mada u prvoj epizodi

dolazi i do neočekivanog pročišćenja“ (Esquenazi, 2010: 71). Autor Esquenazi (2010) dalje objašnjava radnju serije, govoreći kako se radnja odvija u američkom predgrađu u kome se poslije Drugog svjetskog rata razvila snažna ideologija političke zajednice, što zapravo predstavlja osnovu melodrame. U njoj su majke čuvarice, zaštitnice, a pomalo i tamničarke. Jedna od njih naizgled potpuno ostvarena, ubija se nakon trećeg minuta prve epizode te svoje četiri drugarice stavlja pred dilemu da li još uvijek mogu biti „domaćice“. U daljem nastavku serije pokušavaju pronaći odgovor, a preminula Mary Alice kritički komentira svaki njihov postupak. No, kako autor navodi: „Ona im, međutim, ne može dati nikakav savjet, jer se i sama radije odlučila na zločin nego što je zbacila „fasadu“ svog „idiličnog“ doma“ (Esquenazi, 2010: 71). Ipak, detaljnije analizirajući melodramski koncept na ovom primjeru, možemo primijetiti autorov osvrt na način njegovog narušavanja:

Za razliku od likova iz „Seksa i grada“ i „Dva metra pod zemljom“, junakinje „Očajnih domaćica“ nisu proistekle iz postmelodrame. One pokušavaju da održe model klasične melodrame, iako ponekad u to kolektivno sumnjaju. U ovoj seriji melodrama se postepeno razjeda iznutra, a ne urušava se na samom početku kao u ranijim primjerima. Ključno pitanje nije ono iz „Dva metra pod zemljom“, kako poslije melodrame na uvjerljiv način predstaviti privatni život, već kako pronaći odgovarajuću društvenu predstavu profesionalno i seksualno aktivnih majki, a da ne podlegnemo cinizmu (Esquenazi, 2010: 71).

Akass i McCabe (2006) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) u svom eseju posvećenom seriji govore o tome kako lik Bree van der Kamp, koji tumači Marcia Cross, a čiji život pritom odlikuju brojne proturječnosti, nesumnjivo je ključna ličnost za razumijevanje ovog pitanja. Nakon navedenih primjera Esquenazi (2010) se osvrće na njihove autore te pronalazi eventualni razlog zbog čega upravo ove tri serije narušavaju melodramski koncept televizijskih serija na koji je publika prethodno naviknuta. Naime, on govori o tome kako nije slučajno što su autori tri serije, Darren Star, Allan Ball i Marc Cherry, javno opredijeljeni kao homoseksualci: „Homoseksualac nema svoje mjesto u melodrami – on nije neprijatelj, ali mu se osporava svako pravo na postojanje“ (Esquenazi, 2010: 71). Nakon ovakvog Esquenazijevog osvrta, možemo se vratiti na tezu koju smo iznijeli prethodno u radu, a to je da sadržaj koji će biti plasiran putem televizijskih serija uveliko zavisi od prilika koje vladaju u društvu. Shodno tome, autor Esquenazi navodi:

Razlog za to možemo pronaći ako proučimo društvene prilike koje su tome prethodile. Još od početka devedesetih godina prošlog vijeka u Americi vlada klima „kulturnih ratova“, koja je prije svega oličena u zahtjevima homoseksualne zajednice (Esquenazi, 2010: 71).

Ipak, Martel (2006) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) kaže kako pitanje seksualnog identiteta i njegovog priznavanja nikada nije prestala biti tema o kojoj treba javno razgovarati, što imamo priliku vidjeti i danas. Također, rušenjem melodramskog koncepta te pribjegavanje savremenoj tematici televizijskih serija, kao posljedicom društvenih prilika dolazimo i do fenomena feminizma. Autor Esquenazi navodi:

Primjer je dao Joss Whedon u seriji „Buffy, ubica vampira“. Omalena plavokosa djevojka, tipična za tinejdžerske melodrame, preobrazila se u junakinju serije u žanru fantastike, stručnjaka za borbu „jedan na jedan“, koja se bez milosti sukobljava uglavnom s vampirima muškog pola, u seriji za koju će sam Whedon reći da propagira feminizam (Esquenazi, 2010: 72).

Također, Levine (2007) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) primjećuje da je Buffyn podijeljeni identitet uzor za stvaranje novih ženskih likova koji odbijaju da se povinuju žanrovskim i rodnim normama. Ono čega smo i sami svjedoci, ali o čemu govori i Esquenazi (2010) jeste činjenica da su serije, nastale u ovakvoj atmosferi, pažljivo gledane i tumačene te iako nije bilo očekivano, one su pronašle svoju publiku. Možemo reći, da su serije s ovakvim segmentima, danas popularnije nego ranije s obzirom na činjenicu da je fenomen ljudskih prava u društvu zastupljeniji više nego ikada.

No, autor Esquenazi (2010) ipak govori o neočekivanom obrtu u korist melodrame. Naime, on kaže kako emitiranje na masovnim medijima ekonomski pogoduje žanru melodrame, a osim toga žanr privlači i veliku pažnju javnosti, uključujući i obrazovanu publiku. Također, autor nas upućuje i u najbitniji segment opstanka melodrame:

I naposljetku, najbitnije za melodramu je što se pojavljuje grupa stvaralaca odlučnih da je oživi kroz „novu umjetnost invencije“ melodrame, a zajedničko im je i što su otkrili i potvrdili svoju homoseksualnost u sve liberalnijem društvu (Bourdieu, 1992, citirano prema Esquenazi, 2010: 72).

Zarad što boljeg razumijevanja savremenog koncepta emitiranja televizijskih serija, još jednom ćemo podvući paralelu između tri serije koje smo prethodno spominjali, „Seks i grad“, „Dva

metra pod zemljom“ i „Očajne domaćice“. Esquenazi navodi: „One se razvijaju na različite načine, ali ih sve odlikuje oslanjanje na dotadašnje televizijsko iskustvo i kulturni razvoj televizije“ (Esquenazi, 2010: 72).

Casetti i Odin (1990) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) pišu o tome kako serija „Seks i grad“ liči na „omnibus emisije“, čiji su osnovni elementi voditelj i centralna scena, a sadrže „muzičke numere, vijesti, igre, predstave, reklame“. Autor navodi: „Na isti način Carrie Bradshaw vodi show „Seks i grad“ obraćajući se direktno gledaocima ili kroz komentare u voice - overu“ (Esquenazi, 2010: 72). Esquenazi (2010) dalje objašnjava specifičnosti serije govoreći kako svaka od drugarica zastupa određeni stav u zavisnosti od toga čime se epizoda bavi te ovakav način poredi s debatom. On također priča o tome kako su teme predstavljene kroz kratke anegdote. Također, König (2006) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) ističe i činjenicu da moda, koja se prezentira kroz odjeću likova i namještaj, u ovoj seriji nije nimalo skrivena reklama. „Struktura svake epizode izgleda kao talk show s temom nimalo sentimentalnog razmatranja intimnih odnosa i seksualnih navika iz gledišta žene“ (Simon, 2008, citirano prema Esquenazi, 2010: 72). Možemo reći da serija predstavlja muškarce na način koji publika prije toga nije imala priliku vidjeti. To je jedan od segmenata koji su autori također analizirali: „Muškarci u ovoj seriji prikazani su kao monstrumi, više smiješni nego zli, nesvjesne žrtve svojih opsesija“ (Greven, 2006, citirano prema Esquenazi, 2010: 72). Esquenazi (2010) dalje govori kako se talk show u seriji nameće kao narativni model. On također objašnjava kako se u seriji analizira i raspravlja o životu osoba na Manhattnu bez finansijskih poteškoća, ali s moralnim dilemama i problemom identiteta: „U seriji se otvara prostor za brojna pitanja koja se tiču seksualnog ponašanja i stavova o seksu uopće“ (Esquenazi, 2010: 73). Autor Esquenazi (2010) priča i o tome kako serija „Seks i grad“ održava čvrstu vezu s melodramom, ističući da su Carrie Bradshaw i njene drugarice u potrazi za idealnim muškarcem, koji bi mogao biti i potencijalni muž, te domom, što će se, kako autor kaže, potvrditi u posljednjim sezonama.

Međutim, serija „Seks i grad“ nije jedina koja pokazuje nostalgiju za melodramskim konceptom. Autor Esquenazi (2010) govori o tome kako je tematikom, serija „Dva metra pod zemljom“ bliža melodrami, no ona u potpunosti narušava koncept ovog žanra. Autor Esquenazi navodi sljedeće:

Tema serije i težnja likova jeste obnova doma. Međutim, dom više ne može biti zajednički, jer je smrt oca ugrozila identitet porodice Fisher. Ideal patrijarhalne

porodice iz melodrame uz ove junake gubi značaj. Lutanje likova više se ne može kontrolirati zagarantiranim sretnim završetkom (Esquenazi, 2010: 73).

Autor Esquenazi (2010) dalje govori kako odluka da se upotrijebi klasična serijska formula, služi kao osnova narativa: „Svaka epizoda počinje nečijom smrću, a porodično pogrebno preduzeće treba da se pobrine za leš preminulog“ (Esquenazi, 2010: 73). Esquenazi (2010) objašnjava da okolnosti u kojima je smrt nastupila ili stav porodice preminulog glavne junake navodi na razmišljanje i ispovijedanje, također, on ističe da je na ovaj način autor Allan Ball upotrijebio jedan od klasičnih mehanizama holivudskog filma u kojima se kroz glavnu radnju zapravo rješavaju lični problemi junaka. Esquenazi (2010) također priča o radnji serije ističući činjenicu da članovi porodice ne mogu uspostaviti odgovarajući međusobni odnos, život ih vodi putevima kojima se sve više udaljavaju: „Njihovi susreti prilika su za monološka ispovijedanja, u vještoj režiji Allana Balla, bez prostora za ikakav dijalog, kao da je svako od njih usamljen i na osoben način izopćen“ (McCabe, 2005, citirano prema Esquenazi, 2010: 73). Također, Esquenazi (2010) ističe pitanje likova za izgledom doma bez očinske figure, pritom bez melodramskog prostora: „S obzirom na osobenosti likova, nijedan dom ne može poslužiti kao model“ (Esquenazi, 2010: 73). I Heller (2005) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) ističe kako je preduzeće Fisher mjesto za međurasne i međukulturne rasprave, no, naglašava da ono upravlja i osjećanjima junaka, zbog čega dolazi do napuštanja uobičajenih formalnih melodramskih odlika. Autor navodi:

Imajući u vidu da se više ne može osloniti na klasični rediteljski postupak plan – kontraplan, koji se primjenjuje u sapunicama, Allan Ball nadahnuće nalazi u europskim filmovima iz šezdesetih godina prošlog vijeka (Antonioni, Bergman) i naglom montažom kadrova usamljenih likova uobličava vizuelni stil serije (Esquenazi, 2010: 73).

Nećemo izostaviti ni seriju „Očajne domaćice“, koja je zasigurno pored dvije navedene, obilježila početak savremene epohe televizijskog stvaralaštva. Kako govori Esquenazi (2010) protagonistice serije su naizgled manje potresene smrću prijateljice Mery Alice te ona ne mijenja navike četiri prijateljice, izgled ostaje njihova glavna briga. No, Akass i McCabe (2006) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) govore kako u „Očajnim domaćicama“ ništa nije kao što izgleda. Autor Esquenazi (2010) naglašava da odmah postaje jasno kako se izgled ne održava sam od sebe te da je dokaz za to uvijek besprijekorno dotjerana Bree van de Kamp, koja u svim prilikama ostaje nasmijana i strpljiva. Kako kaže McCabe: „Ako se

„fasada“ može očuvati samo uz prenebregavanje brojnih problema, onda se više ne izgleda prirodno, već postaje vještačka tvorevina“ (McCabe, 2006, citirano prema Esquenazi, 2010: 73). Shodno tome, Chambers navodi: „Tako se u „Očajnim domaćicama“ ne raskida s tradicijom melodrame kao u „Seks i gradu“ i „Dva metra pod zemljom“, već se podriva i narušava njena osnova“ (Chambers, 2006, citirano prema Esquenazi, 2010: 73). Esquenazi (2010) nas detaljnije upućuje u seriju ističući kako dom prestaje biti mjesto na kome se osjećamo zaštićeno, umjesto toga postaje područje u kome se kriju brojne opasnosti. Također, autor objašnjava da muškarac, naročito muž, više nije garancija sigurnosti već konkurent, odnosno protivnik. On navodi: „Kao da su majke, junakinje serije, prepuštene opasnim avanturama koje su preživljavale i nevine djevojke s početka melodrame“ (Esquenazi, 2010: 74). No, Esquenazi (2010) ističe kako one više nisu nevine i ne moraju odlaziti u spoljnji svijet kako bi naišle na opasnost, već se suočavaju s njom u sopstvenom domu. Autor Esquenazi navodi sljedeće:

U seriji „Očajne domaćice“ uspjelo je, u jedinstvenoj narativnoj formi, spajanje dvije podvrste melodrame. Četiri junakinje „vječite“ su djevojke u potrazi za mirom koji se ne može pronaći u ciničnom svijetu čiji lažni sjaj više nikoga ne može zavarati. Formula serije najbolji je dokaz jedinstva ovog spoja. Epizode se sastoje od dijelova različitih narativnih linija, a svaka od njih odnosi se na jedan dom koji je zapravo zatvoren prostor u kome se skriva često nevjerovatna priča (Esquenazi, 2010: 74).

Nadovezavši se na ovakav prikaz serije, osvrnut ćemo se i na prikaz autora Jermyna (2006) koji, kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) poredi fatalne žene iz npr. filma s njihovim nastojanjem da postanu savršene domaćice, međutim ne mogu se osloboditi svoje prethodne uloge. Stoga, Esquenazi navodi:

Čini se da im nijedan kraj ne može odgovarati, jer zagarantirani, neizbježni ishod melodrame, „home sweet home“ ne može se desiti. Iz toga je proistekla upotreba ironije u seriji, kao i brojna tumačenja koja smo naveli (Esquenazi, 2010: 74).

Ipak, autor Esquenazi (2010) objašnjava da je za ovakav kvalitet i raznolikost ove tri serije zaslužno opširno znanje njihovih autora o melodramskom žanru i njegovim pravilima: „Zajedno sa svojim saradnicima, oni su u serije uspješno uklopili teme koje ih lično zanimaju, iako je to na kraju kao posljedicu imalo odstupanje od pravila melodrame“ (Esquenazi, 2010: 74). McCabe (2006) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) smatra da je u „Očajnim domaćicama“ na veoma promišljen način pronađen odgovarajući model za predstavljanje

paradoksa i mentalnog sklopa žene koji predstavlja jednu od glavnih odlika njene ženstvenosti danas. Shodno tome, autor Esquenazi rezimira novonastali koncept televizijskih serija na sljedeći način:

Tako nastala „nova melodrama“ podjednako je pogodna forma za predstavljanje problema modernog doba, kao što je bila klasična melodrama s početka 19. stoljeća, kojom se bavio Peter Brooks. Nova melodrama ne bavi se svijetom bez Boga, već svijetom u kome ne postoji opća saglasnost o pitanju seksualnog identiteta (Esquenazi, 2010: 74).

U nastavku rada prikazat ćemo neke od serija koje se danas, bave istim ili sličnim društvenim pitanjima, na identičan ili potpuno drugačiji način. Posvetit ćemo se prezentiranju tabua, odnosno kontekstu detabuizacije, koji je u današnjim serijama uveliko prisutan te čini jednu od njihovih osnovnih karakteristika. Shodno tome, u sferi našeg interesiranja bit će teme koje nisu društveno prihvatljive, tj. predstavljaju njegov „nepopularni“ dio o kojem se pretjerano ili skoro nikako ne govori.

6. Tabu u televizijskim serijama

Prikazivanje tabua putem televizijskih serija, danas je uveliko prisutna praksa. Naravno, od konteksta, odnosno načina prikazivanja te drugih elemenata, zavisi na koji način će publika prihvatiti tendenciju autora da prikaže određenu društvenu kategoriju ili pojavu. Kako bismo što bolje razumjeli tabu, odnosno značaj takve tematike, osvrnut ćemo se na riječi psihologinje Amele Mujčić, koja navodi: „Socijalne norme predstavljaju uglavnom implicitna pravila prihvaćenog tj. poželjnog i očekivanog ponašanja u određenim situacijama. One diktiraju i opisuju kako bi se većina ljudi trebala ponašati te u određenoj mjeri upravljaju ljudskim ponašanjem, odnosno, predstavljaju referentni okvir kojim ljudi interpretiraju svijet. Grupa ima određena očekivanja o tome kako se članovi trebaju ponašati. Shodno tome, članovi koji se konformiraju tim pravilima su dobro prihvaćeni članovi. Oni koji se ne konformiraju bivaju opaženi kao različiti, devijantni, one koje treba ismijavati, odbaciti ili kažnjavati. Čovjek je po prirodi društveno biće i samim time, temeljna ljudska potreba je potreba za društvom drugih ljudi. Stoga, osobe se često ponašaju poželjno kako bi ih drugi prihvatili i kako bi razvili osjećaj

pripadnosti. U takvim situacijama govorimo o normativnom socijalnom utjecaju. S druge strane, pojam „tabu“ označava nešto što je zabranjeno, nešto o čemu se ne govori bar ne javno, odnosno, znači nametnutu strogu zabranu svakom činu, manifestaciji osjećaja ili ponašanja. Zapravo, tabu se smatra zabranom zato što na neki način može nanijeti štetu društvu. Tabui su rezultat razvoja društva te se mogu mijenjati u čemu mediji dosta pomažu. Možemo ga povezati sa spomenutim socijalnim društvenim normama koje usvajamo kroz odrastanje. Ona ponašanja koja društvo smatra neprihvatljivim i nepoželjnim te oni oblici ponašanja koji izazivaju strah treba izbjegavati kako bi se društvo odbranilo od negativne etikete, odbačenosti ili kažnjavanja.“

Nije teško ustanoviti da se radi o izuzetno osjetljivoj tematici, zbog čega možemo reći da je postizanje (ne)željenog efekta autora itekako važan faktor ovakvog koncepta emitiranja. Stoga ćemo u nastavku rada govoriti upravo o prikazivanju tabua u televizijskim serijama, odnosno o različitim načinima i kontekstima njegovog prikazivanja.

6.1. Kontekst prikazivanja tabua

Nije rijetkost da su televizijske serije kroz historiju prikazivale aktuelna dešavanja u svijetu, odnosno probleme s kojima se okruženje, u kojem su one nastale, susretalo. O tome govori i autor Esquenazi (2010) koji ističe da su televizijske serije u vezi s televizijskim medijem, zbog čega trebaju biti u tijeku sa savremenim životom, odnosno, pomno pratiti aktuelne događaje i tako doprinositi vezi televizije sa sadašnjim trenutkom, ukoliko pretendiraju ostvariti uspjeh kod publike. Ono što autor Esquenazi (2010) također govori jeste nastojanje američkog filma i televizije da se konstantno bave temom sprovođenja pravde. Međutim, s obzirom na fenomen kulturnog imperijalizma koji je danas prisutan više ne možemo govoriti o samo američkom filmu i televiziji, već o svjetskom, s obzirom na to da se američki koncept emitiranja prenio i na ostatak svijeta. Primjer za to jeste serija „Zvezdane staze“, koja se bavila određenim društvenim problemima SAD – a, dok danas, mnoge serije upravo sadrže tematiku, kojom publici predstavljaju aktuelnu stvarnost. Također, serije su često prikazivale određene događaje iz prošlosti kroz dozu umjetničke slobode. U prevodu, autori serija prikazuju neki događaj, na primjer prirodnu katastrofu ili rat, ali u centar zbivanja stavljaju jednu ili više priča koje drže pažnju gledatelju. Ovakav način pričanja priče svojstven je periodu realizma u književnosti gdje se prikazuje određeno društveno stanje, dok se istovremeno u priču ubacuju glavni junaci,

koji su najčešće ljubavni par, kako bi čitatelju držali pažnju i doveli ga do samog kraja priče, odnosno, u ovom slučaju, najčešće, romana. Autor Esquenazi (2010) također govori o povezanosti popularne književnosti i televizijskih serija ističući kako su televizijski producenti bili inspirirani brojnim djelima popularne književnosti, koja su kasnije prilagodili televizijskom načinu emitiranja što je ujedno i razlog prevlasti serija u odnosu na druge narativne oblike. Kada govorimo o televizijskim serijama, naročito danas, nije nužno ubaciti ljubavnu priču dvoje mladih kako bi se održala pažnja publike. U savremenom svijetu, kakvom mi živimo, ljubavnih priča ima napretek, stoga se autori televizijskih serija često odlučuju za druge vrste emocionalnih odnosa, kao što je ljubav između roditelja i djeteta, brata i sestre, prijatelja ili na kraju krajeva, odnosu zasnovanom na kolegijalnosti ili poštovanju, a ne nužno na ljubavi. Suština jeste u vezi, ljubavnoj ili druge vrste, današnjim autorima serija, postaje manje važno. Dakle, autori serija su oduvijek crpili inspiraciju iz stvarnog okruženja te u kombinaciji s umjetničkom slobodom stvarali djelo koje za male ekrane veže veliki broj ljudi. Jedna od takvih serija jeste „Chernobyl“, gdje je akcenat upravo na događaju koji se desio u stvarnosti. Ipak, imajući u vidu da su danas, mnogi historijski događaji, interesantni autorima televizijskih serija, već obrađeni te uzimajući u obzir probleme s kojima se susreće moderni svijet, tematika televizijskih serija postepeno je poprimila drugačiji koncept emitiranja. Naime, svjedoci smo da savremeno funkcioniranje svijeta uspješno savladava brojne prepreke, ali predrasude i posljedice koje one uzrokuju, veoma teško. Ostavlja se utisak da predrasude, vremenom, mutiraju i dolaze samo u različitom obliku, dok njihova suština i količina netrpeljivosti koju u sebi nose, ostaje nepromijenjena. U vezi s fenomenom stereotipa u filmskoj industriji, izdvojit ćemo sljedeće:

„Filmski stvaraoci često će pribjegavati stereotipima kao sredstvu lakog uspostavljanja likova i identiteta, znajući da će njihovi filmovi morati opstati na raznovrsnim tržištima, među raznovrsnom publikom“ (Briggs i Copley, 2005: 614).

Autori Briggs i Copley (2005) također govore o prihvatljivom načinu stereotipnog predstavljanja, navodeći tendenciju da stereotipiziranje junaka treba izgledati savršeno prirodno, te ukoliko stereotip postane tako poznat da ga publika odmah prepoznaje kao stereotip, efekt je komičan, odnosno ukoliko je to namjeravani efekt onda nema problema. Međutim, navodi se „ako je efekt nenamjeran, to je jasan znak da stereotip treba biti „podmlađen“, da bi i dalje mogao funkcionirati kao pogodno i djelotvorno pomagalo za načine predstavljanja“ (Briggs i Copley, 2005: 615). Oni također navode sljedeće: „Problem je u tome što stereotipi imaju tendenciju da reproduciraju ideju o inherentnom identitetu, fiksiranom i

relativno stabilnom“ (Briggs i Copley, 2005: 615). Kao što smo prethodno spominjali u radu, danas je uveliko prisutan problem tzv. „modernih“ predrasuda. Predrasude ne jenjavaju, a količina hrabrosti marginaliziranih grupa, nikad veća. Jasno je da kao rezultat toga, moderno doba dobija novi težak zadatak pred sobom, a to je kako balansirati s predrasudnim osobama na jednoj, odnosno marginaliziranim grupama, čija je hrabrost i odlučnost da istraju i budu prihvaćeni, nikad veća. Imajući u vidu prethodno navedenu izjavu, da autori televizijskih serija inspiraciju uglavnom uzimaju iz stvarnog okruženja, nije teško zaključiti da u takvoj stvarnosti, ideja ne bi trebalo izostajati. Shodno tome, televizijske serije, naročito one namijenjene tinejdžerskom, odnosno adolescentnom uzrastu, više nego ikada sadrže segment ljudskih prava, koja su u zavisnosti od tematike i konteksta prikazivanja, predstavljena na ovaj ili onaj način. Dakle, kao što smo prethodno naveli, a o čemu govori i autor Esquenazi (2010), televizijske serije se oslanjaju na naslijeđe popularne književnosti te producenti koriste načela određenih žanrova kako bi uveli savremene teme, o čemu smo i govorili prilikom poređenja književnosti iz perioda realizma s konceptom emitiranja serija.

Kako bismo što bolje shvatili savremeni koncept emitiranja televizijskih serija, izdvojit ćemo neke od njenih značajnih karakteristika. Naime, Dolezel (1998) kako je navedeno u radu Esquenazija (2010) tvrdi da primalac priče, odnosno gledatelj, igra ključnu ulogu u njenom stvaranju, odnosno da je on taj koji odlučuje o povezanosti fikcije i stvarnosti koja ga okružuje. Također, u vezi s tim, Esquenazi (2009) kako je navedeno u Esquenazi (2010) ističe da je gledalac taj koji priču dopunjava shodno svojim potrebama, što možemo dovesti u vezu s tim da je recipijent taj koji u konačnici određuje krajnji ishod prezentiranog sadržaja. Ono o čemu Esquenazi (2010) također govori jeste prikazivanje intimnog u televizijskim serijama, što je danas, prisutnije više nego ikada i nesumnjivo se može dovesti u vezi s detabuizacijom svijesti kod publike, naročito ukoliko pojam „intimno“, kako kaže autor Esquenazi (2010) shvatimo kao pogodnost za istraživanje identiteta manjina. U vezi s tim, Esquenazi (2010) govori o prezentiranju likova homoseksualnog opredjeljenja unutar uobičajenih narativnih okvira na primjeru serija „Gejevi kao i svi“ i „Ženske priče“, te ističe kako se oni mogu pronaći i u brojnim kriminalističkim serijama i komedijama. Upravo je ovakav način, odnosno kontekst prikazivanja tabua u televizijskim serijama, danas najprisutniji. Naime, tabuizirane kategorije, ukoliko se prikazuju, uglavnom se predstavljaju s ciljem suzbijanja predrasuda i stereotipa o njima. Stoga, producenti takve, marginalizirane i „netipične“ društvene grupe i pojave, najčešće stavljaju u „normalno“ okruženje kako bi publici nastojali prikazati realnu društvenu stvarnost, koja je prepuna različitih profila ljudi, koji su u mogućnosti sasvim normalno

funkcionirati. Shodno tome, možemo dijeliti tvrdnju koju je autor prethodno iznio, a to je da se ljudi drugačijeg seksualnog opredjeljenja, drugačije boje kože, religije, načina odijevanja, odnosno ljudi koji ne pripadaju kategoriji „našeg“ i onog što je za nas i „naše“ normalno, danas, sve više postavljaju u uobičajene narativne okvire te na taj način bivaju predstavljeni publici. Autor Esquenazi (2010) govori kako se u televizijskim serijama češće nego u drugim popularnim narativima prikazuju manjine, čak i kada je za to prerano, misleći na seriju „FBI“ autora Kvina Martina, u kojoj su agenti afroameričkog porijekla, prije nego ih obavještajna agencija zaista počela angažirati. Međutim, potrebno je istaći da ovakav kontekst prikazivanja tabua nije jedini prisutan. Autori televizijskih serija se nerijetko odlučuju za suroviju, usudit ćemo se reći, realniju formu prikazivanja marginaliziranih grupa. U tom slučaju, marginalizirane grupe su i predstavljene kao takve. Kontekst njihovog prikazivanja ne pripada onom gdje su takve društvene grupe dio kolektiva, odnosno zajednice u kojoj su svi međusobno ravnopravni i istih ili sličnih pogleda na svijet. U ovakvoj formi emitiranja, homoseksualac je samo homoseksualac, prikazan sa svim predrasudama koje društvo ima, crnac je samo jedan „obojeni“ humanoid, koji nema ista prava kao pripadnik bijele rase, biti musliman u neislamskom okruženju, znači biti terorista itd. Dakle, pristup marginaliziranim grupama je znatno drugačiji. Promatrajući ga na ovaj način, možemo doći do pitanja, da li ovakav princip emitiranja sadržaja detabuizira prikazane teme ili stvara dodatnu odbojnost. Da li će „ružna“ Betty nakon emitiranja „Ružne Betty“, srušiti predrasude o djevojci koja istovremeno nosi naočale i zubni aparat ili će potvrditi opći stav da je takva osoba ipak ružna, odnosno neželjena kao partnerica. Stvara li ovakav pristup osjećaj sažaljenja, odnosno shvatanja i prihvatanja nepravdnog, predrasudnog odnosa i stava prema žrtvi ili pak potvrđuje i stvara osjećaj ubijedenosti da smo upravo, jeste pitanje i tema o kojoj smo prethodno razgovarali sa stručnom osobom. U vezi s ovim, psihologinja Amela Mujčić navodi: „Možemo reći da fizički izgled igra glavnu ulogu u otkrivanju razloga zbog kojeg neku osobu pripisujemo određenoj kategoriji. Dakle, samo na osnovu izgleda možemo zaključiti čime se neka osoba bavi, te joj u skladu s tom kategorizacijom atribuirati karakteristike njene skupine. Jedan od načina na koje nastaju stereotipi temeljeni na fizičkom izgledu jesu funkcionalne povezanosti. Fizička obilježja služe određenim funkcijama iz kojih mogu nastati pretjerane generalizacije. Tako do pojave da se osobe koje nose naočale percipiraju kao inteligentnije može doći zbog funkcionalnih karakteristika naočala: funkcija im je pomoć pri čitanju, a takvo ponašanje povezano je s inteligencijom. Ekološka teorija socijalne percepcije ističe da vidljivi znakovi koje pružaju pokreti, glas i izgled lica pružaju socijalno korisne informacije. Prije nego da tek služi kao osnova za kategorizaciju, izgled može i sam odrediti sadržaj stereotipa što znači da

se osobe koje slično izgledaju percipiraju kao da imaju i slične psihološke osobine. U prenošenju i promjeni stereotipa veliku ulogu igraju mediji i način na koji prezentiraju postojeći stereotip. Stereotip o osobama koje nose naočale je potreban filmskoj industriji, u kojoj često nalazimo čitavu plejadu karikiranih likova profesora, školskih „štrebera“, novinara, pisaca, i slično, kojima se naočale stavljaju kao neizostavni dio njihovog imidža, a i kako publika ne bi bila u nedoumici šta su i ko su. Ukoliko društvo definira normu „ružnog“ i neprihvatljivog izgleda kroz lik tzv. „ružne“ Betty i ukoliko se taj „nepoželjni“ izgled percipira kao opasan, značajno drugačiji i različit, ljudi će tu normu prihvatiti i održavati kao postojeću i u skladu s njom će se ponašati.“

Imajući u vidu njeno obrazloženje problema, ono što možemo reći jeste da kontekst prezentiranja određenog društvenog fenomena uveliko određuje percepciju publike o tom fenomenu. Ipak, možemo reći da i one serije koje tabu predstavljaju kao tabu, na određeni način vrše detabuizaciju svijesti, jer određeni društveni problem, odnosno njegove karakteristike zbog kojih on biva tabuiziran, iznosi na vidjelo, odnosno postavlja ih kao predmet javne rasprave, što može činiti prvi korak ka ostvarivanju, odnosno poboljšanju prava takvih grupa.

6.2. Najčešće prikazivane tabuizirane kategorije i pojave

Prije no što pređemo na detaljniji prikaz tabuiziranih kategorija posredstvom emitiranja televizijskih serija, osvrnut ćemo se na neke od najpopularnijih marginaliziranih grupa među producentima. Ono što je bitno istaći jeste činjenica da marginalizirane grupe, veoma često, variraju u zavisnosti od geopolitičkih faktora. To znači da će na primjer u Sjedinjenim Američkim Državama, takvu grupu činiti pripadnici crne rase, dok će u Saudijskoj Arabiji, tabu predstavljati žena s istaknutim oblinama, što je na Zapadu potpuno normalna pojava. Shodno tome, možemo reći da tabu teme variraju u odnosu na područje u kojem se nalaze, naravno, postoje i grupe koje predstavljaju „univerzalni tabu“, dakle, bez obzira na geopolitičke faktore. U nastavku rada ćemo izdvojiti neke od tabuiziranih kategorija društva iz kojih autori televizijskih serija najviše crpe inspiraciju.

Žena je oduvijek bila jedna od najznačajnijih dijelova televizijskih serija. Istina, na početku nastanka serijskog programa, uloga žena bila je drugačije prikazana od one koju danas imamo priliku vidjeti. Ranije smo u radu pričali o melodrami i ulozi žene u takvom konceptu emitiranja. Također, osvrnuli smo se na rušenje takvog koncepta te dolaskom drugačijeg načina

prezentiranja određenih kategorija, u ovom slučaju žene. Kako autorica Bakšić – Muftić navodi:

U skladu s tradicijom u kojoj je žena bila u podređenom položaju u odnosu na muškarca, a udata žena u odnosu prema svom mužu, pravni propisi su određivali da žena udajom stiče muževljevo ime (ili prezime), da slijedi njegov društveni položaj, prebivalište i državljanstvo (Bakšić – Muftić, 2002: 259).

Dakle, jasno je na koji način je žena dugo vremena tretirana u društvu, što se odražavalo i na televizijski sadržaj u kojem je bila prisutna. Regulacijom određenih ženskih prava u pogledu građanskog, političkog, ekonomskog, socijalnog ili kulturnog života, došlo je i do promjene u kontekstu prikazivanja žene u televizijskim serijama. Autorica Bakšić – Muftić (2002) upravo govori o značaju međunarodnih instrumenata koji određuju ženska prava. Pričali smo o seriji „Seks i grad“, odnosno na koji način ona ruši do tada ustaljeni melodramski koncept te kakva je uloga žena u ovakvom konceptu emitiranja o čemu ćemo detaljnije pričati naknadno. Autor Esquenazi (2010) također govori o serijama i ženskom rodu, najprije se osvrnuvši na fenomen feminizma. On najprije govori o melodramskom konceptu emitiranja koji smo prethodno pomenuli, kao izvorom inspiracije za feminističku misao. Dakle, u ovakvom načinu emitiranja žena je predstavljena sa svim tradicionalnim vrijednostima, no, vremenom je dolazilo do oscilacija u melodramskoj formi pri čemu autor navodi sljedeće: „Autori serije „Ženske priče“, čije su protagonistice mahom lezbejke, prikazali su prilično provokativne likove unutar tradicionalne melodramske forme“ (Esquenazi, 2010: 132). Autor Esquenazi (2010) ne tvrdi da su serije uspostavile ključnu ulogu u uspostavljanju feminističke misli, ali su dovele do predstavljanja glavnih junakinja i situacija u kojima se jasno mogu vidjeti kontradiktornosti u kojima žene često bivaju zarobljene. Tako, autor Esquenazi (2010) kao primjer serije u kojoj je uveliko prisutan duh feminizma navodi seriju „Buffy, ubica vampira“, objašnjavajući da je glavna junakinja plavokosa krhka djevojka koja uspijeva na kraj izaći s, ni manje ni više, nego vampirima. Nije iznenađujuće da je ovakav koncept serije neobičan s obzirom na činjenicu da smo uglavnom naviknuti, pri pomisli na riječ „heroj“, zamisliti muškog lika s ogrtačem i istaknutom mišićnom masom. Autorice Sever Globan i Pavić (2014) govore kako su u prva tri desetljeća svog postojanja televizijske serije predstavljale pretežno stereotipno muško – ženske odnose kroz aktivne junake i pasivne kućanice, međutim, u posljednja dva desetljeća dolazi do promjena, te veoma često imamo priliku vidjeti glavne junakinje koje su podjednako odvažne, samostalne, inteligentne i nasilne kao i njihovi muški partneri. Sever Globan i Pavić (2014), između ostalih, spominju i protagonisticu Buffy, kao jedan od primjera takvog prezentiranja

ženskih likova. I sam autor Esquenazi (2010) također objašnjava kako od plavokosog nježnog, ženskog lika očekujete da glumi princezu, a ne ubicu vampira. Shodno tome, možemo reći da se ovakav koncept emitiranja uklapa u temu našeg istraživanja s obzirom na činjenicu da ruši stereotipna vjerovanja u kojima se žena nije u stanju izboriti s muškarcem, a kamoli vampirom. Autorice Sever Globan i Pavić (2014) također govore o seriji „Xena“, kao primjeru nestereotipnog prikazivanja žene putem televizijskih serija: „Xena jedna je od prvih snažnih žena ratnica koja kreće u pohod iskupljenja, dok su prije takve uloge bile rezervirane za muške junake“ (Sever Globan i Pavić, 2014: 141). One također izdvajaju još primjera novih televizijskih junakinja navodeći: „Kao primjere novih televizijskih junakinja u ulozi tajnih agentica možemo izdvojiti Nikitu i Sidney Bristow“ (Sever Globan i Pavić, 2014: 142). Naime, autorice Sever Globan i Pavić (2014) govore o nezavisnim i slobodnim junakinjama, koje tumače uloge ratobornih žena koje se bore protiv neprijatelja. Također, Sever Globan i Pavić (2014) govore o televizijskim junakinjama koje predstavljaju emotivno hladne likove, koje muškarce koriste samo zarad ostvarivanja ličnih ciljeva. Naravno, početkom emitiranja serije „Seks i grad“ dolazimo do novog koncepta i prikazivanja „savremene“ žene, koji ruši stereotipna vjerovanja tradicionalne žene.

Ono što je također veoma prisutno u današnjem prikazivanju televizijskih serija jesu manjine.

Manjina sociološki može se odrediti kao društvena grupa koju karakterizira nedostatak moći u odnosu na većinu. To su stari, siromašni, kao i jezičke, religijske i posebno, etničke manjine. Odnos većine prema manjinama je uvijek odnos moći: većina koja dominira je jedna, dok se naspram nje nalazi više manjina. Stoga, manjinu ne definira samo njena manja brojnost u odnosu na većinu, iako je izvjesno da manji broj pripadnika rezultira smanjenjem društvene moći (O'Sullivan, 1994, citirano prema Radojković i Stojković, 2009: 128).

Također, Radojković i Stojković (2009) navode bitnu razliku između manjina u medijima i medija manjina, podrazumijevajući pod tim (ne)vidljivost manjina u medijima, odnosno u drugom slučaju, medije samih manjina. Oni također navode sljedeće: „Razlika između ta dva tipa medija nije uvijek odsječna i u stvarnosti ima dosta prelaznih slučajeva“ (Radojković i Stojković, 2009: 127). Imajući u vidu oba navedena segmenta, možemo reći da televizijske serije danas na svojevrsan način predstavljaju upravo prethodno spomenuti prelazni slučaj. Naime, televizijske serije danas možemo promatrati i kroz prizmu manjina u medijima, ali i kao medij manjina, jer ovakav zabavni sadržaj danas, nerijetko u sebi sadrži prisutnost manjina,

odnosno one predstavljaju njegovu osnovnu tematiku, čime se automatski mogu kompromitirati kao svojevrsan „medij manjina“. Jasno je da kada kažemo manjine, ne mislimo samo na nacionalne, etničke, već generalno, manjine u bilo kom kontekstu i smislu te riječi. Autori Radojković i Stojković (2009) govore o značajnoj promjeni u pogledu prisutnosti manjina u medijima, odnosno ekspanziji medija koji se obraćaju manjinama. Takvu značajnu promjenu možemo vidjeti upravo i na primjeru televizijskih serija koje sve češće prikazuju upravo marginalizirane grupe i pojave, uključujući i manjine. Autori, također, u vezi s prezentacijom manjina u medijskim sadržajima navode sljedeće:

Predstavljanje manjina u medijima je trostruko posredovano. Prvo posredovanje je u polju medijske produkcije, drugo je u polju recepcije, a treće je u polju referencije, odnosno egzistencijalne situacije manjina (Radojković i Stojković, 2009: 130).

Ipak, danas se manjine u televizijskim serijama prikazuju kroz različite situacije, odnosno u različitim životnim okruženjima zbog čega njihova manjinska pripadnost biva samo jedan u nizu faktora „različitosti“. Tako na primjer, autori Briggs i Copley (2005) govore o filmu „Moja divna praonica“ u kojoj Omar, mladi Britanac azijskog porijekla koji nakon što zaposli protagonistu imena Johnny, postaje njegov ljubavnik. Shodno tome, autori navode:

Taj film nam, stoga, prilično brzo stvara sliku multikulturalne Britanije. Ali, on se može čitati i kao sugestija da je identitet uvijek fluidan, nestabilan, zavisn od okolnosti (Briggs i Copley, 2005: 606).

Tako, autori tvrde:

Kako Britanija postaje sve vidljivije multikulturalna, oni koji kreiraju medijske tekstove pokušavaju da se nose s pluralnošću, da pronađu prostor za prikazivanje kulturnih, etničkih ili drugih manjina. Time su redefiniране kulturne granice nacije, a zamišljena je šira i hibridnija nacionalna „zajednica“ (Briggs i Copley, 2005, 608).

Shodno rečenici koju smo prethodno naveli u radu, a odnosi se na činjenicu da savremeni svijet pred sobom ruši mnoge barijere, odlazi u svemir, stvara tehnološka remek djela, a nije u stanju savladati vlastiti um i crnca prihvatiti kao takvog, homoseksualca kao osobu koja voli isti spol i mnoga druga predrasudna shvatanja, producenti, vjerovatno u namjeri da takve grupe što više približe ljudima, sve više pribjegavaju za glavnim junacima koji čine pripadnost nekoj od manjinskih grupa. Također, osvrnuvši se na prethodno iznesenu tezu u radu, a to je da tabu zavisi, između ostalog i od geopolitičkih faktora, a počevši od pretpostavke da se kroz seriju

nastoje približiti tabuizirane kategorije i pojave, u skladu s tim će i tematika televizijskih serija biti drugačija npr. u Španiji, odnosno na Bliskom istoku. Shodno iznesenom, nije teško shvatiti zašto manjine predstavljaju neiscrpnu inspiraciju za producente.

Međutim, značajno je istaći i oduvijek prisutnu pojavu u televizijskim serijama, a to je prisutnost određenih različitosti. Prije svega, rasne i klasne razlike su nepresušan izvor ideja mnogih autora televizijskih serija. U vezi s ovakvom vrstom društvene „nejednakosti“ možemo dovesti značajnu medijsku ulogu: „Prvo, zato što mediji igraju složenu i presudnu ulogu u stvaranju/održavanju/predstavljanju društvenih podjela? Drugo, zato što su mediji sveprisutni“ (Briggs i Copley, 2005: 514). Mediji imaju ovako važnu ulogu iz razloga što, kako kaže Roger Silverstone: „Mi ne možemo da izbjegnemo prisustvo medija i njihove načine predstavljanja“ (Silverstone, 1999, citirano prema Briggs i Copley, 2005: 514). Briggs i Copley (2005) govore o stanju u Velikoj Britaniji u osamdesetim godinama, te predstavljaju određene načine medijskog prezentiranja u vezi s klasnim statusom. Shodno tome, Briggs i Copley (2005) govore o prezentiranju momka za kojeg je važno ono što on izgleda da predstavlja, a ono što on predstavlja naizgled je neopterećeno s njegovim porijeklom, odnosno pripadnosti određenoj klasi. Isti autori govore i o prezentiranju „potklasa“ navodeći da je to „tip siromaštva povezan s kriminalitetom, razaranjem porodičnih struktura, slabim obrazovanjem i dugotrajnom nezaposlenošću“ (Briggs i Copley, 2005: 526). Oni također navode sljedeće: „Izvjescno je da u britanskoj filmskoj historiji postoji duga tradicija prikazivanja života radničke klase“ (Briggs i Copley, 2005: 527). Ipak, ono što autori zapažaju jeste da je „klasa narativima ličnog iskustva ponovo stavljena na dnevni red“ (Walkerdine, 1990, Steedman, 1986, Lacey, 2000, Kuhn, 1995, citirano prema Briggs i Copley, 2005: 528). Također, autori navode sljedeće:

Teoretičari kulture i medija koristili su sopstvena često kontradiktorna iskustva klase i klasnog pokreta da bi se bavili značajem medijskih predstava i našim identifikacijama s medijskim tekstovima, kao dijelom formacije identiteta (Briggs i Copley, 2005: 528).

U vezi s tim, autori navode: „Identitet je težak teorijski koncept“ (Briggs i Copley, 2005: 528). Naime, nekada su klasne razlike najčešće bile temeljni izazov koji su dvoje mladih, najčešće, uspješno savladavali i kasnije uživali u velikoj ljubavi koju su osjećali jedno prema drugom. Slična situacija je i s rasnim razlikama. Dvoje mladih, koji su naizgled različiti, a istovremeno toliko slični, zaljube se. Njihova porodica i okolina ne prihvata drugu stranu zbog čega dolazi do brojnih prepreka u ostvarivanju njihovog ljubavnog odnosa, međutim, kako je to uglavnom bivalo, na kraju se najčešće spoje i svi žive sretno do kraja života, uključujući glavne junake,

ali i njihovu porodicu. Međutim, današnja tematika televizijskih serija je prilično drugačija. Naime, razlike se danas sve rjeđe predstavljaju kao most preko kojih se prepliću brojne zgrade i nezgode na putu do bezgranične ljubavi, one su danas prikazane u realnijem kontekstu. Dakle, rasne, klasne ili bilo koji drugi vid razlika, danas je predstavljen ne kao motiv za privlačnost, već kao razlog koji zapravo ne treba činiti razliku. Naravno, govorimo o televizijskim serijama koje svojim emitiranjem vrše određeni stepen detabuizacije svijesti. Jednostavnije rečeno, danas, ukoliko u takvim serijama imamo dvoje ljudi koji nisu podjednako finansijski situirani, takav problem „nejednakosti“ bit će bačen u drugi plan te će se nastojati prikazati njihov život, odnosno svakodnevnica koja sadrži razne situacije u kojima je nebitno ko od njih dvoje ima više novca. Isto je i s rasnim razlikama, naime, ukoliko su afroamerikanac i Azijatkinja u „istom problemu“, njihova rasa i porijeklo postaje nebitno, u prvi plan se postavlja priča koja ih povezuje i iz koje oboje imaju isti cilj. Naravno, možemo pretpostaviti da sve to za cilj ima u našu podsvijest umetnuti stav da smo svi jednaki bez obzira na broj novčanica koji imamo u novčaniku, odnosno pigmentaciju kože ili oblik očiju. Ipak, nije uvijek bilo tako, autori navode sljedeće:

Britanski mediji su uvijek bili ključno mjesto za sukobe oko pitanja u vezi s rasom i etničkom pripadnosti. S jedne strane, mediji su bili viđeni kao problematična arena, gdje su obojeni ljudi marginalizirani, isključeni ili im se nameću stereotipi, a s druge, prepoznati kao kritično mjesto u smislu razvoja društvenih odnosa i ustanovljavanja ideologije rase i etničke pripadnosti (Briggs i Copley, 2005: 538).

Ono što se uglavnom dovodi u vezu s pripadnicima marginaliziranih grupa jesu stereotipi. Prethodno smo kazali da oni nisu nužno štetni, no „interesi kojima mogu da služe i konteksti u kojima mogu da se koriste imaju potencijal da budu upravo takvi“ (Briggs i Copley, 2005: 542). Također, ono što autori navode jeste da je „ključna odlika medija u poslijeratnom periodu bila konstrukcija prizora obojenih ljudi kao socijalnog problema“ (Briggs i Copley, 2005: 544).

Tek u sedamdesetim godinama obojeni Britanci počeli su da koriste medije kao forum da „odgovore“ na godine verbalnog nipodaštavanja i odsustva s britanskih medija. Mnoge i međusobno različite grupe u društvu (žene, gay muškarci, osobe s invaliditetom i stariji ljudi) počele su da traže za sebe veća prava i pristup u institucije kao što su mediji i da ukazuju na ograničenost medijskog predstavljanja, koje sputava različite glasove i gledišta (Briggs i Copley, 2005: 548).

Autori televizijskih serija danas, kroz plasirani sadržaj upravo nastoje prikazati živote, potrebe, ali i želje marginaliziranih grupa, stavljajući ih u kontekst potpuno tipičnog čovjeka, što oni u suštini i jesu.

Do sedamdesetih godina, analiza medija (naročito televizije), njihovih funkcija i utjecaja na publiku dobila je ključni značaj za kulturološku kritiku. Mnogi obojeni ljudi postali su sve glasniji i sve bolje ujedinjeni u svojoj kritici rasnih pristrasnosti u medijima (Briggs i Cobby, 2005: 549).

Koncept prikazivanja koji je usko povezan s ovim jeste i fenomen „zabranjene ljubavi“. Naime, svjedoci smo da su mnoge serije nosile naziv u čijem naslovu je bila prisutna sintagma „zabranjena ljubav“. Takve ljubavi su predstavljene kao zabranjene iz različitih razloga. Veoma često je razlog bio upravo navedeni problem, koji se tiče rasnih ili klasnih razlika, zatim nacionalnih ili religijskih nepodudarnosti, istospolne veze itd. No, vratit ćemo se ponovo na prethodno iznesenu tezu, a to je da su nekada ovakve prepreke bile prikazivane kao dodatni motivi za ljubavni uspjeh, predstavljeni kroz efekt „zabranjenog voća“, dok je danas situacija drugačija. Danas ovakve veze obično funkcioniraju sasvim nesmetano, susreći se s nedaćama koje nemaju veze sa spomenutim razlozima „zabranjenog“.

Religija je, također, veoma prisutna stavka serijskog emitiranja, naročito u kontekstu detabuiziranja određenog problema. Imajući u vidu da je serijski i filmski uspjeh uglavnom orijentiran ka Zapadu, gdje je kršćanstvo religija većine, obično je islam tema s kojom se ljudi nemaju priliku često susresti. Naravno, nema potrebe posebno isticati da su pripadnici islama, kao i pripadnici kršćanstva ili drugih religija, prisutni u različitim dijelovima svijeta, stoga je potrebno stvoriti prag tolerancije između različitih religijskih shvatanja. Shodno tome, često u televizijskim serijama, nastalim na Zapadu, imamo priliku vidjeti muslimanku, ženu s hidžabom koja poštuje vlastite religijske norme, ali istovremeno balansira i s različitim situacijama koje joj se nameću u neislamskom okruženju. Lik, kao takav, biva prihvaćen od okoline i neometano funkcionira u kolektivu pri čemu se upitnost njegovih religijskih shvatanja ni jednog momenta ne dovodi u pitanje.

Možda, tabuizirana kategorija društva, u televizijskim serijama najviše prisutna od svih, jeste LGBTQ+ zajednica. Naime, ova, veoma često marginalizirana društvena grupa, postaje dio većine televizijskih serija bez obzira na njenu tematiku. Homoseksualce sve češće susrećemo u serijama čiji kontekst nema veze s tom temom. Tako npr. pripadnici LGBTQ+ zajednice

moгу biti prisutni u kriminalističkim serijama čija je radnja apsolutno nepovezana s pitanjem položaja ove društvene kategorije. Razlog ovako čestog pojavljivanja pripadnika LGBTQ+ zajednice u televizijskim serijama možemo opravdati velikom količinom homofobije koja je, nažalost, i danas, u modernom dobu, veoma prisutna. Kako definicija kaže: „Homofobija nije klasična fobija, oblik neuroze, već se ovim pojmom označava prije svega negativan stav prema ljudima koji ulaze u seksualno – emocionalne veze s osobama istog spola“ (Zulević, 2001, citirano prema Huremović, 2012: 42). U priručniku „Izvan 4 zida“, navodi se sljedeće:

Homofobija može poprimiti oblike fizičkog nasilja i simboličkog nasilja. Samo izbjegavanje i distanciranost također predstavljaju nasilje, samo ne eksplicitno i otvoreno, već prikriveno, koje je teže otkrivati i suprotstavljati mu se (Huremović, 2012: 43).

Izdvojit ćemo i definiciju kulturalne homofobije, koja glasi:

Kulturalna homofobija oslanja se najviše na tradiciju i običaje određene “kulture” i kažnjava sve one koji pokušavaju narušiti te postavke. Kako u većini društava vlada heteronormativni patrijarhat, svaka druga društvena matrica promatra se kao direktna prijetnja vladajućem poretku. Stoga biti hetero znači biti normalna osoba koja se prihvata, a sve ostale orijentacije i identiteti su nenormalni, neprirodni i neprihvatljivi jer se ne uklapaju u ono što je norma (Huremović, 2012: 44).

Autorica Huremović (2012) također govori o patrijarhatu kao uzročniku nastanka homofobnog društva. Naime, Huremović (2012) govori da u takvom društvu, moć imaju muškarci dok se svi ostali pokoravaju njima, međutim, nemaju svi muškarci moć nego samo oni koji se uklapaju u hegemoni maskulinitet, drugim riječima, autoritet postavljaju i predstavljaju samo oni koji su „pravi muškarci“. Ono što često slušamo kao pitanje, odnosno argument koje homofobne osobe navode jeste „ko će nam rađati djecu“. Ono o čemu autorica Huremović (2012) također govori jeste da u zemljama u kojima ima manje homofobije, odnosno u kojima su prava LGBTQ+ zajednice na zavidnom nivou, ne bilježe veći porast pripadnika ove zajednice. Međutim, ona objašnjava kako je za konzervativne sredine „važno“ zadržati stalni osjećaj ugroženosti kako bi se održala moć nad stanovništvom. Autorica također navodi:

Seksualnost se tabuizira u porodici, kasnije u društvu, a kontrolira se nametanjem braka i neophodne reproduktivne funkcije. Zbog toga imamo podjelu seksualnosti na prirodnu i neprirodnu gdje prirodna proizvodi djecu i dešava se isključivo u braku i na onu

neprirodnu koju treba izliječiti jer je nemoralna, promiskuitetna i prijeti našoj djeci (Huremović, 2012: 45).

Nije rijetkost čuti ni već pomalo otrcanu frazu „Bog je stvorio Adama i Evu, a ne Adama i Stevu“, koja jasno upućuje na netrpeljivost prema LGBTQ+ zajednici. S obzirom na prirodu fraze koju smo prethodni naveli, jasno je da religija također utječe na percepciju o homoseksualnosti. Autorica Huremović (2012) religiju smatra najzaslužnijom za tabuiziranje seksualnosti te da zajedno s tradicionalnim i običajnim normama kontrolira i sputava svaku vrstu seksualne slobode. Ona kaže da se u takvom okruženju, represivnog sputavanja, nedovoljno razumije primarno vlastita, a onda i drugačija seksualnost.

Naravno, uz homofobni pristup, neizostavno je pomenuti govor mržnje i nasilje, koje proizlazi iz takvog pristupa. Takvi radikalni oblici tretiranja pripadnika LGBTQ+ zajednice, dešavaju se diljem svijeta. Problem u vezi s ovim, o čemu govori i autorica Huremović (2012), jeste što oblici nasilja koji se upućuju žrtvi veoma često bivaju izuzetno okrutni te nerijetko vode do smrtnog ishoda. Kao primjer za to možemo uzeti nedavno ubistvo mladića Samuela Luiza u Španiji, gdje ga je grupa muškaraca pretukla do smrti samo zbog njegove seksualne orijentacije. Autorica Huremović (2012) govori da je na našim prostorima došlo do značajnog poboljšanja u vidu zakonodavstava, naime, ona kaže kako je zakonom regulirano da svi ljudi trebaju uživati zaštitu od homofobnog ponašanja. Međutim, kako to obično biva na našim prostorima, u praksi je takav oblik regulacije mnogo drugačiji. U vezi s ovim problemom razgovarali smo i s psihologinjom Mujčić, koja s naučnog aspekta objašnjava problem predrasudnog razmišljanja: „U socijalnoj psihologiji postoji termin predrasuda. Allport nudi definiciju predrasude kao ličnog ili neprijateljskog stava prema osobi koja pripada određenoj grupi i samo zbog toga što pripada toj grupi pretpostavlja se da i ona ima negativne kvalitete koje se toj grupi pripisuju. Upozorava na vrlo bitnu činjenicu predrasude, a to je da predrasuda pogađa pojedinca upravo zato jer je pripadnik određene društvene grupe kao npr. osobe druge boje kože, pripadnici LGBTQ+ zajednice i slično. Takva negativna uvjerenja i vrednovanja pripadnika drugih skupina se stječu, oblikuju ali i mijenjanju učenjem. Uglavnom nastaju kao odbrambeni mehanizmi ili kao strah od nepoznatog. Dakle, mi živimo u kategoriziranim uslovima, percipiramo različitosti koje nas dijele te smo skloni favoriziranju vlastite grupe. Opet, među svima nama ima mnogo sličnosti: jezik, socioekonomski status i slično. Razlike koje nas razdvajaju su minimalne ali sama spoznaja o kategorijama, odnosno činjenica da smo sistematski podijeljeni u kategorije, povećava percepciju razlike iako je ta razlika zanemariva. Ovaj efekt je znatno izraženiji kada se osobe stave u uslove straha. To se može povezati s

teorijom konverzacije kontrole koja kaže da emocija straha izaziva osjećaj nesigurnosti, a osobe kada su nesigurne nastoje svijet učiniti predvidivim. Ako povećamo razlike između kategorija, osobe se psihološki osjećaju puno ugodnije kada svijet podijele na crno i bijelo i pojačavanje tih razlika sliku čini jasnijom. Znači ukoliko smo u normalnim uslovima skloni pretjerivanju ovih razlika koje ne postoje, u uslovima straha ćemo biti još skloniji. Znači pripadnike druge grupe ćemo percipirati kao još više različitog, još udaljenijeg, još opasnijeg.“

Shodno ovakvom pristupu LGBTQ+ zajednici, za očekivati je da će ljudi koji su na strani ljudskih prava, takvu vrstu problema nastojati sve više detabuizirati. Kao rezultat toga, u televizijskim serijama sve češće vidimo homoseksualce, biseksualce, odnosno druge potkategorije spomenute zajednice, koji se sve češće prikazuju kao ravnopravni pripadnici kolektiva koji se susreću s različitim problemima, koji nisu u vezi s njihovom seksualnom orijentacijom.

Shodno sve slobodnijem izražavanju autora televizijskih serija, za očekivati je i da će seksualna tematika biti sve prisutnija u svakodnevnom životu likova. Međutim, prilikom seksualnog čina ili razgovora o seksu, autori sve češće ubacuju elemente seksualne edukacije. Tako npr. na početku seksualnog čina, u današnjim televizijskim serijama, često puta u krupnom kadru imamo priliku vidjeti korištenje prezervativa, odnosno zaštite. Također, nerijetko junaci serije razgovaraju o seksualnom činu te dijele određene savjete u cilju sprečavanja neželjenih posljedica.

Ono što je također važno istaći jeste rušenje koncepta „savršenosti“. Naime, glavne junake sve češće glume žene ili muškarci, koji nemaju „savršena“ tijela na koja smo prethodno naviknuti. Isto tako, autori danas, ne prezaju od toga da u seriji prikažu određene „nedostatke“ koji osobu udaljavaju od koncepta „savršenosti“. Dakle, u televizijskim serijama nerijetko možemo vidjeti junaka s određenim oblikom invaliditeta ili bolesti. Kako kažu autori: „Prema društvenom modelu, fiksirani pojam normalnosti više ne bi trebalo da bude ideal kojem se teži“ (Briggs i Copley, 2005: 580). Oni ističu da je „socijalni konstrukcionizam teorijska pozicija koja trenutno zadobija nadmoć u društvenim naukama i kada je u pitanju invalidnost“ (Briggs i Copley, 2005: 580). Autori također navode:

Ako se sada vratimo konceptu predstavljanja, trebalo bi da je već postalo jasno da on ima ključnu ulogu za one koji zastupaju društveni model invalidnosti i pristup socijalnog konstrukcionizma u širem smislu (Briggs i Copley, 2005: 580).

Poređenja radi, u literaturi koju smo koristili prilikom istraživanja, nalazi se sljedeće:

Studije prikazivanja osoba s invaliditetom pokazale su da se one obično ne pojavljuju u televizijskim igranim i dokumentarnim programima ili se, u suprotnom, pojavljuju u ograničenom broju uloga (Cumberbatch i Negrine, 1992, Barnes, 1992, Longmore, 1987, citirano prema Briggs i Copley, 2005: 581).

S obzirom na činjenicu kada su knjige izdane, možemo reći da se krajem prošlog, odnosno početkom ovog stoljeća, ipak, osobe s invaliditetom nisu prikazivale, a kada i jesu, to je bilo bojažljivo i kao što autori kažu, u ograničenom broju uloga. Medijsko prezentiranje današnjice, razlikuje se od nekadašnjeg kada je ova tematika u pitanju. Shodno tome, autori navode:

Invaliditet je u medijskim predstavama naizgled transgresivan: on ukazuje na ograničenja „zdravo za gotovo“ shvaćenih seksualnih razlika i proizvodi transgresivne žene koje su „muževne“ i grube čineći, obrnuto, muškarce zavisnim i ranjivim (Briggs i Copley, 2005: 583).

Autori Briggs i Copley (2005) također govore o medijskom prezentiranju osoba s invaliditetom od ranih osamdesetih do sredine devedesetih govoreći kako je propagandni materijal u vezi s ovom temom uglavnom zasnovan na prizorima koje su objavljivale dobrotvorne organizacije u sklopu svojih „fund – raising“ aktivnosti: „U njima osobe s invaliditetom dobivaju kolektivni identitet – oni su zauvijek zahvalni i zavisni od dobre volje drugih“ (Briggs i Copley, 2005: 584). Nije teško zaključiti ono o čemu govore i autori Briggs i Copley (2005) a to je da ovakav način izlaganja osoba s invaliditetom širokim narodnim masama, dodatno diskreditira osobe s invaliditetom, stvarajući svojevrsnu „kulturu milosrđa“.

Osvrnuvši se na temu istraživanja, neosporno je da ovakvu tematiku možemo dovesti u vezu s općim medijskim prezentiranjem marginaliziranih grupa i pojava, odnosno svega onog prema čemu se potencijalno upućuju predrasudna i stereotipna razmišljanja. Isto tako, nije važno naročito napominjati koliko su marginalizirane društvene grupe lišene određenih prava, odnosno uobičajenih situacija, samo zbog svoje specifičnosti i „neuklapanja“ u socijalnu hegemoniju. Shodno tome, ovakav položaj dovodi do određenih zakonskih pitanja, koja trebaju regulirati položaj svih potlačenih kategorija društva. U skladu s tim navodi se:

Godinama i decenijama su se demokratske snage pojedinih manje razvijenih zemalja ili zemalja u razvoju, upinjale da prošire svijest o potrebi priznanja svih spomenutih prava i njihovoj zakonskoj, odnosno sudskoj zaštiti. To se moglo samo razmjenom informacija, izražavanjem slobodnog mišljenja i javnim posredovanjem takvih stavova. Moglo bi se konstatirati da su sva ostala prava ulazila u pravni i svakodnevni život ljudi u mnogim

zemljama srazmjerno tome koliko je ostvarivano pravo na slobodno komuniciranje (Veljanovski, 2005: 38).

Televizijske serije upravo mogu predstavljati svojevrsan način da se proširi svijest o pravima različitih društvenih grupa, jer se upravo putem njih može slobodno izražavati mišljenje, odnosno javno posredovati različiti stavovi autora televizijskih serija, koji imaju za cilj detabuizirati svijest publike. Još jednom ćemo se osvrnuti na relativno novu nauku – mediologiju, u kojoj se navodi da je medij sve, odnosno sve je medij. Vodeći se ovakvom porukom, bez sumnje možemo reći da televizijske serije predstavljaju svojevrsan medij, i to veoma značajan u svijetu današnjice. Njihov utjecaj je neminovan, te može biti veoma značajan u kontekstu predstavljanja različitih društvenih kategorija i pojava. Ono o čemu autor Veljanovski (2005) također govori jeste sve veća prisutnost zabavnog sadržaja u medijima, što on ne smatra naročito pozitivnim promjenom. Međutim, uzmemo li u obzir nedaće s kojima se savremeni svijet suočava, veće konzumiranje serijskog sadržaja koji je naklonjen rušenju barijera, predrasuda i stereotipa, može donijeti mnoštvo pozitivnih efekata, te takvu vrstu televizijskog sadržaja ne bismo trebali smatrati lošom, kamoli „pogubnom“.

Ipak, možemo reći da se danas u televizijskim serijama pojavljuju, ne samo različitosti dobivene na rođenju, odnosno stvari koje čine svakodnevnicu, ali se o njima šuti. Autori televizijskih serija se sve više usuđuju prikazivati ilegalne radnje, pri kojima junaci koji tumače aktere takvih radnji predstavljaju pozitivce. Dakle, ukoliko glavni junak tumači ulogu pljačkaša, on bi stereotipno trebao biti predstavljen kao loša osoba, odnosno negativac. No, slučaj s današnjim konceptom emitiranja, često i nema takav kontekst. Drugim riječima, pljačkaš nerijetko biva predstavljen kao pozitivac pri čemu se drugi likovi, ali i publika, često poistovjećuju. Da li se na ovaj način detabuizira svijest ili promovira zlo, pitanje je koje ćemo detaljnije razraditi u nastavku rada.

6.3. Tabu u tabuu

Navodeći tabuizirane društvene kategorije i pojave, autori televizijskih serija često ostanu nedorečeni, slučajno ili namjerno, ne dovrše priču, odnosno ne daju njen naročito realan prikaz. Stječe se utisak da zbog želje za oslobađanjem predrasuda, navode publiku na pomisao da je tabu apsolutno prihvaćen u društvu, čime stvaraju novu vrstu tabua, gdje se skriva činjenično stanje u kojem tabuizirani segmenti društva nailaze na česte i veoma velike prepreke. Autorica

Panjeta u kontekstu filma, a što možemo dovesti i u vezu s televizijskim serijama s obzirom na činjenicu da su i film i serija zabavni audiovizuelni medijski sadržaji, navodi sljedeće:

Film ima psihološku vrijednost kao podstrekač ili stišač društvene ili individualne akcije. Priroda filma je takva da on u odnosu na društvo djeluje na sljedeći način: prikazuje socijalno – patološke pojave, izaziva socijalno – patološke pojave u društvu (Panjeta, 2004: 56).

Prije nego što se osvrnemo na konkretne primjere tabua u tabuu, potrebno je detaljnije obrazložiti na koji način djeluje audiovizuelni medijski sadržaj poput filma, odnosno televizijskih serija. Autorica Panjeta (2004) govori o filmu kao apsolutnoj kopiji stvarnosti, zbog čega on predstavlja medij koji počiva na psihološkom fenomenu identifikacije. Naime, Panjeta (2004) govori kako je u osnovi scenarijskog zanata, zapravo stvoriti lik s kojim se gledalac identificira. Petrić (1968) kako je navedeno u radu Panjeta (2004) govori da velika popularnost filma omogućava različite utjecaje na masu, što automatski možemo prenijeti i na televizijske serije, koje su danas itekako zauzele maha. Autorica Panjeta (2004) govori o fenomenu katarze, koju izaziva film, odnosno audiovizuelni medijski sadržaji u koje sasvim sigurno možemo ubrojati i televizijske serije:

Katarza jeste osjećanje zadovoljenja „ida“ u sukobu s društveno nametnutim normama, pa se kroz osjećanje zadovoljenja „ida“ pročišćava ego, te individua, zadovoljivši svoje agresivne potrebe, postaje opet funkcionalna na nivou društva (Panjeta, 2004: 59, 60).

Ona također navodi sljedeće: „Katarza nesumnjivo sadrži namjensku (unaprijed koncipiranu) poruku u osjećanju koje izaziva kod gledalaca, koje je porukom unaprijed determinirao od njenog kreatora“ (Panjeta, 2004: 61).

Dakle, shodno tome, možemo reći da ukoliko autor nastoji detabuizirati svijest javnosti, on svjesno kreira sadržaj koji će na publiku djelovati tako, da tabuizirana kategorija ili pojava njoj postane potpuno normalna i tipična. Međutim, nerijetko se dešava da autori previše nerealno u kontekstu prikriivanja određenih činjenica ili posljedica u vezi s određenom tabuiziranom temom, skliznu u tabu već prikazanog tabua.

Tako na primjer, prikaz „savremene“ žene odiše nezavisnošću, slobodom, stavljajući ženu u prvi plan kao potpuno samostalnu i nezavisnu od tuđih mišljenja i komentara. Da, u ovakvom prikazu ne bi trebalo postojati ništa pogrešno, no, ovako predstavljeni ženski likovi, uglavnom uživaju veliku pažnju i interesiranje javnosti za njih. Dobija se utisak da tako prezentirane žene,

koje žive potpuno slobodnim životom, imaju sve na svojoj strani te da njihove unutrašnje i vanjske borbe nemaju veze sa segmentom prihvatanja društva. Izjednačavanjem načina života žene i muškarca, autori često predstavljaju takav fenomen potpuno mogućim, što je tačno i ne bi trebalo predstavljati bilo kakvu vrstu čuđenja, odnosno problema. Ono što pokušavamo reći jeste da, tako prezentirana žena djeluje potpuno čvrsto i stabilno te nema govora o tome da se ikada susrela s negativnim mišljenjima i komentarima, problemima u porodici, nerazumijevanjem i neprihvatanjem. Nažalost, realnost je drugačija. Zamislimo ženu i muškarca koji žive na isti način. Oboje slobodni, samostalni, rade šta žele ne osvrćući se na mišljenja i komentare. Nema potrebe pretjerano naglašavati koliko bi u takvoj vrsti poređenja, žena pretrpjela mnogo veći broj negativnih stavova nego muškarac. Postojala bi velika mogućnost da bi takva kćerka bila neprihvaćena u porodici dok bi sin bio mamin i tatin mezimac, koji je samo zarobljen u prolaznim, „ludim“ godinama. Zamislite grupu mladih žena koje žive način života kao protagonistice serije „Seks i grad“ te u istu poziciju postavite grupu mladih muškaraca koji žive identično. Sada, stil života obje grupe zamislite npr. u Sarajevu. S koliko bi se negativnih, odnosno pozitivnih komentara susrele djevojke, a s koliko mladići, odgovor je o kojem ne treba naročito razmišljati. Za pretpostaviti je da bi takvi muškarci bili jedni od najpoželjnijih neženja, dok bi djevojke s takvim stilom života bile vjerovatno predrasudno promatrane i ne na tako zavidnoj poziciji kao njihovi muški „suparnici“. Dakle, u televizijskim serijama rijetko vidamo da tako „slobodno“ predstavljeni ženski likovi u kontekstu detabuizacije, nailaze na probleme, prije svega, porodice, zatim drugih ljudi u okruženju, čime se tabuizira taj segment borbe žene koja je uspjela postati potpuno samostalna i slobodna od tuđih mišljenja.

Također, uzmimo u obzir i sve češće prikazivanje manjina u televizijskim serijama. Naime, veoma često su manjinske društvene grupe, prezentirane kao potpuno prihvaćeni dio kolektiva, što je naravno, apsolutno ispravno i tako bi trebalo biti, no, da li je uistinu tako? Zamislite situaciju u kojoj je homoseksualac dio „hetero kolektiva“, npr. učenik trećeg razreda ekonomske škole. Teško je pretpostaviti da se kroz četiri godine školovanja, bar jednom, ne bi susreo s negativnim pristupom njegovih školskih kolega. Međutim, u seriji, koja za cilj ima detabuizirati takve teme, homoseksualac je uglavnom prezentiran kao potpuno prihvaćen dio kolektiva koji se susreće s ljubavnim problemima, odnosno problemima druge vrste, ne nailazeći na prepreke u vidu odbacivanja i neprihvatanja.

Slična situacija je i s rasnim i klasnim razlikama. Kao što smo prethodno spomenuli u radu, likovi koji nisu na istom finansijskom nivou, bivaju prezentirani kao potpuno jednaki članovi

kolektiva, što oni suštinski i jesu, ali realni svijet veoma često ne obraća pažnju na suštinu, nego je povinovan predrasudnom sistemu. Dakle, sve češće, u želji da se detabuizira svijest i klasne, odnosno mnoge druge razlike, ne predstave kao razlike, autori izostavljaju dio, gdje se realno promatrajući, u surovom, savremenom svijetu, različitosti još uvijek njeguju u mnogim domovima.

Identična situacija je i s prikazivanjem brojnih drugih tabuiziranih kategorija društva, koje mogu, ali i ne moraju biti, usko povezane s prethodno navedenim. Dakle, riječ je o izostavljanju veoma značajnog segmenta, a to je postojanje ili nepostojanje procesa prihvatanja, jer iako nije bilo problema prilikom razumijevanja neke od tabuiziranih kategorija, zašto nemamo priliku vidjeti na koji način se stvari odvijaju i u takvom okruženju. Jasno nam je da neprihvatanje rezultira, blago rečeno, burnim reakcijama, no, kako je to kad porodica prihvati sina homoseksualca bez ijednog negativnog komentara. Dakle, u seriji imamo priliku vidjeti porodicu u kojoj se npr. sin homoseksualac, potpuno prihvaćen i svi su sretni i zadovoljni. No, rijetko možemo vidjeti trenutak priznanja i reakciju porodice, naravno, govoreći u ovom kontekstu gdje se pripadnici LGBTQ+ zajednice prikazuju u kontekstu detabuizacije, odnosno kao ono što ta društvena kategorija ljudi i jeste, nešto potpuno normalno i prirodno. Drugim riječima, u televizijskim serijama izostaju dijelovi koji nisu važni za radnju serije, ali mogu predstaviti određena realna stanja i izdanja u kojoj se tabuizirani segmenti društva nalaze.

Osvrnut ćemo se i na sve češće prezentiranje ilegalnih radnji u televizijskim serijama, gdje njihovi sudionici, nerijetko, uživaju veliku pažnju javnosti i uspijevaju „istjerati po svom“ nadmudrivši zakonodavstvo i službena lica. Ovakve situacije veoma rijetko možemo poistovjetiti s realnim životom, čime se djelimično, svjesno ili nesvjesno, tabuizira realno stanje, gdje zločinci odgovaraju za svoje zločine pred zakonom, gdje im pored zakona, sudi i javnost, odnosno gdje nijedan dio javnog mnijenja nije na njihovoj strani.

6.4. Neodolijevanje stereotipnom narativu – „greške u koracima“

Prilikom težnje autora televizijskih serija da detabuiziraju određene teme, odnosno društvene kategorije i pojave, nerijetko se stječe utisak da u takvoj težnji, dođe do grešaka, odnosno stigmatizacije već marginaliziranih grupa. Dakle, shodno tematici kojom se serija bavi, stereotipni narativ je moguće primijetiti, čak i ukoliko producent ima najbolje namjere. Razlozi za tako nešto, mogu biti mnogi, o čemu smo razgovarali sa Sarom Ristić, koja ne krije da su

greške sastavni dio kreativnog procesa: „Greške su neizbježan dio svakog kreativnog procesa, ne postoji film ili serija koju će svaka osoba na planeti smatrati savršenom. Proces istraživanja je neophodan u smanjivanju broja grešaka, jer autori/ce pristupaju temi kroz što više mogućih perspektiva u potrazi za onom koja bi bila najbolja u danom slučaju. Problem prikazivanja bilo koje tabu teme je što se jedan rad (ili vrlo mali broj radova) tereti s pokazivanjem cijele slike o vrlo kompleksnom problemu – to je problem reprezentacije manjina s kojom se američka popularna kultura trenutno bavi i pokušava naći najbolje rješenje. Kad nam je nešto nepoznato, imamo tendenciju da ga gledamo u ekstremima, jer nismo upoznati s nijansama određene grupe ili društvenog problema. Ako nije problem u istraživanju ili ličnom stavu autorice ili autora, razlog zašto neke serije ili filmovi neuspješno vode priču tabu tema može biti zanatski, može se desiti da autori/ce jednostavno nemaju dovoljno znanja, resursa, vremena da iznesu takvu temu.“

Shodno tome, u nastavku ćemo se osvrnuti na prisutnost stereotipnog narativa u televizijskim serijama te pokušati uvidjeti „greške u koracima“ prilikom konteksta detabuiziranja određene teme. Naravno, sve to, zarad što boljeg razumijevanja onoga što želimo reći. Veoma često se marginalizirane društvene grupe i pojave, zbog želje da se predstave kolektivu kao njegov sastavni, ali i „normalni“ dio, često isforsirano predstavljaju i „ubacuju“ u okruženja, u kojima u realnom životu, veoma rijetko ili skoro nikako ne borave. Razlog toga je jednostavan, ne postoji krajnja potreba za tim. Osvrnimo se na neka od čestih prikazivanja „nepopularnih“ grupa i pojava u određenom vremenu i prostoru.

Svjedoci smo sve češćeg prikazivanja djevojaka s hidžabom u neislamskom okruženju, što ne bi trebao biti nikakav bauk niti predstavljati čudnu situaciju, no, način na koji se one predstavljaju uglavnom ne potječe od „nulte tačke“, već od pretpostavke da prema takvim djevojkama postoje predrasudna mišljenja. Prije svega, muslimanka u neislamskom okruženju se uglavnom predstavlja kao djevojka koja nosi hidžab što u današnje vrijeme ne mora biti slučaj. Naime, mnogo je djevojaka, muslimanki, na svijetu koje ne nose tradicionalnu islamsku nošnju. Možemo se osvrnuti na primjer autorica Vujice i Simončić na primjeru Bosne i Hercegovine, koje navode:

U urbanim mjestima, u kojima kao i drugdje u Europi, gradom vladaju shopping centri i disco klubovi, rijetko ćete naći mladu djevojku, srednjoškolku ili studenticu koje su pokrivene (Sarajevo, Kiseljak) (Vujica i Simončić, 2013: 21).

Stoga, već u startu takvog prezentiranja možemo primijetiti stereotip da svaka muslimanka npr. u New Yorku, nosi hidžab. U prevodu, ukoliko vaš vanjski izgled ne odiše religioznošću, u ovom slučaju, ako ne nosite hidžab, niste muslimanka, jer, zaboga, svaka žena na svijetu koja se izjašnjava kao muslimanka, nosi hidžab i samo takav način oblačenja dolazi u obzir.

Isto tako, ukoliko se radi o „spajanju nespojivog“, često možemo primijetiti npr. predstavnike vjerskih lica kako su istovremeno i serijske ubice, čime se, automatski, stereotipno nameće da su vjerska lica, iako obični ljudi, skoro bezgrešni te je grešan čin za njih nešto što je gotovo pa ravno nemogućem.

Slično je i s prikazivanjem koncepta „zabranjene ljubavi“. Naime, bez obzira na kontekst, odnosno razlog zbog čega takva ljubav biva „zabranjena“, ona se kroz većinski dio serije nameće kao takva. Tako, uzmimo obzir da je ljubav zabranjena jer njene obje strane ne pripadaju istoj rasi ili pripadaju istom spolu, opet se možemo vratiti na tvrdnju da prezentacija takve priče neće početi od nulte tačke, već od pretpostavke da je takva pojava društveno neprihvatljiva, čime, opet, može doći do stigmatizacije određene društvene kategorije ili pojave.

Danas je naročito aktuelno prikazivati do nedavno nepoželjna fizička obilježja. Kao primjer za to, možemo navesti prikazivanje „nesavršeno“ oblikovane tjelesne građe ili određenih fizičkih obilježja u vidu ožiljaka, pjega i slično. Međutim, postavlja se pitanje, koliko njihovo postavljanje u prvi plan zapravo detabuizira, odnosno ruši predrasude o npr. „debelim“ ljudima ili na se taj način dodatno daje do znanja, da su osobe s takvim tjelesnim predispozicijama „drugačije od ostalih“. Psihologinja Mujčić objašnjava na koji način funkcioniraju predrasude prema, konkretno, gojaznim ljudima: „Predrasude prema gojaznim osobama konkretno, i dalje su jedne od najdublje ukorijenjenih predrasuda u našem društvu. Istraživanja pokazuju da su pretila djeca izložena diskriminaciji čak i kod njihovih vlastitih roditelja i porodice koji ih smatraju manje vrijednima, neuspješnima i nedruštvenima. Predrasude prema gojaznim osobama uključuju percepciju da su gojazne osobe bezobrazne, glupe, nezadovoljne, nekompetentne ili barem manje kompetentne od osoba koje nisu gojazne. Osim toga, vidi ih se kao lijene, nespretno, naivne, socijalno izolirane i kao osobe koje nemaju razvijenu samodisciplinu, motivaciju i ličnu kontrolu odnosno vidi ih se kao drugačijim od ostalih. Važnu ulogu u razvoju predrasuda svakako imaju i mediji. Mediji su svojom stereotipnom reprezentacijom gojazne osobe značajno doprinijeli socijalnom prihvatanju izražavanja predrasuda prema pretilima. Kako bi se smanjila diskriminacija gojaznih osoba, u literaturi

socijalne psihologije navodi se hipoteza kontakta kao jedna od najutjecajnijih ideja za suzbijanje predrasuda. Hipoteza kontakta je ideja da kontakt između članova različitih grupa u određenim uslovima smanjuje međugrupne predrasude i neprijateljstvo. Također, možemo spomenuti i hipotezu proširenog kontakta koja se odnosi na spoznaju da osoba iz vlastite grupe ima bliske veze s članovima druge grupe. Mehanizmi kojima funkcioniraju ove hipoteze su sljedeći:

- Percepcija pozitivnog primjera u vlastitoj grupi – ako vidimo člana vlastite grupe koji pokazuje primjer da se druži s osobama koje su iz druge grupe, nas može inspirirati da se ponašamo na sličan način. Iz ove perspektive možemo uvesti i utjecaj normi, jer ako smo članovi iste grupe i u tom slučaju većina pripadnika grupe sklapa prijateljstva s članovima druge grupe u tom slučaju mogu postojati normativni pritisci da se ponašamo na isti način.
- Percepcija pozitivnog primjera u vanjskoj grupi – ako na ovaj način vidimo da u vanjskoj grupi postoje neke pozitivne osobe što indirektno može utjecati i na našu evaluaciju vanjske grupe.

Ove hipoteze su važne i spominjem ih jer smatram da ih mediji mogu iskoristiti u kreiranju vlastitih reklama koje bi se npr. temeljile na pozitivnom kontaktu gojazne osobe i one koja to nije. Pretjerano nametanje tj. ubjeđivanje u neki ideal u medijima, gledaocima stvara „pritisak“ da nešto moraju prihvatiti što posljedično dovodi do anksioznosti i narušenog mentalnog zdravlja.“ Psihologinja Mujčić također dodaje: „Na kraju, predrasude i stereotipe je najlakše izbjeći upoznavajući i prihvatajući druge. Kao odrasle osobe, trebamo biti svjesni činjenice da se svi razlikujemo te da smo kao takvi posebni na ovome svijetu. Neko nije nužno loš sve dok na bilo koji način ne ugrožava drugo ljudsko biće. Međutim, polazna tačka u prihvatanju drugih jeste da prvo trebamo prihvatiti sebe. Veliku ulogu u shvatanju stereotipa i predrasuda ima porodica, odgoj i obrazovanje. Predrasude i negativne stereotipe treba pamtit, ali i djelovati na njihovom suzbijanju već od najranije dobi učenjem tolerancije i širenjem spoznaja kod djece.“

Shodno iznesenom, nije teško pretpostaviti da je predstavljanje marginaliziranih društvenih grupa i pojava, izuzetno osjetljiva tema u kojoj je potrebno obratiti pažnju na veliki broj segmenata prilikom njenog kreiranja. U suprotnom će njihovo prezentiranje rezultirati velikim brojem negativnih kritika i komentara, jer, usudit ćemo se reći da je opće poznato koliko je publika surova i veoma često sklona, žargonski rečeno, „traženju dlake u jajetu“.

7. Koncept detabuizacije

Detabuizacija je sve prisutnija pojava u televizijskim serijama. Shodno tome, nastojat ćemo odrediti određene bitne segmente u njenoj prisutnosti, kako bismo što tačnije predvidjeli potencijalne reakcije publike.

7.1. (Ne)isforsiranost prikazivanja – postizanje (ne)željenog efekta

U vezi s problemom „neodolijevanja“ stereotipnom narativu, možemo dovesti i nerijetku isforsiranost prikazivanja tabuiziranih tema. Naime, postavlja se pitanje, koliko se stavljanjem marginaliziranih grupa i pojava u prvi plan, odnosno naglašavanjem osobina zbog kojih one bivaju takve, marginalizirane, postiže (ne)željeni efekt. Svjedoci smo da u mnogim sferama života, što nas druga strana više ubjeđuje, postajemo više sumnjičavi. Kako kaže autor Francis Ball: „Isto onoliko koliko previše reklame reklamu ubija, toliko premalo komunikacije škodi potpunom razumijevanju“ (Ball, 1997: 49). Shodno tome, ni reakcija na agresivnu „promociju“, naročito tabuiziranih tema, nije drugačiji. Stoga je naročito potrebno voditi računa o prezentiranju takvih tema, jer pretpostavljamo da se tabu prezentira zbog želje za njegovim prihvatanjem u društvu, dakle, napadački orijentirana tematika može proizvesti neželjeni efekt. Međutim, vodeći se riječima autora Balla, ni nedovršena prezentacija također nije poželjna. Imajući u vidu da sadržaj televizijskih serija predstavlja svojevrsnu propagandnu djelatnost, veoma značajna karika u lancu jeste umjerenost. Naime, ono o čemu je posebno potrebno voditi računa jeste da se pretjeranim propagandnim djelovanjem ne sklizne u fenomen „ispiranja mozga“. Autor Zvonarević navodi šta zapravo podrazumijevamo pod spomenutim fenomenom:

Zapravo, tim je nazivom obuhvaćen niz edukativno – propagandnih metoda i postupaka koji se od uobičajenih edukativnih i propagandnih metoda razlikuju po tome što se tu ne ide samo za tim da primaoci propagandnih poruka samo modificiraju i izmijene neke svoje stavove nego i za tim da izmijene čitavu strukturu ličnosti. To znači da je cilj „ispiranja mozga“ da individuum kompletno napusti sve svoje dotadašnje stavove, uvjerenja, vrednote itd., da izmijeni čak i svoje karakterne osobine, te da „prihvati“ one stavove i osobine koje propagandist želi (Zvonarević, 1976: 720).

Također, iako je riječ o zabavnom sadržaju, veoma je važna adekvatnost informacija koje se šalju recipijentima, u ovom slučaju publici. Autor Ball navodi: „Osim izobilja informacija

javlja se i problem njihove pouzdanosti i istinitosti“ (Ball, 1997: 52). S obzirom na to, nije teško zaključiti da je potrebna određena saradnja između redatelja i npr. psihologa, odnosno drugih ljudi iz različitih stručnih kadrova. Iz tog razloga, sa Sarom Ristić razgovarali smo o postojanju saradnje između redatelja i drugih (stručnih) lica iz različitih oblasti: „U procesu istraživanja redatelji/ce saraduju s bilo kim ko im može dati znanje o danoj temi. Razgovor s psiholozima, psihoterapeutima i psihijatrima je neophodno ako je dana tema u vezi s njihovom strukom. Što se tiče psihološkog pristupa publici, postoji cijela historija filma, serija, psiholoških metoda kojih kao umjetnice, odnosno umjetnici trebamo biti svjesni pri radu na projektu – kako možemo implementirati to znanje na način na koji nam je potrebno.“

U vezi s prethodno navedenim, osvrnut ćemo se na primjere iz prethodnog naslova. Ukoliko u televizijskoj seriji imamo ženu s hidžabom te ako je njen lik predstavljen kao skoro savršen, pitanje je koliko će takav kontekst žene muslimanke biti prihvaćen kao divan, poželjan, odnosno koliko će ga publika protumačiti kao realnog. Dakle, možemo reći da je linija između detabuizacije i stvaranja dodatne averzije prema marginaliziranim grupama određenog društva, izuzetno tanka zbog čega je potrebno obratiti pažnju na svaki detalj. Naravno, nije teško razumjeti ni producente koji vjerovatno daju sve od sebe u želji da prikažu određeni segment društva na najbolji mogući način, no, publika se često hvata za makar jedan pogrešan detalj u gomili kvalitetnog. Stoga, ovaj rad nema za cilj kriviti bilo koga, niti autore, niti publiku, već, između ostalog, proučiti dosadašnje efekte koji su televizijske serije proizvele među publikom.

Isto tako, ukoliko govorimo npr. o svećeniku koji je istovremeno i serijski ubica te ukoliko takvu priču forsiramo iznova i iznova, u podsvijest publike, umjesto toga da vjerska lica ne smatraju nužno bezgrešnim, može se usaditi da vjerska lica smatraju nužno grešnim, što apsolutno, ne bi trebao biti cilj niti jednog autora televizijskih serija.

Također, osvrnimo se na primjer prikazivanja „zabranjene ljubavi“ u različitim kontekstima. Ukoliko se takva priča pretjerano forsira, ispričana u jednom kontekstu, npr. emotivna veza između Azijatkinje i afroamerikanca s ciljem njenog detabuiziranja i općeg prihvatanja, vrlo je moguće da može doći do neželjene reakcije. Dakle, ukoliko je priča isforsirana, sa svim svojim osobinama, koje se u društvu smatraju negativnim, jer govorimo o tabu temi, stav onih koji takvu priču promatraju prvi put, može postati takav, da se osobine takve veze iskristaliziraju kao izuzetno nepoželjne, utoliko da će publika pomisliti kako takva veza zaista ne može opstati, odnosno da nema budućnost.

Spomenut ćemo i danas naročito prisutnu tematiku različitih televizijskih formata, a to je prikazivanje „nepoželjnih“ fizičkih obilježja u kontekstu poželjnih. Naime, počevši od sfera oglašavanja, prije svega, televizijskih reklama, pa sve do serija, sve češće možemo primijetiti djevojke i mladiće ne tako „savršenih“ proporcija, odnosno ideala ljepote koja su prethodno važila. Međutim, ukoliko se pretjera s naglašavanjem npr. pjega na tijelu, opći stav može postati takav da one postanu izuzetno veliki problem te da osoba koja promatra takvog modela, odnosno lika u seriji, počne razmišljati na način da upravo tako, ne bi željela izgledati.

Dakle, možemo se vratiti na prethodno iznesenu tvrdnju, a to je da u ovakvim slučajevima, televizijskog prezentiranja, treba voditi računa o svim detaljima. Razlog toga jeste „surovost“ publike u vidu osjetljivosti na bilo kakav način prezentiranja koje ona možemo protumačiti kao oblik manipuliranja. Stoga, možemo reći da je mjera, u ovom slučaju, posebno važan segment o kojem treba naročito razmišljati.

7.2. Prisutnost stilske figure preuveličavanja – hiperbola pojmova

Govoreći o isforsiranosti prikazivanja tabuiziranih kategorija i pojava, a uslijed kojeg dolazi do postizanja neželjenog efekta, možemo se dotaći nerijetke prisutnosti stilske figure preuveličavanja, hiperbole. Prisutnost preuveličavanja, može se promatrati iz dva ugla. Naime, možemo govoriti o prenaglašavanju osobina, grupe ili pojave koju želimo prezentirati putem televizijske serije, odnosno, svojevrsnom „preuveličavanju“ njene „suprotne“ strane. Jednostavnije rečeno, ukoliko se u centru zbivanja nalazi dječak, crnac, njegove psihofizičke osobine mogu biti više, bez nužne potrebe, naglašene od sličnih ili identičnih osobina koje posjeduje pripadnik bijele rase. Drugi ugao ogleđa se u tome da, primjera radi, njemu negativne komentare upućuju dvojica školskih kolega, u seriji će takav problem često biti predstavljen kao da je dječak, žrtva maltretiranja gomile ljudi, odnosno koncept prikazivanja skoro pa graniči s kontekstom „sam protiv svih“. Naravno, žrtva je žrtva, bez obzira na to da li je maltretira jedan čovjek ili stotinu njih, no, ovdje je riječ o tome da publika uglavnom ne razmišlja na taj način. Zbog toga, ovakav način prikazivanja često rezultira dodatnom netrpeljivošću marginaliziranih grupa i pojava, smatrajući da su njihovi problemi pretjerano naglašeni i nerealni. Autorica Panjeta (2004) govori o tome kako se filmska industrija ne može promatrati odvojeno od reklamne djelatnosti. Shodno tome, a u vezi s fenomenom hiperbole pojmova, ona navodi sljedeće: „Film aktivira problem u društvu ili kod pojedinca, a zatim nudi

„superamerikanca“, tj. dramskog antičkog grčkog heroja koji ga rješava“ (Panjeta, 2004: 65). Nije teško zaključiti da je ovakav „antički heroj“ nerijetko, preuveličana figura, koju bismo u realnom svijetu veoma teško susreli.

Tako npr. u želji autora da pripadnike LGBTQ+ zajednice predstave kao marginaliziranu društvenu grupu, oni često posrću naglašavanjem „specifičnih“ osobina koju pripadnici LGBTQ+ zajednice imaju, čime ih automatski indirektno razdvajaju od „ostalih“. Dakle, uzmimo za primjer dječaka, homoseksualca. On može biti predstavljen stereotipno kao feminiziran, s nemuževnim glasom, odjeven u stereotipno „gay odjeću“ itd. Međutim, vratimo se u realnost, gdje postoji ogroman broj homoseksualaca koji apsolutno ne pripadaju ovakvom stereotipnom konceptu „gay muškarca“. Također, način prezentiranja pripadnika spomenute zajednice, već je u startu okruženo na okruženje koje ih, žargonski rečeno, ne podnosi. Treba li nužno, koncept, odnosno kontekst prezentiranja marginaliziranih grupa, s ciljem njihove društvene asimilacije, biti smješten u okruženje koje ih ne podržava? Na ovo pitanje će nam možda najbolji odgovor dati naša psihologinja Amela Mujčić, koja nam je na primjeru hidžaba, objasnila na koji način može funkcionirati njegova društvena asimilacija u neislamskom okruženju: „Predrasude i stereotipi se ne stvaraju preko noći, isto tako se ne mijenjaju preko noći. Predrasude su utemeljene na afektivnoj komponenti i karakterizira ih neprijateljski ili negativan stav prema prepoznatljivoj grupi ljudi, koji se zasniva isključivo na njihovu članstvu u toj grupi. U skladu s tim, kroz historiju, fokus medija se s Hladnog rata prebacio na islam kao sinonim za terorizam i ekstremizam zbog čega islam i muslimani bivaju stigmatizirani. Stigmatizaciji islama ponajviše pridonose mediji koji stvaraju negativnu sliku o islamu i muslimanima. S ovakvim pristupom, odnosno prikazom muslimana, mediji samo šire neutemeljen strah prema islamskoj zajednici te stvaraju predrasude prema istoj. Sabina Schiffer, predavačica medijskog obrazovanja i komunikacije, smatra kako je vizuelni utjecaj vijesti podcijenjen te kako se s namjerom stavljaju slike koje se mogu protumačiti na više načina, odnosno, dvosmislene slike što dovodi do stvaranja panike. Osim toga, autorica se bavila proučavanjem televizijskih vijesti i novina te je došla do zaključka da je gotovo svaki put, kad se govori o „strancima“, ilustrirana slika žene s maramom, te se tako prenosi poruka da je islam ono strano, nepoznato čega se treba bojati. Na kraju, bitno je istaknuti da osobi koja ima formiranu snažnu emocionalnu predrasudu nikakvo logično objašnjenje ne može promijeniti stav. U skladu s tim, prikaz muslimana konkretno žene s hidžabom u islamofobičnom okruženju doprinosi negativnom odnosu javnosti prema islamu, uz

generalizacije, stereotipe i predrasude, što stvara fobije, diskriminaciju prema muslimanima te jača postojeće predrasude.“

Također, mlada nada bosanskohercegovačkog redateljstva, Sara Ristić, dijeli slično mišljenje: „Pristup kreiranju sadržaja o marginaliziranim društvenim grupama je, meni lično, isti kao pri radu o bilo kojem drugom sadržaju – istraživanje. Istraživanje je prvi korak u dugom procesu kreacije i često je najduži, prosto, jer je potrebno vremena da se skupi dovoljno informacija s kojim se može ispričati kvalitetna, ljudska priča. Specifičnosti istraživanja se mijenjaju s obzirom na to kojom temom se bavite, no bitno je bilo kojoj temi prići iz više perspektiva, kroz druge medijske sadržaje (filmovi, knjige, intervjui, podcasts itd.) i kroz direktan razgovor sa živim ljudima. Specifično za sadržaj o bilo kojoj marginaliziranoj grupi, mislim da je bitno ispitati stereotipe koji su u vezi s tom grupom i pružiti analizu kako i zašto su ti stereotipi nastali, također, mislim da je bitno pokazati grupu van konteksta te marginalizirane skupine – nijedna osoba nije samo jedan identitet, već spektar identiteta koji se često suprotstavljaju jedno drugom. I koliko god je komplicirano to prikazati, mislim da je to smjer kojem treba težiti.“

Dakle, ono što želimo kazati ovom temom jeste da, veoma često, gledanjem određene televizijske serije, možemo steći dojam da se određene stavke, prekomjerno naglašavaju, bez realne potrebe za tim. Kao rezultat takvog načina izlaganja već marginaliziranih grupa, može doći do dodatnog stvaranja stereotipa, odnosno predrasuda, koje će samo dodatno povećati količinu netrpeljivosti koju društvo već ionako posjeduje. Stoga, možemo istaći da je količinu informacija koju nastojimo predstaviti javnosti, potrebno itekako dozirati i postepeno priložiti pripadnicima „većine“.

7.3. Fenomen oksimorona

O prisutnosti „fenomena oksimorona“ se može protumačiti na dva načina. Naime, kao klasična stilska figura, odnosno „spoj nespojivog“ te kao spoj različitih pristupa producenta prilikom kreiranja televizijske serije pri čemu svaki od njih nastoji ostvariti isti, krajnji, rezultat. Stoga ćemo se kratko osvrnuti na oba ugla prisutnosti spomenute stilske figure.

Naime, već smo prethodno spominjali „spoj nespojivog“ u kontekstu detabuizacije svijesti. Shodno tome, možemo reći da je ovakav koncept emitiranja, danas, sve više prisutan te „naklonjen“ rušenju određenih stereotipnih razmišljanja. Ovakav pristup u kreiranju televizijskog sadržaja možemo pripisati mišljenju autora da se na određeni način djelotvornije

„ubjeđuje“ publika, odnosno da je težnja autora lakše ostvariva ukoliko koriste specifične metode prezentiranja željenog sadržaja što su u ovom slučaju tabuizirane kategorije i pojave u društvu. U vezi s tim, osvrnut ćemo se pojam ubjeđivanja za koji se navodi sljedeće: „Neki teoretičari razlikuju „ubjeđivanje“ od slučajeva „manipulacije“ tvrdnjom da kod pravih primjera ubjeđivanja osoba koja ubjeđuje „djeluje“ s dobrom namjerom“ (O’Keefe, 1990, citirano prema Price, 2011: 127). Dakle, ono što je u realnom svijetu sasvim moguće, autori televizijskih serija se usuđuju predstaviti kao čak i „neiznenađujuće“. Tako, veoma često u televizijskoj seriji možemo vidjeti, ljekara, istovremeno i strastvenog pušača, zatim, profesora u školi, koji se istovremeno bavi i ilegalnim radnjama itd. Međutim, o ovoj tematici smo prethodno razgovarali te ćemo njene primjere izložiti u nastavku rada. Ipak, ono što je važno napomenuti u kontekstu prezentiranja tabua jeste činjenica da može varirati shodno geopolitičkim faktorima: „Stvari koje se cijene u jednom društvu ne moraju se cijeliti u drugom“ (Price, 2011: 129). Slično je i s tabuom, ono što je tabu u jednom društvu, u drugom može biti potpuno normalna pojava. Ovakva varijacija tabua može biti razlog određenih vrijednosti u određenom društvu. Autor Price definira vjerovanja na sljedeći način: „To su ideje o relativnom značenju stvari i dobroj i lošoj prirodi. Vrijednosti se često „spajaju“ i čine sistem vjerovanja“ (Price, 2011: 129). Pritom, autor navodi sljedeće: „Vjerovanja generalno izražavaju razumljivu vezu između dva aspekta nečijeg svijeta“ (Price, 2011: 129). U vezi s tim, kaže: „Ona djeluju kao misli ili izjave o relativnoj istinitosti ili neistinitosti neke stvari“ (Price, 2011: 129). Shodno razlikama u društvu, on navodi sljedeće: „Neka vjerovanja su nekom od centralne važnosti, dok su ostala manje važna“ (Price, 2011: 129). Naš trenutni akcenat, bit će na spajanju različitih pristupa u kreiranju sadržaja televizijske serije, kako bi se došlo do krajnjeg, željenog, rezultata. U svrhu toga, razgovarali smo s mladom nadom bosanskohercegovačkog redateljstva, Sarom Ristić, koja će nam pokušati detaljnije dočarati proces nastanka određenog projekta, namijenjenog emitiranju tabuiziranih društvenih kategorija i pojava: „Mislim da režija, kao i svaka umjetnost, zahtijeva kritičan pogled prema društvu, ispitivanje onoga što se smatra normom. Priče su strukturirane tako da glavni lik (ili likovi) mora otići u strani svijet (fizički ili psihički) i vratiti se u svoj promijenjen. Mislim da uloga redateljice ili redatelja nosi sa sobom odgovornost prema istraživanju društva, no ne smije se izostaviti da su film i serije jedne od najkomercijalnijih umjetnosti koje postoje, prosto, jer je potrebno mnogo sredstava za kreaciju tog organizma. Mislim da dobre umjetnice, odnosno umjetnici znaju kako balansirati između zahtjeva umjetnosti i komercijalne potražnje, nebitno u koje doba jer se ova tenzija održava otkad je film nastao.“

Shodno iznesenom, možemo reći da je prikazivanje tabuiziranih tema prilično zahtjevan posao, koji zahtijeva posebnu pažnju i analizu prije početka kreiranja takvog sadržaja.

8. Prikazivanje tabuiziranih kategorija i pojava putem televizijskih serija

Prethodno smo kazali da je prikazivanje tabuiziranih kategorija i pojava prisutno u televizijskim serijama danas. U ovom poglavlju ćemo na konkretnim primjerima prikazati na koji način televizijske serije detabuiziraju određene društvene segmente. Ipak, navest ćemo veoma važan faktor autorske slobode koji uveliko diktira način prikazivanja određenih tabuiziranih kategorija i pojava. Upravo o tom faktoru govori i Ristić: „Rekla bih da redateljsku slobodu možemo podijeliti na dva segmenta, internu i eksternu. Interna sloboda je lična stvar, koliko radimo na samima sebi, na fizičkom, psihološkom, emotivnom i umjetničkom aspektu, koliko sebi dopuštamo da maštamo i istražujemo svjetove. No, interna sloboda je ograničena eksternom, materijalnom. Materijalno ima dvije komponente: prva, budžet s kojim autori/ce mogu raspolagati, pristup tehnologiji i kompetentnim saradnicima i druga, materijalne okolnosti u kojima se svakodnevno živi – cijena rente, režija, hrane itd. U našem društvu, oni koji se bave popularnim tematikama jedva dobivaju sredstva da rade te projekte, kamoli neko na bilo kojem stepenu margine. Naš posao je uvijek igra ravnoteže između onoga što nas lično zanima, što vjerujemo da svijet treba znati i određene publike koja je zainteresirana to gledati i kompanije/državni budžeti koji su voljni to podržati.“ Ristić se također osvrnula na situaciju u Bosni i Hercegovini rekavši: „Uloga redatelja koliko god da je umjetnička, istovremeno je i komercijalna. Mi moramo biti svjesni u kojem kontekstu živimo i stvaramo, koje su nam mogućnosti pri kreaciji sadržaja, ali također šta mi mislimo da je bitno za istaknuti. Humor je jedan od najsnažnijih asocijacija za naše društvo stoga ima smisla da nam su nam jedan od najvećih kulturnih izvoza – humoristične serije.“ Ona također ističe potencijalne probleme bosanskohercegovačkog umjetničkog stvaralaštva koji se tiču česte prisutnosti humorističnih serija: „Nije problem neodstupanja u humorističnim serijama generalno, već kojim likovima se te serije bave, čemu se smijemo, koje su teme – tu se dešava „neodstupanje“. Publika je naviknuta na jedan tip humora i naravno da će kompanije raditi sve što mogu da svaki projekt naprave što profitabilnijim kopirajući formulu ranijeg uspjeha i u svom tom kopiranju se izgubi original koji je imao duše i smisla.“ Shodno tome, razgovarali smo i o društvu naše države,

odnosno šta je to što bi bilo naročito interesantno detabuizirati na ovom podneblju, pri čemu Ristić navodi: „Kao što su moji profesori i profesorice govorili, naše društvo je tako da samo trebate otići od kuće do prodavnice i nazad i imat ćete minimalno 10 tema koje mogu podržati dobru priču. To je beneficija života u društvu koje se stalno sukobljava samo sa sobom i pokušava stvoriti jedan identitet od bezbrojne količine identiteta koje je imalo u posljednjih 100+ godina postojanja ljudi na ovoj teritoriji. Iako je stresno živjeti u ovakvom okruženju, mi smo zaista rudnik za velike, dramske priče. Svaka autorica ili autor je zasebna priča i nije moje mjesto reći šta bi nekome bilo interesantno. Ono što mogu reći da je interesantno za mene jeste kopanje po svojoj ličnosti, po svojim mišljenjima, uvjerenjima, emocijama i istraživati valjanost toga; pronaći univerzalnu temu kroz specifičan primjer.“ Psihologinja Mujčić, također je imala potrebu osvrnuti se na bh. podneblje rekavši: „Mi živimo u kulturi koja teže prihvata promjene. Vjerno se držimo ranije usvojenih društvenih normi čija aplikabilnost je u današnjem vremenu upitna. Kao što je ranije rečeno, strah od drugog, drugačijeg i nepoznatog je razlog zbog čega stereotipi i predrasude postoje i opstaju. Osim toga, prihvatanjem određenog tabua krši se određena društvena norma čije posljedice jesu ismijavanje, odbacivanje i kažnjavanje. A čovjek po prirodi jeste društveno biće, teško bi uspio živjeti samački, izolirani život samo zbog prihvatanja određenog tabua. Međutim, smatram da su neke tabu teme krenule putem prihvatanja i rušenja postojećih predrasuda i stereotipa kod naroda u Bosni i Hercegovini. Primjer toga svakako jeste nedavno održana Parada ponosa u Sarajevu.“

U nastavku rada ćemo detaljnije analizirati sadržaj televizijskih serija, odnosno autorsku slobodu prilikom emitiranja različitih segmenata koji čine tabu u društvu.

8.1. Način i kontekst prikazivanja tabuiziranih kategorija i pojava nekad i sad na primjeru televizijskih serija

Možemo reći da se televizijske serije, čija je tematika zasnovana na društveno tabuiziranim kategorijama i pojavama, počinju emitirati krajem prošlog, odnosno početkom ovog stoljeća. Međutim, u poređenju s načinom i kontekstom emitiranja takvih televizijskih serija nekad i sad, jasno su primjetne određene razlike. Naime, nije teško ustanoviti da su autori serija ranije prakticirali drugačiji način i kontekst predstavljanja od koncepta kojeg imamo danas. Naravno, takav koncept zavisi od stepena društvenog razvoja, odnosno njegove (ne)tolerancije na određenu tabu temu koja se kroz televizijsku seriju želi obraditi. Također, nekada je u seriji bio striktno naglašen jedan, odnosno dva glavna lika, ukoliko je akcenat na ljubavnoj priči, dok

danas, svi likovi uključeni u radnju, najčešće imaju podjednaku važnost. Kao jedne od najzapaženijih televizijskih serija, koje su dostigle ogromnu ekspanziju jesu telenovele. Njihov stil i način pričanja priče prilično je šabloniziran, zbog čega autorica Panjeta navodi sljedeće:

Sama ideja, radnja i sukobi u telenovelama, koristeći se filmskim jezikom, zadovoljavaju osnovnu karakteristiku zapadne „demokratske“ propagande – represiju individue, tj. kao masovni medij – represiju društva (Panjeta, 2004: 76).

Također, Panjeta nas detaljnije upućuje u karakteristike telenovela navodeći:

Osnovne karakteristike žanra, koji su u potpunosti industrijalizirali latinoamerički filmski stvaraoci, su:

- ljubavni osnovni zaplet i sukob,
- napetost i suspense,
- višestruki šekspirijanski zapleti i sporedni sukobi,
- melodramska linija radnje,
- dramaturgija Heroja, Negativca i Heroine,
- la justicia es tarda pero llega (pravda je spora, ali stiže) – ideja pravde u svijetu,
- razvojne linije radnje komparativne biblijskoj alegoriji Križnog puta i Nebeskog kraljevstva,
- happyending (sretni završetak) – casamiento (vjenčanje) je komparativno zasluženom Nebeskom kraljevstvu,
- sufrir para estar feliz (patnjom do sreće) – osnova religijske obmane čovjeka (Panjeta, 2004: 76).

Ono o čemu autorica također govori jeste sljedeće:

Elementi koji uzrokuju visoku gledanost telenovela su:

- svakodnevno emitiranje,
- kraj epizoda u kulminaciji radnje (napetost i iščekivanje),
- životni, stvarni, egzistencijalni i ljubavni problemi „običnog“ čovjeka (Panjeta, 2004: 77).

Autorica Panjeta također ističe:

Visoka gledanost za posljedicu ima i neminovno učešće propagandnih poruka i sadržaja unutar strukture nekog djela, a najuspješnije se interpolira unutar filmske strukture priče, što je karakteristika telenovele (Panjeta, 2004: 77).

Ono o čemu autorica također govori, a što je značajno s aspekta analize sadržaja televizijskih serija nekada, odnosno sada, jeste i činjenica zašto su sapunice toliko popularne među publikom. Ona navodi sljedeće karakteristike telenovela:

Telenovela postavlja problem života kao univerzalan, kao da se može desiti svugdje u svijetu. Telenovela postavlja univerzalne likove, „arhetipove“ likova i tipova ljudi, koji se mogu naći svugdje u svijetu. Telenovela pokazuje napore da se ostvari pravda u svijetu (ostvariva, nažalost, samo u njima, ne u životu), te je stoga to ključ identifikacije, smirenja i uživanja koje donosi korisnicima, u gledanju prevazilaženja prepreka junaka na putu do pravde (Panjeta, 2004: 77, 78).

Ipak, sapunice danas nisu najgledanija kategorija televizijskih serija, međutim, značajne su s aspekta komparacije prezentiranih sadržaja nekada, odnosno sada. One se također mogu dovesti u vezu s drugim televizijskim žanrovima:

Telenovele metodološki predstavljaju najrazvijeniji model propagande na filmu (iako često nesvjesne jačine propagandnih metoda i procesa), koju obilato koristi i američka produkcija igranih filmova (Panjeta, 2004: 81).

Dakle, možemo reći da i američki koncepti televizijskog emitiranja koriste propagandne modele prisutne u telenovelama. Shodno tome, navest ćemo primjere prikazivanja određenih tabu tema od perioda kada se počelo s takvim prikazivanjem, pa sve do danas, kada je takav koncept emitiranja uveliko prisutan.

Uloga žene u društvu, oduvijek je bila tema različitih rasprava. Upravo zbog toga, ona za publiku predstavlja nikada dosadnu tematiku, dok je autorima serija neiscrpna inspiracija. Prethodno smo spominjali seriju „Buffy, ubica vampira“, koju su mnogi protumačili kao feminističko orijentiranu, s obzirom na činjenicu da je do tada uloga heroja bila rezervirana isključivo za muškarce, zbog čega i ne čudi zašto je ovakav koncept serije privukao veliku pažnju. Ova serija, također, iskače iz stereotipnih okvira s obzirom na činjenicu da je Buffy, djevojka koja ubija vampire, krhka i nježna plavuša, za koju biste prije pomislili da je žrtva vampira, a ne njihova ubica. Stoga, njena uloga ne samo da je zaslužna za „ubijanje vampira“, nego i rušenje stereotipa, koji su vladali, ali i vladaju, kada je u pitanju ženski izgled. Ipak,

1998. godine, na scenu stupa, slobodno možemo reći, kulturna serija „Seks i grad“ koja je za ekrane „prikovala“ mnogi broj žena, ali i muškaraca. Da li je teško pretpostaviti zašto je serija dostigla veliki uspjeh? Pa ne bismo baš rekli. Kada dotadašnju ulogu žene, porodične domaćice koja nastoji održati porodicu na okupu, postavite u potpuno drugi ugao, dobijate priču koja privlači veliki broj pratilaca. Dakle, razlog može biti prilično jasan, ženska publika, sita stereotipnog predstavljanja žene u kontekstu kakvom uglavnom muškarcima odgovara, vječiti lik iz sjenke, uvijek tu, ali nikada prisutna, jedva je dočekala slobodniji koncept emitiranja, dok se za mušku publiku može reći kako su „krišom“ željeli vidjeti na koji način bi to potencijalno živjela njihova izabranica, da je u okolnostima kao što su protagonistice serije. Riječ je o okolnostima u kojima četiri prijateljice žive „netipičnim“ načinom života, okolnostima u kojima akcent nije na porodičnom životu, majčinstvu, nego na „potrazi“ za takvim životom, potrazi u kojoj se susreću s raznim situacijama kojima uspijevaju, ali nerijetko i ne mogu odoljeti. Zamislite tradicionalno, odnosno stereotipno predstavljanje žene kakvo smo navikli u melodramskom konceptu te se osvrnite na Samanthin lik iz serije „Seks i grad“, upravo o toj razlici govorimo. Nedvojbeno je uočljiva razlika između emitiranja, odnosno predstavljanja određenih društvenih kategorija u televizijskim serijama na počecima njihovog nastanka te krajem, odnosno početkom ovog stoljeća. Dakle, žena je u melodramskom konceptu predstavljena kao porodična, ona koja pripada samo jednom muškarcu doživotno. No, u seriji „Seks i grad“ prikazan je način života do tada pripisivan uglavnom muškarcima. Naime, riječ je o izlascima, kratkim sastancima, nakon kojih slijedi intimni odnos, bez pretjeranog ustezanja i osvrtnja na moralne norme. Međutim, naročito je velik iskorak u periodu između serija nastalih početkom stoljeća te današnjih televizijskih serija. U tom pogledu, možemo se osvrnuti, također, na jednu od „kulturnih“ serija, „Rubi“, koja svojom tematikom odudara od njenih prethodnica. Serija „Rubi“ jedna je od prvih meksičkih sapunica čiji glavni lik nije pozitivac, odnosno gdje glavna junakinja ne tumači dobru, čednu, i normativno „poželjnu“ djevojku. Samim tim, riječ je o seriji čiji se koncept razlikuje od prethodno prikazanih sapunica, odnosno onih na koje je publika navikla do tada. Glavni lik, Rubi, ne predstavlja djevojku koja teži ka velikoj ljubavi i braku, kako to obično biva u meksičkim sapunicama. Nasuprot toga, njena želja se ogleda u bijegu od siromaštva te želji za „bogatim princem“. U prevodu, lik Rubi predstavlja ono što se u današnje vrijeme, žargonskim rječnikom, naziva „sponzoršom“ čime se automatski ruši dotadašnji, uobičajeni, prikaz žene, kao stuba porodice i boljeg dijela društva. Međutim, ono što je karakteristično za ovu, ali i druge serije nastale krajem prošlog i početkom ovog stoljeća, a čije ćemo primjere izdvojiti u nastavku, jeste da je osnovna crta junakinje Rubi ta da je ona „sponzoruša“. Dakle, Rubi tumači ulogu materijaliste, odnosno

djevojke koja žudi za novcem i bogatstvom i to je njena glavna karakterna crta dok je sve ostalo u drugom planu. Njen kompletan lik se promatra kroz tu, osnovnu, karakteristiku njene ličnosti. Međutim, situacija s današnjim televizijskim serijama, predstavlja potpuno drugačiju priču. Uzmemo li za primjer skoro bilo koju seriju čiji je koncept zasnovan na detabuizaciji svijesti, možemo uočiti razne segmente društva koji se nastoje prikazati kao njegov dio. Ipak, razlika u načinu i kontekstu takvog prikazivanja je veoma vidljiva. Kao što smo prethodno rekli, ranije, ukoliko se ženski lik nastoji prikazati kao slobodniji, „razuzdaniji“, obično se osobine koje ga čine takvim stavljaju u prvi, pa nerijetko i jedini plan, te sve ostalo postaje manje bitno. Međutim, danas se osobine koje određuju, u ovom slučaju ženu, čine tabu temom, predstavlja kao dio svakodnevnice, koji i nije naročito važan ili je podjednako važan kao i brojni drugi događaji kojima se serija isprepletena. Tako, danas, u serijama često možemo vidjeti likove s različitim sklonostima koje se svrstavaju u kategoriju tabua, no to ne čini njihovu osnovnu karakternu crtu, već predstavlja samo jednu od mnogih sporednih stavki koje čine određeni lik. Danas je mnogo takvih serija, u kojima djevojke ne kriju uživanje u seksualnom činu, promjeni partnera, odnosno djevojaka kojima je itekako važna finansijska situiranost ljudi koji ih okružuju, uključujući i partnera. Također, osvrnemo li se na melodramski koncept emitiranja, možemo primijetiti porodičnu ženu, čija je uloga da drži porodicu na okupu. Međutim, danas, televizijske serije veoma često emitiraju ženu kao potencijalnu „razaračicu“ porodice. Nekada je nevjerstvo bilo veliki tabu, naročito ukoliko je žena njegov glavni akter. No, ako pogledamo Netflixovu seriju „Sex life“ možemo primijetiti koliko se današnje emitiranje razlikuje od nekadašnjeg. „Sex life“ prikazuje porodičnu ženu, koja je upravo potencijalni krivac za raspad porodice, imajući u vidu njenu seksualnu žudnju za bivšim momkom. Između ostalih, tematiku u vezi s nevjerstvom, također možemo primijetiti u serijama kao što su „Elite“, „Euforija“, koje ćemo detaljnije analizirati u nastavku rada.

Kada je riječ o manjinama, postoji primjetna razlika između njihovog predstavljanja nekada, odnosno njihovog predstavljanja sada. Ponovo ćemo spomenuti seriju „Seks i grad“, ovog puta u drugačijem kontekstu. Naime, koliko vam je potrebno da se prisjetite uloge koju je igrao crnac, ukoliko i uspijete u tome, riječ je o ne tako važnim ulogama u seriji. Sličan slučaj je i sa još jednom, reći ćemo, „kultnom“ serijom, „Will i Grace“. Naime, ukoliko malo više obratimo pažnju, možemo steći dojam da se pripadnici crne rase, kada se i pojave u seriji, prikažu tek tako da bi se prikazali. Poenta je da ne postoji suštinski, glavni lik, kojeg tumači pripadnik negroidne rase, kao što je slučaj s današnjim televizijskim serijama. Shodno tome, možemo reći da u kontekstu predstavljanja pripadnika crne rase više možemo govoriti o njihovom

neprikazivanju, što danas definitivno nije slučaj. Također, istaći ćemo „ironičnost“, odnosno kontradiktornost u prikazivanju tabuiziranih kategorija i pojava. Uzmimo za primjer seriju „Will i Grace“ gdje je akcenat na LGBTQ+ tematici, što nam jasno daje do znanja da se serijom nastoji prikazati određeni tabuizirani segment društva, zatim, osvrnimo se na činjenicu da je jedna od glavnih likova u seriji, Grace, židovka, a spremačica u seriji Latinoamerikanka, jasno nam je da se i na taj način, u tom kontekstu, nastoji detabuizirati svijest društva. Stoga, ukoliko su u seriji, kao glavni likovi, predstavljeni homoseksualac, židovka, zatim i Latinoamerikanka, nameće se pitanje zašto postoji odsustvo pripadnika crne rase među glavnim ulogama, imajući u vidu da je tematika serije prožeta mnogim tabu temama tog doba, od kojih su crnci i danas, jedna od njih, a naročito u tom periodu. Dakle, stječe se utisak da „najbitnija“, marginalizirana grupa tog vremena izostaje, s obzirom na činjenicu da je LGBTQ+ tematika još uvijek bila priličan tabu u društvu te je tek počela s ispoljavanjem, dok su crnci itekako bili već uveliko ugrožena kategorija američkog društva. U poređenju s televizijskim serijama danas, ne treba naročito isticati radnju serije da bi se uočila ogromna razlika. Jednostavno, pogledajte neke od naslovnica serija „Seks i grad“, odnosno „Will i Grace“ te je uporedite s naslovnicom televizijskih serija koje se emitiraju danas. Razlika je vidljiva već u startu. Na naslovnicama serije „Seks i grad“ vidjet ćete četiri žene, bjelkinje, stereotipne Amerikanke, koje, osim, modno osviještenim komadima te zavidnim izgledom, ne privlače pažnju očitim razlikama u vidu rase, religije ili slično. Možemo reći da se u tom smislu, protagonistice serije, najviše razlikuju po frizuri. Slično je i sa serijom „Will i Grace“. Na naslovnicama u vezi s ovom serijom, nalaze se uglavnom dva glavna junaka, Will i Grace, odnosno njena četiri najvažnija lika, među kojima opet, ne postoji očiti primjer pripadnika crne rase, odnosno drugih manjina, izuzev onih na kojima je akcent u kompletnoj seriji. Zašto govorimo o naslovnicama televizijskih serija? Rekli smo da je prisutna velika razlika u prezentiranju manjina, nekada i sada, što je uočljivo već na naslovnicama serija, naravno, idući od pretpostavke da se na naslovnici nalaze glavni junaci serije. Danas, uglavnom, nije potrebno odgledati niti jednu epizodu određene serije, čiji je koncept zasnovan na emitiranju tabuiziranih kategorija društva da bismo uočili prisutnost većeg broja manjina. Dakle, već na naslovnici serije, veoma često možemo uočiti pripadnike različitih rasa, religijskih obilježja i drugih segmenata koje u predrasudnom društvu čine razliku. Shodno tome, možemo reći da, ranije, problem u vezi s manjinama nije bio u načinu njihovog predstavljanja već u njihovom nepredstavljanju. Danas je situacija drugačija te se različite vrste manjina, u zavisnosti od geopolitičkih ili drugih faktora, itekako predstavljaju, odnosno izlažu javnom mnijenju. Tako na primjer, ukoliko samo pogledamo neku od naslovnica serije „Sense8“, bez da znamo bilo šta o radnji serije, jasno

možemo uočiti da glavne uloge tumače predstavnici sve tri rase. Također, kao što smo rekli, pored različitih rasa, danas se sve češće prezentiraju i različite religijske pripadnosti. Tako, na primjeru serije „Elite“, pored prisutnosti mnogih drugih, kako manjina, tako i generalno, tabu tema, možemo vidjeti i djevojku s hidžabom, muslimanku, koja zajedno s drugim „predstavnicima“ tabuiziranih kategorija, odnosno pojava u društvu, čini jedan kolektiv.

Govoreći o seriji „Will i Grace“ ne treba zaboraviti ni njenu najznačajniju tematiku, što je prisutnost LGBTQ+ zajednice. Međutim, tadašnji način i kontekst prezentiranja razlikuje se od ovoga koji imamo danas. Jednostavno, osvrnimo se na seriju „Will i Grace“. Will je, uz Grace, glavni lik u seriji, homoseksualac. Da, ako ikoga pitate ko je, odnosno kakav je Will, svoje izlaganje će vjerovatno početi s „Will je homoseksualac...“. Upravo je ovo jedna od osnovnih karakteristika televizijskih serija nastalih krajem, odnosno početkom ovog stoljeća. Naime, u tim serijama, čiji koncept se temelji na detabuizaciji određenog društvenog segmenta, lik koji predstavlja određenu tabuiziranu kategoriju ili pojavu, uglavnom predstavlja samo nju te njegove druge karakteristike apsolutno ne dolaze do izražaja. Stoga, za osobu koja tumači homoseksualca, nećemo reći ni da li je nastavnik u školi, stomatolog, pilot, krupnije ili sitnije građe, dobra ili loša osoba, sve to je nevažno. On je homoseksualac. Njegova seksualna orijentacija predstavlja njegovu glavnu karakternu crtu. To potvrđuje ono što smo naveli u vezi s Willom, dakle, ukoliko želite predstaviti glumce ili prepričati radnju serije, uglavnom ćete početi s rečenicom koju smo prethodno naveli u tekstu. Danas, situacija nije takva. Televizijske serije sve češće prezentiraju tabuizirane teme, u ovom slučaju seksualnu orijentaciju, kao jednu od mnogih drugih osobina, ili čak kao potpuno sporednu karakternu crtu. Također, takva tematika, nerijetko, predstavlja samo jedan od potencijalnih problema s kojima se lik, homoseksualac, susreće. Segment njegove seksualnosti je zapravo najmanji problem u poređenju s mnogim drugim koji ga okružuju i s kojima se pokušava izboriti. Dakle, način, ali i kontekst prezentiranja LGBTQ+ tematike postavljen je u drugačiji, suptilniji ugao predstavljanja. U vezi s tim, možemo reći i da, danas, sve češće, homoseksualca tumači ne tako bitna uloga u seriji, čime autori pokušavaju dati do znanja da su pripadnici LGBTQ+ zajednice svugdje prisutni, te da to ne treba predstavljati nikakav bauk. Shodno iznesenom, možemo reći da su danas, pripadnici LGBTQ+ zajednice prikazani kao učenici, prijatelji ili neprijatelji, dobre ili loše osobe, odnosno predstavnici mnogih profesija, gdje je akcent upravo na nekoj od tih karakteristika, dok je njihova seksualna orijentacija u drugom planu te se kroz seriju provlači kao manje atraktivan segment ličnosti. Ovakvih primjera možemo pronaći mnogo u televizijskim serijama, jedan od njih svakako može biti lik Jaira iz Netflixove serije „Toy Boy“.

Riječ je o jednom od najboljih prijatelja i kolega striper, glavnog junaka. Dakle, osim što njegova profesija stripera privlači ogromnu pažnju te što na osnovu njegovog fizičkog izgleda možemo reći da se uklapa u hegemoni maskulinitet, Jairo je i gluhočujni momak. Zbog njegovih brojnih karakteristika, kompletnog okruženja i činjenice da njegov lik nije glavna uloga u seriji, možemo reći da je u poređenju sa serijom „Will i Grace“, tematika LGBTQ+ zajednice prikazana na potpuno drugačiji način, odnosno iz potpuno drugog ugla u kontekstu koji se također razlikuje od serije nastale krajem, odnosno početkom ovog stoljeća.

Govoreći o LGBTQ+ tematici, možemo se osvrnuti i na činjenicu da se ona nerijetko stavlja u kontekst „nemoguće“, odnosno „zabranjene“ ljubavi. Međutim, ovakva tematika je samo jedna od brojnih iz kojih autori televizijskih serija crpe inspiraciju. Naime, zašto se određena ljubav pretvori u sintagmu „zabranjena ljubav“, pitanje je koje zavisi od mnogo faktora. Razlozi mogu biti brojni, ali uglavnom se tiču određenih društvenih razlika preko kojih je teško ili nemoguće preći. Naravno, osim ako nije riječ o istospolnim vezama, tada je razlika društveno poželjna. No, vratimo se na fenomen različitosti. Šta uopće znači biti drugačiji, da li je to činjenica ili psihološka barijera, pitanje je na koje će vam odgovor biti različit od osobe do osobe. Pojam „drugačiji“ se može shvatiti kao relativan te ono što je nekome drugačije, ne treba značiti da je drugačije i nama samima. Stoga, kako se društveno stanje mijenjalo i kako je ovaj pojam postajao drugačije shvaćan, tako se mijenjala i tematika, odnosno razlozi „zabranjene“ ljubavi. Na primjer u konzervativnom, predrasudnom društvu, nepoželjna može biti ljubav između dvoje ljudi različitih etničkih, rasnih ili religijskih obilježja, također, u doba rata, pod sintagmom „zabranjena ljubav“ se može shvatiti ljubav između dvoje mladih na „suprotnim“, odnosno zaraćenim stranama. Danas, u periodu kapitalizma, „zabranjeno“ možemo biti i ukoliko obje strane ne zadovoljavaju određeni finansijski status. Sve ovo inspiriralo je autore da „zabranjenu ljubav“ predstavljaju u različitim kontekstima. Tako, meksičke sapunice često prikazuju ljubav između dvoje mladih koji pripadaju različitim staležima, odnosno čiji se finansijski, samim tim i društveni status, bitno razlikuje, zbog čega nikako nije poželjno da tako dvoje „različitih“ stupe u emotivnu vezu. Kao primjer takve serije možemo navesti meksičku sapunicu „Oprezno s anđelom“ u originalnom nazivu „Cuidado con el angel“, gdje se dvoje mladih ljudi, uprkos različitim sudbinama i društvenom statusu, zaljube i pozele ostati zajedno zauvijek. Muškarac, Juan Miguel je bogat, dok je djevojka, Marichuy, siromašna, odrasla u sirotištu. Na kraju, ipak, dvoje zaljubljenih završava zajedno uspješno prevazivši mnoge prepreke. U međuvremenu, dok su savladavali brojne prepreke te nisu bili zajedno, muškarac je taj kojem se tu i tamo može omaći kojekakva avantura, odnosno „pogrešan“ potez,

dok je žena, uglavnom, u periodima kada nisu bili zajedno, i dalje bila samo njegova, nadajući da će joj njegova ljubav biti uzvrćena. Danas, ovakav koncept predstavlja prilično klišeizirani tijek radnje zbog čega i nije naročito prisutan. Ukoliko je i riječ o zabranjenoj ljubavi između žene i muškarca, veoma često je žena ta koja je bogata te se zaljubljuje u ne tako bogatog muškarca. Imajući u vidu lik „Rubi“ koja je težila ka isključivo bogatom muškarcu, današnje veze u serijama veoma često počinju upravo na inicijativu djevojke kojoj se dopada muškarac koji nije na finansijski zavidnom nivou, što njoj ne predstavlja nikakav problem. Također, u periodima raskida, žena je veoma često prikazana kao ta koja ima avanture s drugim muškarcima, koja se opija, uživa u noćnom životu i naizgled ne mari za bivšim, budućim partnerom. Ono što je također važno istaći jeste da veoma često, ono što bi nekada bilo tretirano kao „zabranjeno“, odnosno nepoželjno, danas biva prikazano kao sastavni dio života te nešto potpuno normalno i svakidašnje. Shodno tome, veoma često vidimo emotivne veze između pripadnika različitih rasa, religijskih obilježja, finansijskog statusa ili istospolne veze, koje funkcioniraju sasvim normalno, susrećući se s problemima koji nemaju veze s tematikom za koju biste pretpostavili da bi ranijih godina bila srž radnje televizijske serije. Ovakav način i kontekst prikazivanja ljubavi između dvoje ljudi prisutan je u mnogim serijama namijenjenim tinejdžerima, odnosno adolescentima. Jedna od njih jeste i „Elite“, koja u sebi sadrži brojne „kombinacije“ koje bi u ranijem periodu bile predstavljene kao „zabranjene“ ili ne bi bile prikazane uopće. Međutim, kao što smo prethodno rekli, detaljniju analizu serije ćemo prikazati u nastavku rada.

Ono što također možemo navesti kao razliku u serijama, nekad i sad, jeste prikazivanje intimnih odnosa. Naime, nekada smo samo mogli naslutiti šta se zapravo dogodilo u spavaćoj sobi, no, danas, imamo sve slobodnije prikazivanje intimnog čina, u nekim televizijskim serijama čak i s prikazivanjem intimnog područja. Primjera radi, uporedimo seriju „Seks i grad“, koja se do tada, najviše od svih, bavila temom seksa, što možemo uočiti i u samom naslovu serije. Međutim, intimni odnosi u toj seriji, osim što su u poređenju s današnjim prikazivanjem, prilično „blagi“, nerijetko su prikazivani na humorističan način čime se nastojala predstaviti ublažena nota kompletnog čina. Danas, osim što se ne nastoji ublažiti sam čin, također se, u nekim serijama, prilikom predigre ili odnosa, odnosno nakon njega, prikazuju i intimni dijelovi dijela. Primjer takvog prikazivanja intimnih regija možemo pronaći u seriji „Euforija“, kojom ćemo se, također, detaljnije baviti u nastavku.

Dakle, shodno društvenom razvijanju, tako se i tabu teme mijenjaju, odnosno mutiraju. Stoga, ono što bismo u tehnološkom ili medicinskom napretku, nazvali „dostignućem modernog

doba“ u kontekstu tabua ćemo nazvati „modernim tabuom“ s obzirom na činjenicu da „društveno dostignuće“ u ovom kontekstu, ne prestaje biti predrasudno, ono samo mijenja način, ali i sfere tabuiziranja. Tako na primjer, pojam silovanja neće biti tabu, no sintagma „silovani muškarac“, vjerovatno hoće. Zašto? Odgovor je već mnogo puta do sada spomenuta riječ, predrasude. Društvo će vjerovatno, iako svjesno problema silovanja, pričati o tome i raspravljati o načinima njegovog zaustavljanja, no, uglavnom ili uvijek, u kontekstu žene. Razlog je jednostavan, predrasudno, žena je ta koja može biti žrtva silovanja, dok je muškarac počinilac. Drugačije uloge u vezi s ovim problemom ne postoje, to je predrasudno tako. U nastavku rada, baviti ćemo se i ovom tematikom, prikazanom u televizijskim serijama.

8.2. Prikazivanje „tabua modernog doba“ na primjeru televizijskih serija

Pod sintagmom „tabu modernog doba“ podrazumijevamo tabuizirane kategorije i pojave u društvu, uglavnom nastale kao posljedica već ustaljenih tabu tema. Razlog nastanka i opstanka tabua modernog doba možemo tražiti u stepenu razvijenosti javnog mnijenja, ali i u analizi socijalnih podataka kojima raspolaže konkretno društvo koje želimo istražiti. U vezi s tim možemo navesti sljedeće:

Upravo je kombinacija istraživanja javnog mnijenja i analize socijalnih podataka ono što pruža interpretaciju trendova u stvarnom vremenu i poboljšava mogućnost da se modificira nepovoljna evolucija, tako što će se djelovati na osnovu latentnih stavova kroz nove runde ciljanih poruka prilagođenih za svaku socijalnu kategoriju posebno (Hollihan, 2008, citirano prema Castells, 2014: 253).

Ono što je interesantno jeste činjenica da Castells (2014) govori o tome kako informacije s političkim implikacijama nisu ograničene samo na vijesti. U prevodu, televizijske serije mogu sadržavati određene političke poruke, te mogu predstavljati svojevrsni političko – propagandni alat. Prethodno smo spomenuli seriju „Zvezdane staze“ koja je na specifičan naziv prožeta političkim porukama. Dakle, pod sintagmom „tabu modernog doba“ možemo promatrati i prisutnost određenih političkih ideologija, koje među mladima nerijetko predstavljaju tabu teme. Tabuiziranje takvih tema prisutno je naročito ukoliko su mladi, koji čine jednu skupinu, politički različito orijentirani pri čemu je nekolicina njih ekstremno desničarski, odnosno ekstremno ljevičarski naklonjena. Zašto baš ovakav naziv, objasniti ćemo na sljedećem primjeru. No, prije toga, osvrnut ćemo se na mišljenje mlade nade bh. redateljstva, Sare Ristić,

koja u vezi s današnjom tematikom televizijskih serija navodi sljedeće: „Što se tiče današnje opće poruke popularnih serija koje se distribuiraju na platformama kao Netflix, čini mi se kao da prelazi iz ironijske otuđenosti individue od svijeta do pronalaska mjesta pripadanja i funkcionalne uloge u disfunkcionalnoj zajednici. Mislim da je sadržaj sad progresivniji, jer su velike produkcijske kompanije poput Netflix shvatile da im je sad profitabilnije biti progresivan nego konzervativan, jer najjača potrošačka publika ljudi od 18 do 30 godina su većinom progresivni i žele to vidjeti prikazano u sadržajima koje konzumiraju. Ova korporativna progresivnost često vodi do „pinkwashinga“ gdje određena društvena pitanja postanu samo još jedna stvar za konzumirati, no mislim da je odluka da korporacije uopće ulaze u kontakt s temama koje se ranije nisu mogle ni naglas reći (npr. LGBTQ+ teme) pokazuje korak u dobrom smjeru, no ne i finalnu destinaciju.“

LGBTQ+ tematika je već duže vrijeme prisutna u televizijskim serijama, imajući u vidu da je serija „Will i Grace“ emitirana 1998. godine. Dakle, biti homoseksualac, iako i dalje tabu, nije ništa novo. Pružali mi podršku pripadnicima LGBTQ+ zajednice ili ne, već smo čuli za njih i mislimo da znamo šta i ko su oni, bar dovoljno, da imamo predrasudne stavove o zajednici. Današnja tematika televizijskih serija je veoma često zasnovana upravo na toj tematici, dakle, biti homoseksualac nije ništa novo niti predstavlja bilo kakvu atrakciju, akcenat je na problemima s kojima se susreću, neprihvatanju, nerazumijevanju, nejednakom tretiranju u društvu, zakonu, odnosno mnogim drugim problemima koji su prisutni u LGBTQ+ zajednici. Dakle, zbog toga naziv „tabu modernog doba“ ili „moderni tabu“, jer homoseksualac, sam po sebi, je već ustaljen pojam, ali odnos prema homoseksualcu, prepun mržnje, netrpeljivosti, nejednakog tretmana, čak i u zakonskim okvirima, nešto je što se veoma često, namjerno, pokušava zataškati. Mnogo je primjera televizijskih serija koje govore o problemima s kojima se susreće LGBTQ+ zajednica, međutim, jedan od vjerovatno najporažavajućih jeste diskriminacija u zakonskim okvirima. Naime, očekujete da, ukoliko vas neko psihički ili fizički povrijedi te dio društva stane na stranu nasilnika, što nije rijetkost, spas tražite u zakonu, kao pravednom sudu, koji će pravdu istjerati na vidjelo. No, šta ako ste homoseksualac? Vrijedi li zakon isto i za vas? Televizijska serija „I may destroy you“ prevedena kao „Možda te uništiti“ se može promatrati kao veoma značajna s aspekta detabuiziranja određenih društvenih kategorija, ali prije svega, pojava, s obzirom na tematiku serije koju ćemo analizirati u nastavku. „I may destroy you“ predstavlja prilično drugačiji prikaz svijeta u kojem živimo, različit od onog kojeg smo mogli vidjeti u serijama prethodnicama. Naime, serija prikazuje surovo licemjerstvo modernog doba, gdje pravda ne vrijedi isto za sve, gdje, postupak, iako

jednako užasan, biva tretiran različito u zavisnosti od onoga „šta i ko je“ žrtva. Serija detabuizira određene društvene kategorije, ali i pojave, na način da se u njoj čvrsto staje na stranu žrtve tabua, no, istovremeno i podmuklo zabija nož u leđa drugoj žrtvi, koja je prošla kroz identičan događaj. S jedne strane, ohrabrujuća priča iz ugla djevojke, koja biva silovana, ali utjehu, odnosno spas pronalazi u zakonskim okvirima. Isticanje nasilja je veoma bitan društveni segment s obzirom na količinu posljedica koje ono može izazvati. Autorica Bakšić – Muftić navodi:

Glavni oblici nasilja nad ženama su fizičko, seksualno i psihološko zlostavljanje. Svi ovi oblici zlostavljanja usmjereni su na narušavanje fizičkog, psihičkog, seksualnog i moralnog integriteta ženske ličnosti (Bakšić – Muftić, 2002: 264).

Naravno, žene nisu jedine potencijalne žrtve nasilja, ono također može biti usmjereno i na muškarce. Ono što je bitno, jeste da se žrtve nasilja, bilo da se radi o ženama ili muškarcima, tretiraju podjednako i bez diskriminacije o čemu govori i autorica Bakšić – Muftić: „Kako građanska prava štite integritet ljudske ličnosti, zaštita integriteta ženske ličnosti zaslužuje jednaku pažnju kao i muška“ (Bakšić – Muftić, 2002: 264). Tako u seriji, nakon što djevojka uzima piće stranca, u kojem se nalazi droga, ona doživljava silovanje nakon čega je partner optužuje da je ona kriva s obzirom na okolnosti, odnosno činjenicu da je prihvatila piće nepoznatog čovjeka. Međutim, zakon je na njenoj strani te iako je u noći silovanja, djevojka bila „slobodnije“ obučena, pijana i na kraju drogirana, to nijednog momenta ne dovodi u pitanje njenu nedužnost. U seriji se jasno daje do znanja da je jedini krivac u tom slučaju počinilac, dok je djevojka žrtva, pri čemu se ne ostavlja prostor za bilo kakvu vrstu krivnje prebačene na djevojku. Možemo reći da u ovom slučaju prikazivanja serijskog sadržaja nipošto ne možemo govoriti o ženskoj diskriminaciji, štaviše, žena je prikazana kao figura koja uživa podršku okruženja uključujući i zakon. Autorica Bakšić – Muftić (2002) ističe da Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacija predstavlja jedan od najznačajnijih dokumenata u vezi sa zaštitom ženskih prava. Shodno iznesenom, možemo reći da je ovakav način prikazivanja prilično značajan s obzirom na čuvenu frazu „sama je tražila“, koja, osim među muškarcima, veoma često kruži i u ženskim krugovima. Dakle, zakon, socijalne službe, staju na stranu silovane djevojke, nakon čega ona pronalazi krivca i samim tim ispunjava cilj. Ovakvim reagiranjem vlasti, odnosno institucija, jasno se daje do znanja da je žena žrtva te ni u kojem slučaju nije kriva. Paralelno s ovom pričom, predstavlja se još jedan slučaj silovanja, ovog puta muškarca, homoseksualca. Dakle, možemo govoriti o slučajevima iste težine, no, da li i žrtva isto vrijedi? Kako smo prethodno istakli, serija na surov način prikazuje licemjerje i

podmuklost modernog doba, u kojem na jednoj strani nailazimo na zaštitnike, na drugoj napadače ili njihove saučesnike, sve to u zavisnosti od psihofizičkih odlika žrtve, koje nemaju veze s nemilim događajima koji je zadese. Upravo takve odlike žrtve, nerijetko, igraju ključnu ulogu u faktoru pripadnosti, odnosno naklonosti ka nekome ili nečemu, što nikako ne bi trebao biti slučaj. Tužno je kad pomislimo na činjenicu da savremeni svijet prelazi brojne prepreke i barijere da bi ostvario određeno svjetsko dostignuće, no, to što imate npr. crvenu kosu i dalje može biti odlučujući faktor u tome da li će vam neko pružiti pomoć ili ne. Međutim, nije isto kada vam nepoznata osoba ne pruži podršku te vas osudi samo na osnovu vlastitog predrasudnog razmišljanja u poređenju sa situacijom gdje vam pomoć, iz istog razloga, ne pruže oni čija je uloga da pomoć pružaju. Serija „Možda te uništiti“ prikazuje primjer uplitanja predrasudnih stavova u zakonske okvire, odnosno posljedice prisutnosti takvog razmišljanja u toj, značajnoj i trebalo bi biti pravičnoj, sferi ljudskog djelovanja. No, snaga predrasuda može biti tolika da, čak ometa i djelovanje zakonskih okvira, odnosno institucija, što je predstavljeno u spomenutoj televizijskoj seriji. Naime, prethodno smo objasnili na koji način je tretirana djevojka, žrtva silovanja, što nije slučaj s njenim prijateljem homoseksualcem. Za razliku od njegove prijateljice, koja je pronašla podršku u institucijama, njegov je tretman bio drugačiji. Silovanje muškarca, homoseksualca, bilo je izuzetno „neobična“ situacija za nadležne organe. Muška žrtva silovanja, pored užasa kroz koji je prošao, nailazi na novi, u obliku otpora onih od kojih je otpor posljednje što biste trebali očekivati. Naime, institucije nisu spremne reagirati, odnosno ne znaju kako reagirati u slučaju silovanja muškarca. Zbog činjenice da je u pitanju počinitelj, kojeg je mladić upoznao putem gay aplikacije, znao je samo njegovo korisničko ime, ali ne i pravi identitet. Shodno tome, institucije „ne znaju“, odnosno nisu pretjerano voljne pomoći tvrdeći kako je identitet počinioca nepoznat zbog čega je veoma teško preduzeti bilo šta. U prevodu, za razliku od prvog slučaja u kojem je silovana žena, muška žrtva silovanja, nailazi na otpor, odnosno grubo odbijanje, zbog toga što je za nadležne institucije žrtva silovanja žena, dok je muškarac počinitelj i zaboga, zar je moguće obrnuti uloge, odnosno muškarca prihvatiti kao žrtvu. Pritom, prisjetimo se, u slučaju djevojke koja je bila pijana i drogirana, zbog čega je sjećanje iz noći u kojoj se desilo silovanje veoma diskutabilno, nadležni organi su bili spremni pomoći u pronalasku počinioca. Shodno iznesenom, možemo reći da televizijska serija „Možda te uništiti“ u sferu javnog interesiranja postavlja brojne tabu teme, počevši od marginaliziranih društvenih grupa, kao što je rasna, seksualna pripadnost te druge, no, najznačajnije od svega jeste prikazivanje određenih pojava u društvu za koje i danas, većina ljudi smatra da ne postoje ili se bar tako ponašaju. Jedna od njih svakako jeste i muškarac kao žrtva silovanja. Serija je privukla veliku pažnju javnosti zbog mnogih tabuiziranih tema kojima

se bavi, no, ono što je možda i važnije, jeste način na koji to radi. Predstavljanje dviju paralelnih priča u identičnim okolnostima, koje se razlikuju samo po njihovom najznačajnijem akteru, zarad što boljeg razumijevanja suštine, možemo nazvati „ciljanim tematskim licemjerstvom“. Moguće je da će ovakav koncept emitiranja tek stupiti na snagu, odnosno da će se njime služiti sve veći broj producenata, kako bi određeni društveni problem iznijeli na vidjelo.

Prethodno smo kazali kako se serija „Možda te uništiti“ bavi različitim tabuiziranim temama, tako, s obzirom na tematiku kompletne serije, ne izostaje ni segment seksualne edukacije, odnosno edukacije uopće. Zašto kažemo da ne izostaje edukacije uopće? Uzmemo li za primjer drugo silovanje djevojke, odnosno njegove okolnosti, jasno će nam biti zašto. Dakle, u seriji se prikazuju dva silovanja, prvo smo već spomenuli, dok su okolnosti pod kojim je nastalo drugo silovanje, drugačije. Naime, djevojka je bila u emotivnoj vezi s muškarcem, pristala je na seksualni odnos, međutim, u jednom trenutku odnosa, muškarac je skinuo prezervativ, što se u seriji također objašnjava kao silovanje. Možemo reći da je ovakav koncept detabuizacije naročito značajan, jer postoji mnogi broj ljudi, koji zapravo ni ne zna šta je, odnosno šta sve može biti silovanje. Shodno tome, ne možemo reći da se konkretno ova tema odnosi samo na seksualnu edukaciju s obzirom na činjenicu da predstavlja mnogo više od toga, jer silovanje predstavlja ozbiljan društveni problem, koji može uzrokovati brojne posljedice, zbog čega se spomenuta tema, ne može tretirati samo kao problem, odnosno edukacija, seksualne prirode. Upravo zbog tematike kojom se bavi, serija „Možda te uništiti“ je nazvana „Seks i gradom“ današnjice. Međutim, elemente seksualne edukacije možemo pronaći u mnogim drugim televizijskim serijama namijenjenim tinejdžerima i adolescentima. Prije svega, svjedoci smo da je razgovor s roditeljima na temu naše intime, izuzetno osjetljiva kategorija, kako za nas, tako i za njih, što je upravo jedan od problema kojim se današnje serije sve više bave. Metode kontracepcije, seksualno zadovoljstvo unutar veze, seksualno zadovoljstvo uopće, pronalazak „adekvatnog“ načina za zadovoljstvo proizvedeno samostalnim putem i mnoge druge teme koje se tiču, naročito tinejdžerskog i adolescentnog uzrasta, možemo pronaći u različitim televizijskim serijama današnjice. Naime, kada je riječ o metodama kontracepcije, odnosno zdravstvene prevencije, sve češće, neposredno prije intimnog odnosa u serijama se u krupnom kadru pojavljuje upotreba prezervativa. Kao što smo rekli, ova tema se, između ostalog, tiče zdravlja, zbog čega opet možemo govoriti ne o isključivo seksualnoj edukaciji, već o edukaciji uopće. „Elite“, „Euphoria“, „Sex Education“, samo su neke od serija s takvim primjerima, kojima se na suptilan način pokušava prikazati značaj upotrebe zaštite. Također, u seriji „Seksualno obrazovanje“, detabuiziraju se mnoge teme od kojih je jedna, seksualna stimulacija

vlastitih genitalija. Naime, riječ je o djevojci koja se nastoji samostalno zadovoljiti, no, ne zna na koji način. Tako se u seriji prikazuje njena posvećenost tome, odnosno način na koji je došla do cilja. „Sex Education“ se također bavi LGBTQ+ tematikom, odnosno seksualnom odnosu između dva muškarca, homoseksualca. Naime, autor predstavlja odnos homoseksualnog para iz seksualnog ugla. Prikazan je muškarac, koji pruža sve da bi seksualno zadovoljio svog partnera, zbog čega se on postavlja u drugi plan, on ni sam ne zna kako se osjeća, da li je seksualno ispunjen ili ne zbog čega ova serija donosi jednu novu dozu detabuizacije „modernog“ tabua. Dakle, možemo reći da se seks na malim ekranima prikazuje još od prošlog vijeka, no, prikaz ovakvog koncepta još uvijek je relativno nov. Upravo ovakav „preokret“ u kontekstu emitiranja seksualne tematike možemo navesti kao posljedicom „modernog“ tabua, s obzirom na činjenicu koju smo prethodno ustanovili, a to je da, seksualni čin, sam po sebi, već pripada kategoriji „poznatog“ tabua, no, teme koje proizlaze iz njega, odnosno kontekst u kojem čin nastaje, predstavlja novi vid inspiracije za autore televizijskih serija. Ono što je također važno napomenuti jeste da se u seriji „Seksualno obrazovanje“ prikazuje i koliko roditelji ne razgovaraju, odnosno ne educiraju djecu o važnim temama seksualne prirode. Također, oni su prilično neupućeni u to šta njihova djeca rade što naknadno može predstavljati potencijalni problem, kako za djecu, tako i za roditelje. Stoga, ovakva tematika, prisutna u televizijskim serijama, u sferu javne rasprave postavlja prilično značajne teme od kojih je seksualna edukacija svakako jedna od njih.

Fizičke attribute, iako već odavno prisutnu kategoriju u televizijskom prezentiranju, danas u vezi s detabuizacijom dovodimo u drugačijem kontekstu. Kako smo rekli, oni su već dugo predmet inspiracije za mnoge autore, no, značaj u smislu detabuiziranja svijesti se odgleda u činjenici da se, danas, putem televizijskih serija, fizički atributi ne predstavljaju kao nešto naročito atraktivno, odnosno, ne predstavljaju se kao nedodirljiva kategorija. Osim toga, više muškarci nisu glavni „komentatori“ ženskih oblina, nego su uloge skoro podjednako raspoređene. Žensko tijelo nije više jedino „komercijalizirano“, njemu ozbiljnu „konkurenciju“, danas, predstavlja i prisutnost „poželjnog maskuliniteta“ u kontekstu fizičkog izgleda „pravog“ muškarca. Razlog za to svakako možemo pronaći u činjenici da se žene već godinama unazad, sve više bore za svoja prava te izlaze iz tradicionalnog, odnosno društvenog koncepta „poželjnog“. Danas, ženina uloga nije čekati „savršenog“ muškarca, nego sudjelovati podjednako u procesu pronalaska „srodne“ duše. Dakle, možemo reći da je koncept „savremene“ žene, djelimično, zaslužan za „komercijalizaciju“ muškog tijela s obzirom na činjenicu da muškarci nisu više jedini kojima se daje za pravo da komentiraju ženske obline.

Moderni svijet sve manje trpi normativna pravila u kojima nije poželjno da žena ima svoj sud o muškarcu zbog čega se njena uloga, u odnosu na prošlo vrijeme, itekako promijenila. Žena, danas, kao i muškarac, ima pravo komentirati muške obline, izraziti (ne)zadovoljstvo zbog toga kao i muškarac, odnosno postaviti tijelo muškarca u ulogu potrošne robe. Također, shodno sve glasnijom željom za ljudskim pravima, zbog čega je i uloga žene u društvu sve bolja, marginalizirane grupe također dobijaju na važnosti, odnosno pravu da se njihov glas čuje. S obzirom na to da takvim grupama, između ostalog, pripada i LGBTQ+ zajednica, homoseksualci su sve izloženiji u društvu te kao takvi, imaju priliku da iskažu vlastite aspiracije. Jedna od njih svakako jeste zanosno muško tijelo, zbog čega možemo reći da su i pripadnici LGBTQ+ zajednici, također, djelimično „krivci“ za ovakav kontekst prikazivanja muškog tijela. Shodno iznesenom, nije teško zaključiti zbog čega je, pored ženskih, sve veća prisutnost i muških fizičkih atributa.

Kao potkategoriju predstavljanja fizičkih atributa možemo navesti i sve češće prikazivanje nesavršeno vitkih figura, odnosno ideala ljepote, na koja prethodno nismo navikli. Tako npr. u seriji „Euforija“ jedna od glumica tumači ulogu gojaznije tinejdžerke, koja kasnije postaje veoma poželjna na internet stranicama za odrasle. Međutim, o ovom, ali i drugim primjerima iz spomenute serije, govorit ćemo više u nastavku rada. Jedna od uloga koja je definitivno privukla našu pažnju jeste lik Terre iz televizijske serije „Fate: The Winx Saga“. Naime, riječ je o Netflixovoj seriji koja je nastala prema uzoru na animiranu seriju „Winx“. Dakle, spomenuti lik Terre predstavlja zamjenu za Floru iz crtane serije. U svijetu ljubitelja animiranih serija, „Winx“ vjerovatno zauzima visoku poziciju. Shodno tome, vila, imena Flora, predstavlja predivnu mladu djevojku, prelijepog izgleda, koja zajedno sa svojim prijateljicama štiti svijet od zlikovaca. No, Terra, koja u televizijskoj seriji tumaču Florinu rodicu, posjeduje skoro sve osobine kao i ona, osim što se njen izgled razlikuje od Florinog, vile iz animirane serije. Dakle, lik Terre tumači djevojka „nesavršene“ linije, gojaznija, ne naročito „dotjerana“ kao lik u crtanom filmu. Ovakav način koncepta emitiranja možemo dovesti u vezu sa željom da se članice grupe „Winx“ žele predstaviti na realniji način od kojih svaka od njih ne treba biti nužno „savršena“ djevojka. Naime, ovakav prikaz jedne od vila, možemo protumačiti kao želju autora da prikaže kako i djevojčica, odnosno djevojka, nesavršeno vitke linije ima pravo i može, zaboga, sebe zvati vilom.

Također, kada je riječ o određenim fizičkim karakteristikama, u njih ćemo uvrstiti i prikazivanje osoba s invaliditetom, odnosno osoba koje se bore s određenom bolesti. Tako, primjera radi, u seriji „Toy Boy“, jedan od protagonista je gluhonijem, međutim, to ne

predstavlja nikakav bauk u društvu niti naročitu „atrakciju“. Lik se u potpunosti uklapa u kolektiv te nema nikakve probleme zbog toga. To što je on gluhonijem ne predstavlja nikakvu razliku, niti je u seriji predstavljano na pretjerano „napadački“ način. Autor serije na suptilan način prikazuje, konkretno, ovu fizičku karakteristiku, ne naglašavajući je pretjerano. Lik gluhonijemog momka, Jaira, živi život u kojem se prepliću brojne situacije u kojima se on dobro ili loše snalazi te njegova nemogućnost govora, odnosno slušanja, ne predstavlja niti prednost niti manu. Shodno tome, možemo reći da je u nekim situacijama „producentsko doziranje“ itekako poželjno, ukoliko određenu temu želimo predstaviti na najbolji mogući, odnosno željeni način sa što manjim rizicima od kontraefekta.

Prikazivanje bolesti kao tabuizirane kategorije, također, je veoma prisutno danas. Naravno, važno je istaći da je riječ o prezentiranju u kojem bolest, sama po sebi, nije glavni akter priče. Dakle, govorimo o težnji autora da na neupadljiv način daju do znanja, da u društvu postoje mnogi problemi, odnosno različita oboljenja, o kojima ne znamo mnogo toga. Također, gledano između redova, možemo reći da se na ovaj način, između ostalog, šalje i poruka da nikad ne znamo ko se s čime bori, zbog čega je sud javnosti, najmanje poželjno u određenim situacijama. Primjer za takvo prezentiranje bolesti možemo pronaći u seriji „Elite“ gdje je jedna od protagonistica HIV pozitivna, o čemu ćemo više govoriti u nastavku istraživačkog rada. Također, serija „Skins“ u prevodu „Kože“ prikazuje osobu s autizmom, čime zasigurno detabuizira svijest publike u vezi s ovim.

Sve češće se tabuizirane teme predstavljaju kroz prisutnost stilske figure oksimorona. Naime, zbog što vjerodostojnijeg prikaza, autori primjenjuju metodu „spajanja nespojivog“, kako bi publici na što bolji način dočarali određenu tematiku. Možemo govoriti o fenomenu „spajanja nespojivog“ u različitim kontekstima.. Jedan od njih možemo pronaći u primjeru serije „Dexter“, gdje je riječ o glavnom liku koji je forenzičar i juri kriminalce, dok je istovremeno i serijski ubica. U ovom kontekstu možemo reći da se detabuizira društveni segment u kojem to što formalno pripadate nekome ili nečemu, ne znači da u suštini niste sušta suprotnost toga. Dakle, na prethodnom primjeru možemo vidjeti da se ruše stereotipna razmišljanja u vezi s profesijom, u prevodu, to što ste ljekar, ne znači nužno da nećete biti i strastveni pušač. Naredni primjer, koji detabuizira malo osjetljiviju društvenu sferu, možemo pronaći u seriji „Sex life“. Naime, riječ je o ženi koja „ima sve“, porodični život na kojem bi joj mnogi pozavidjeli, mužu također, djeci, naizgled divnom braku, no, šta se dešava unutar četiri zida? Protagonistica koja tumači glavnu ulogu, pored svega navedenog, žudi za nečim, odnosno nekim. Život koji živi već određeni vremenski period rezultirao je ogromnom željom za uzbuđenjem, adrenalinom,

strasti, koju nije osjetila duže vrijeme. Zbog toga, ona sve češće razmišlja o bivšem momku s kojim je imala sve navedeno. Televizijska serija, pored mnogih drugih tema, detabuizira činjenicu da, iako u naizgled savršenom braku, ne mora sve nužno biti savršeno. „Sex life“ prikazuje porodičnu ženu, koja pored svih blagodati u kojima uživa i koja bi stereotipno, jednoj ženi trebala biti na prvom mjestu, kao što su porodica, dom, daje sebi za pravo da žudi i za nečim drugim, za prethodno proživljenim iskustvima koja su činila da se osjeća živom. U suštini, serija prikazuje kako i u naizgled savršenom životu, možete i imate pravo biti nezadovoljni. Drugim riječima, serija prikazuje prilično tabuiziranu temu današnjice, a to je da i pored bračnog druga, nerijetko, postoji i žudnja za drugim muškarcem, odnosno ženom.

8.3. Prikazivanje tabuiziranih kategorija i pojava na primjeru serije „Elite“

„Elite“ je španska televizijska serija nastala u Netflixovoj produkciji. Serija, koju su režirali Dario Madrona i Carlos Montero, zajedno s likovima, prati radnju koja ispoljava mnoge društvene fenomene stavljene na marginu. „Elite“ u sferu javne rasprave postavlja brojne tabuizirane teme, koje mogu biti prisutne naročito među tinejdžerima i adolescentima. Stoga ćemo u nastavku rada detaljnije analizirati sadržaj serije, odnosno predstaviti tabuizirane kategorije i pojave društva, koje su prisutne u ovoj, jednoj od najgledanijih Netflixovih serija današnjice.

8.3.1. Koncept „savremene“ žene s elementima feminizma

S obzirom na uvijek kontroverznu tematiku u vezi s prezentiranjem žena u audiovizuelnim medijskim sadržajima, te feminističku ideologiju koja je izuzetno izražena u savremenom svijetu, spomenut ćemo fenomen idejnog marketinga koji se uveliko provlači kroz audiovizuelne medijske sadržaje:

Idejni marketing u filmu jesu specijalizirane strukture načina prezentacije određenih ideja, koje u svijest publike prodiru više nego obične propagandne kampanje. Ideja koja je unaprijed fokusirana na cilj koji će postići utiskom kod publike ili edukativnom porukom kroz elemente katarze i identifikacije, predstavlja osnov ove vrste propagande unutar filmske priče (Panjeta, 2004: 70).

Kako kaže autorica Panjeta (2004) ovakva vrsta propagande spada u javnu, njene metode su često skrivenije unutar strukture motivacije likova, postupaka i akcije likova, te same radnje, zbog čega je ona uglavnom neodvojiva od zapleta i samog filma. Ona također navodi: „Marketing unutar filma jeste metod za plasiranje idejnih poruka, metodom potajnog ubjeđivanja u pravom smislu riječi“ (Panjeta, 2004: 71). Kada je riječ o konceptu „savremene“ žene, nije potrebno naročito tragati za primjerima. Kroz kompletnu seriju, žene i muškarci, nisu ništa manje, odnosno više bitni jedni od drugih, pa tako ni njihovi postupci nemaju drugačiji tretman. Prikazivanje spolova je prilično izbalansirano te ne postoji naginjanje ka jednom od njih. Shodno tome, žene u različitim situacijama prolaze, odnosno postupaju, isto kao i muškarci. Kao primjer za to, možemo navesti emotivne veze između različitih likova, odnosno probleme koji dolaze u vezi s tim. Djevojke, protagonistice serije „Elite“, ljubavne probleme „liječe“ na isti način kao i muškarci, ne postoji različiti, „poželjni“, koncepti ponašanja u zavisnosti od toga kojem spolu pripadate. Tako su djevojke u seriji, generalno, prikazane kao slobodne, nezavisne od muškog mišljenja, iako, ni muškarci nisu prikazani tradicionalno, odnosno kao dio društva koji robuje društvenim normama. U prevodu, serija „Elite“ ne predstavlja ženu, kao muško vlasništvo, odnosno potlačenu društvenu kategoriju, niti muškarca predstavlja kao dominantnu. Prostijim primjerom predstavljeno, to što žena nije „čedna“, odnosno uživa u seksualnom činu, nezavisno od toga koji muškarac je u pitanju, muškarcu ne predstavlja problem, tačnije, u seriji se ne dovodi u pitanje. Serija, svojim načinom prezentiranja oba spola, ravnopravnost spolova, čini potpuno suvišnom za komentirati.

Ono što je također interesantno, a u vezi je s predstavljanjem žene, jesu elementi feminizma. Kako govori autorica Galić (1999) na temelju bioloških razlika u društvu su se utemeljile socijalne razlike, koje prema feminističkim gledištima nikako ne bi smjele postojati. Kako autorica Galić također navodi „veliki problem, međutim, nalazi se u tome što je u nekim kulturama priroda obožavana i u vezi sa ženom dok su istovremeno žene zapravo držane u poziciji ekstremne subordinacije“ (Galić, 1999: 47). Stoga, nije teško zaključiti zašto je u kontekstu detabuizacije svijesti, kategorija prezentiranja žene izuzetno važna i prisutna u televizijskim serijama. Naime, serija je, prilično suptilno, prožeta feminističkim temama. Uzevši u obzir činjenicu da televizijska serija, između ostalog, prikazuje i emotivnu vezu između bogate djevojke i siromašnog momka, možemo naslutiti prisutnost tabu tematike. Dakle, u takvom odnosu, djevojka je ta koja ima značajniju finansijsku ulogu. Osim toga, u četvrtoj sezoni serije, pojavljuje se protagonistica koja ne depilira pazuhe. U nekoliko navrata, ali ipak, ne previše napadno, u kadru se prikazuje upravo ta regija. Shodno iznesenom, možemo

reći da serija „Elite“, pored ostalog, detabuizira i određene segmente koji su u uskoj vezi s feminizmom.

Međutim, spominjući prethodno u radu, prisutnost tabua u tabuu također možemo primijetiti i na ovom primjeru. Naime, zbog tako lakog pristupa muškarcu, odnosno ženi, u intimnom smislu, za pretpostaviti je da bi u realnom svijetu došlo do određenih problema zbog takvog načina ponašanja. No, stječe se dojam, da se u seriji takva problematika „podrazumijeva“ zbog čega ona, u principu, više i ne predstavlja problem. Također, nije teško pretpostaviti da bi u realnom okruženju, razmjena partnera među prijateljima, izazvala određene reakcije u vezi s tom temom, no, „Elite“ nam takav koncept veza predstavlja kao uobičajen, odnosno očekivan s obzirom na okolnosti u kojima se protagonisti nalaze. Također, kada govorimo o segmentu feminizma, prisutnog u seriji, on je također prisutan na način da su okolnosti te koje uopće ne dovode u pitanje prisutnosti te teme. U suštini, serija „Elite“ predstavlja brojne tabu teme, na način da ih stavlja u kontekst, odnosno okruženje u kojem one, zbog svih dešavanja, postaju potpuno očekivane te nas, kao publiku, ne šokiraju, ne intrigiraju, ne predstavljaju naročitu atrakciju, zbog čega ih, shodno okolnostima u kojima se nalaze, normaliziramo. No, postavlja se pitanje, šta kada takve tabuizirane kategorije i pojave smjestimo u drugačije okruženje, odnosno ono koje konkretno nas okružuje, pitanje je koliko će nam tada biti tipične, odnosno, koliko će serija uspjeti u težnji da detabuizira određene društvene segmente. Dakle, ovakav način emitiranja možemo dovesti u vezi s isforsiranošću prikazivanja zbog čega efekt može biti diskutabilan, odnosno potencijalno neželjen.

8.3.2. Prikazivanje manjina i religijskih obilježja – hidžab u neislamskom okruženju

U seriji u kojoj se detabuiziraju mnogi društveni fenomeni današnjice, za očekivati je i da će u sferu javne rasprave biti postavljene i manjine, odnosno specifična religijska obilježja koja su nesvakidašnja za određeno podneblje. Tako, u seriji „Elite“ imamo prisutnog i pripadnika crne rase, koji se potpuno ravnopravno uklapa u kolektiv, njegova boja kože ne predstavlja nikakvu „atrakciju“ niti ijednog momenta poteže pitanje njegove različitosti. Možemo reći da je u ovoj seriji itekako prisutna ravnopravnost naroda, odnosno njihovo prezentiranje na jednak način, bez diskriminacije i različitog tretmana. S obzirom na prikazivanje različitih naroda u seriji „Elite“, dotaknut ćemo se analize autorice Bakšić – Muftić, koja navodi sljedeće:

Pravo naroda na ravnopravnost u vezi je i s formalnim potvrđivanjem nediskriminacije kao osnovnog načela koje prožima sve dokumente o ljudskim pravima, suprotstavljeno je apartheidu kao zločinu protiv čovječnosti, a kojem su narodi Afrike bili izloženi, i konačno afirmira na filozofskoj razini pravo „biti drukčiji“ a da to istovremeno ne sadrži inferioran odnos u kulturno – civilizacijskom kontekstu (Bakšić – Muftić, 2002: 246).

Ipak, na rasne manjine smo mnogo više navikli, gledajući televizijske serije, no, religijske manjine su, stječe se utisak, još uvijek kontroverznija tema. „Elite“ predstavlja upravo jednu takvu temu, na jedan, reklo bi se, specifičan način. Naime, djevojci, koja nosi hidžab, dolaskom u novu školu biva postavljen ultimatum da će ili prestati nositi maramu ili će biti izbačena iz škole. U vezi s tim, autorica Bakšić – Muftić govori o ekstremnim zapadnim stavovima u vezi s islamskom religijom:

Ekstremni zapadni stavovi povezuju inkompatibilnost ljudskih prava s islamom. Još od vremena krstaških ratova, koji su doprinijeli političkom definiranju europskog prostora kao dominantno kršćanskog kulturnog prostora, formirani su stereotipi o islamu kao religiji i islamskoj kulturi i duhovnosti. Europska ideološka propaganda trudila se prigušiti utjecaje koje je pretrpjela u susretu s islamskom kulturom, da minimizira njen doprinos svjetskoj kulturnoj baštini, da prizna vrijednosti islamske civilizacije. Islam je reduciran na nekoliko ideoloških prava, politička autokratija i kulturno inferiorna egzotika (Bakšić – Muftić, 2002: 177).

Autorice Vujica i Simončić u vezi s islamom i odijevanjem muslimanki navodi sljedeće:

Kada su se konačno našle među obrazovanim društvom, kada im je konačno dana mogućnost da same odlučuju o tome kako i šta će nositi, došlo je do ponovnog pokrivanja muslimanki i odijevanja u skladu s islamskim propisima općenito (Vujica i Simončić, 2013: 21).

Ipak, u vezi s gledanjem zapadnog svijeta na islamsku religiju, možemo dovesti u vezu upravo ovakav način prezentiranja hidžaba u seriji „Elite“:

S druge strane nailaze na diskriminaciju kod zapošljavanja u privatnim tvrtkama, gdje ih poslodavac odbija rečenicom: „Naši klijenti nisu samo muslimani“, te tako dolazi ponovo do slabljenja hidžaba (Vujica i Simončić, 2013: 22).

Naime, predstavlja se netolerantan pristup institucije na hidžab, no, kada je riječ o vršnjacima, ne postoji nikakav problem u vezi s tim segmentom. Njene školske kolege nijednoj momenta

nisu negativno reagirale na nošnju odnosno kulturu djevojke, muslimanke. Ona se, kada je riječ o tom segmentu, potpuno uklapa u kolektiv te kao i što je slučaj s drugim tabuiziranim temama, prihvatanje hidžaba u društvu djevojke, predstavlja temu, suvišnu za komentirati. U skladu s tim, možemo navesti još jedno zapažanje autorice Bakšić – Muftić:

Paralelno s takvim nastojanjima ističe se islamski doprinos ukupnoj, filozofskoj, naučnoj, kulturnoj i političkoj svjetskoj baštini. Ukazuje se da je islam bio ključni faktor pozitivne promjene arapskog društva. U potpunosti mijenjajući dotadašnju tradiciju on uspostavlja novi tip društva i pravne zajednice o čemu svjedoči Medinska povelja iz 623. godine. Iz osnovne islamske postavke o slobodi čovjekovog izbora, uključujući i slobodu nevjerovanja, principa individualne odgovornosti pred Bogom, principa islamske jednakosti koja podrazumijeva i političku jednakost ljudi, jer se jedino Boga treba bojati, izrasta individualistička koncepcija čovjeka (Bakšić – Muftić, 2002: 177).

Dakle, shodno iznesenom, možemo zaključiti da islam ne predstavlja prvobitnu viziju zapadnog svijeta, koji ga je doveo u vezu s inkompatibilnosti ljudskih prava. Stoga, predstavljanje muslimanke u seriji „Elite“ ne predstavlja konzervativnu prezentaciju pripadnice islamske religije. Štaviše, nakon određenog vremena, djevojka stupa u vezu s pripadnikom katoličke vjeroispovijesti te među njima bivaju prisutne simpatične šale na konto religijske pripadnosti. Dakle, ono što možemo reći, jeste da serija „Elite“, hidžab u neislamskom okruženju ne predstavlja kao naročitu atrakciju, odnosno kao razliku u društvu, ali, shodno njenom sadržaju, možemo reći da daje do znanja koliko određene institucije još uvijek nisu spremne prihvatiti hidžab kao sastavni dio nošnje. Shodno tome, možemo reći da producenti serije nastoje prikazati koliko bi društvo bilo tolerantnije i razumnije, kada se viši nivoi vlasti ne bi miješali u javno mnijenje, odnosno ciljano bacali crv netolerancije među javnost. Drugim riječima, možemo reći da je kroz seriju prikazano kako institucije sadrže barijeru, odnosno hidžab smatraju razlikom, dok među učenicima to nije slučaj. Upravo na osnovu ovakvog prikazivanja možemo protumačiti da nam se barijere i netrpeljivost veoma često nameću, odnosno da bi nam mnoge stvari bile potpuno prihvatljive, da ne postoji tamo neko, ko kreira javno mnijenje, odnosno društvene kategorije i pojave kategorizira kao normalne, odnosno nenormalne.

8.3.3. Prikazivanje klasnih razlika

Klasne razlike su kroz ovu seriju možda i jedine prikazane kao razlike. Naime, s obzirom na činjenicu da je radnja smještena u elitnoj školi, za pretpostaviti je da se u njoj nalaze učenici iz bogatih škola, međutim, nakon rušenja državne škole, tri učenika dobijaju stipendiju za pohađanje „škole za bogate“. Tada, prilikom njihovog dolaska, oni ne bivaju naročito prihvaćeni, odnosno, pojedini likovi iz više klase promatraju nove učenike kao „siromašne“ i nedovoljno vrijedne da bi bili dio njihovog društva, odnosno okruženja. Naravno, ne dijele svi takvo mišljenje među bogatima. Primjera radi, brat i sestra, nove učenike ne promatraju isto. Za njega su oni manje vrijedni, jer zaboga, nisu na istom finansijskom nivou. Dok, za nju, oni ne predstavljaju ništa drugačiju kategoriju u društvu te ih potpuno prihvata i provodi vrijeme s njima. Stoga, možemo reći da je serija „Elite“ predstavila kako ljudi, iako braća i sestre, mogu imati različito razmišljanje te ih ne bismo trebali promatrati kroz prizmu njihovih članova porodice. Ipak, ono što je važno istaći jeste da se ovakav koncept različitosti na osnovu klasne pripadnosti, predstavlja na početku, međutim, daljim tokom serije se takve „razlike“ sve manje predstavljaju kao razlike. Drugim riječima, serija prikazuje kako se svi oni, bez obzira na finansijski status, suočavaju s istim ili sličnim problemima što ih postavlja u isto okruženje, nakon čega protagonisti serije veoma brzo postaju prijatelji međusobno, bez obzira na bilo kakvu pripadnost. Iz ovakvog načina emitiranja, možemo izvući poentu, a to je da nas život postavlja u brojne situacije, odnosno susreće s mnogim izazovima, gdje ukoliko želimo izaći kao pobjednici, ne postoji seksualna orijentacija ili broj novčanica u novčaniku, koji će predstavljati odlučujući faktor pripadnosti. Shodno tome, možemo reći da autori serije „Elite“ nastoje prikazati apsolutnu jednakost svih, čak i kada nam se učini da to nije slučaj, kao što je bilo s prikazivanjem ove kategorije, gdje smo u početku mogli imati osjećaj da novac itekako čini razliku. Naravno, raspletom serije, mogli smo zaključiti da to nije slučaj, odnosno da je cilj autora potpuno suprotan, što možemo nazvati „ciljanim tematskim obrtom“. Dakle, kada govorimo o prikazivanju čiji se cilj potpuno razlikuje od načina, odnosno prikazivanja u početku, možemo reći da je riječ o ciljanom tematskom obrtu.

8.3.4. Prikazivanje „zabranjene ljubavi“ u različitim kontekstima

Televizijska serija „Elite“, pored mnogih drugih tema, u sferu javne rasprave postavlja i „zabranjenu ljubav“ i to u različitim kontekstima. Uzrok njenog „zabranjivanja“ mogu biti različiti segmenti, od kojih smo neke prethodno spominjali. Stoga ćemo se direktno osvrnuti

na radnju priče u seriji. Naime, prisjetimo se ljubavne priče između Marine i Samuelovog brata, poznatog po nadimku Nano. Imajući u vidu da je lik Marine prvobitno bio emotivno privržen Samuelu, nakon čega se zaljubljuje u njegovog brata, nije teško zaključiti zašto ovakvu ljubav možemo smatrati „zabranjenom“. No, „Elite“ ovu priču postavlja u takav kontekst da njen krajnji rasplet ne predstavlja naročitu „atrakciju“. Drugim riječima, Samuel, nema naročito burnu reakciju na činjenicu da se, do jučer njegova djevojka, zaljubila u njegovog brata. Rasplet, odnosno dalji tok serije zapravo prikazuje da život ide dalje, pronalaskom novih ljubavnih avantura, zaboravljamo prethodne i tako dok, pretpostavljamo, ne nađemo „onu pravu“. Samuel na kraju, ostaje u korektnim odnosima s Marinom, također, bratski odnos ne trpi zbog spomenute ljubavne afere. Možemo reći da su ovim prikazivanjem, autori serije detabuizirali prikriveni segment društva, u kojem se ljubavi dešavaju i na relacijama sličnim ili istim kao što je prethodno spomenuta.

Također, „Elite“ prikazuje još uvijek veoma atraktivnu priču o ljubavi između dvoje ljudi, suprotnih religijskih vjeroispovijesti. Nadia i Guzman, predstavnici su jedne takve priče. Međutim, ono što je specifično za ovu seriju, ljubav između djevojke, muslimanke i momka, katolika, nije predstavljena kao nešto neobično, nesvakidašnje, niti naročito atraktivno. Čak, pretjerani problem ne predstavljaju ni konzervativni roditelji, koji nisu za ljubavni odnos njihove kćerke, Nadie, s Guzmanom, no, ne prvenstveno zbog toga što je on katolik, nego zbog mnogih drugih karakteristika koje čine njegov lik. U principu, akcenat je prvenstveno na tome da im se on ne dopada kao osoba, zbog čega su drugi razlozi, u vidu „različitosti“, stavljene u drugi plan. Nije teško zaključiti da se na ovoj način prezentira ljubavni odnos dvoje mladih, koji se vole, kao nešto sasvim prihvatljivo bez obzira na religijsku pripadnost. Također, način prezentiranja stava konzervativnih roditelja igra značajnu ulogu u vidu kompletne prezentacije događaja.

S obzirom na činjenicu da su klasne razlike itekako prisutne u seriji, ljubav između dvoje ljudi koji ne pripadaju istom finansijskom statusu nije iznenađujuća. Ovakva priča je također predstavljena kao nešto što ne predstavlja naročiti bauk u društvu. Prethodno smo spominjali elemente feminizma na primjeru značajnije ženske uloge u pogledu finansija. Ljubavna priča Carle i Samuela, suzbila je mnoge predrasude, prije svega u smislu ženske uloge u vezi, a zatim i u stereotipnom pogledu na ženske želje i aspiracije kad je u pitanju odabir partnera. Naime, serija „Elite“ prikazuje da muškarac ne treba biti bogat i ugledan u društvu da bi činio izbor žene, bogatašice. Dakle, ova serija ljubav, strast te ostale segmente koji trebaju biti prisutni u vezi, predstavlja kao takve, ne mareći za finansijskim statusom njenih aktera. Na ovaj način

možemo primijetiti težnju autora da „normaliziraju“, odnosno detabuiziraju emotivni odnos dvoje ljudi, različitog društvenog statusa.

U ovako raznovrsnom sadržaju za pretpostaviti je da će i LGBTQ+ zajednica naći svoje mjesto. Shodno tematici, nije teško zaključiti zašto ljubav u ovom kontekstu možemo nazvati „zabranjenom“. Ander i Osmar, protagonisti su koji predstavljaju jednu takvu ljubav. Kao dodatni razlog „zabrane“ takve ljubavi, možemo navesti i činjenicu da su momci pripadnici različitih kultura i religija. Omar, momak iz tradicionalne muslimanske porodice, dok Ander potječe iz španske, porodice liberalnijeg shvatanja. Kada je spominjemo u kontekstu zabranjene ljubavi, to je prije svega zbog roditelja dva mladića, koji mogu predstavljati potencijalni problem. Ipak, Anderovi roditelji prilično brzo prihvataju sina te njihov odnos ne predstavlja naročitu atrakciju. Omarov slučaj je nešto drugačiji, jer je riječ o tradicionalnoj, muslimanskoj porodici. Međutim, rasplet je takav da porodice prihvataju svoju djecu te se suptilno isključuju iz radnje. U priči ostaju Ander i Omar, koji prolaze brojne prepreke u vezi, od kojih činjenica da je riječ o istospolnom odnosu postaje potpuno nevažna i neatraktivna. Shodno tome, možemo reći da su autori obradili više segmenata ljubavne priče između dva muškarca, no, na kraju, njih dvojica ostaju najbitniji, odnosno problemi s kojima se susreću u odnosu. Serija „Elite“ na ovaj način istospolnu vezu prezentira na tipični, uobičajeni način, kao što je riječ i s hetero vezama. Između ostalog, upliće se treća osoba u odnos, predstavljajući potencijalnu opasnost. U principu, riječ o predstavljanju homoseksualne veze kao potpuno tipične i normalne, što ona u svojoj suštini i jeste. No, spomenut ćemo još da se i na ovaj način, uplitanjem trećih lica u odnos, detabuizira i tema propadanja mnogih veza današnjice. Stoga, autori upravo pred protagoniste postavljaju ovakve prijetnje te prikazuju na koji način se oni snalaze. Shodno svemu iznesenom, možemo reći da se serija bavi detabuizacijom koncepta „zabranjene ljubavi“ u različitim kontekstima, odnosno ruši stereotipna razmišljanja koja su razlog postojanja spomenute sintagme.

Veoma kratko, serija u sferu javne rasprave stavlja i incestuozni odnos. Istina, ovaj odnos nije naročito detaljno prikazan, ali autori su suptilno ukazali na postojanje i ovog društvenog fenomena.

8.3.5. Prikazivanje LGBTQ+ zajednice

LGBTQ+ zajednica je također prisutna u seriji „Elite“. Pored mnogih problema s kojima se susreću, seksualna orijentacija protagonista postavlja se u drugi plan te ne predstavlja krucijalni segment. Autori serije provlače LGBTQ+ tematiku kroz cijelu seriju, ne predstavljajući je kao naročito potlačenu, odnosno marginaliziranu grupu. Pripadnike LGBTQ+ zajednice, odnosno njihovu seksualnu orijentaciju producenti postavljaju u kontekst društvene svakodnevnice te sasvim tipične pojave, čime se stječe utisak da je njeno postavljanje u kontekst „neobičnog“ potpuno suvišno. Istospolna ljubav među protagonistima nailazi na brojne prepreke i probleme kao i hetero emotivni odnosi, čime se upitnost njene „ispravnosti“ na konto seksualne orijentacije, ne dovodi u pitanje. Sve seksualne orijentacije prikazane u seriji, imaju sličan ili isti tretman, bez izdvajanja jedne kao „normalne“, odnosno društveno poželjne i prihvatljive. Shodno tome, možemo reći da serija „Elite“ na potpuno ležeran i nonšalantan način prikazuje prisutnost različitih seksualnih orijentacija u društvu od kojih svaka od njih, bez imalo oklijevanja, treba imati potpuno jednak tretman. Možemo reći da je „Elite“ pravi primjer relativnosti pojma „normalno“. U okruženju u kojem djeluju protagonisti spomenute serije, mnoge stvari koje se dešavaju djeluju potpuno opravdano i svakidašnje te ne zavrjeđuju bilo kakvu osudu. Iako, da ih postavimo u realno okruženje, vjerovatno bismo dva puta razmislili na koji način reagirati. Ono što bismo mogli reći za seriju „Elite“ jeste da je karakterizira „sadržajna dilema“, tj. tanka linija između shvatanja serije nerealnom, odnosno pomisli da bi uz mogućnost promatranja našeg života kroz prizmu serije, teže razumjeli način takvog funkcioniranja u identičnom okruženju. Drugim riječima, serije poput „Elite“ prikazuju da se brojni društveni problemi ne događaju tamo negdje, nego upravo u našem domu, odnosno u ovom slučaju, našoj djeci.

Također, s obzirom na sve glasnije zahtjeve marginaliziranih grupa, istaći ćemo još jednu zanimljivu tabu temu prikazanu u seriji. Riječ je o istospolnom braku, čiji je sin jedan od glavnih protagonista u seriji. Naime, u nekoliko navrata, autori serije nas podsjećaju na činjenicu da jedan od likova ima „dvije mame“. Kao i druge tabuizirane kategorije i pojave, ova je također prikazana potpuno normalno bez pretjeranog naglašavanja, odnosno stavljanja u kontekst „atraktivne“ društvene pojave.

8.3.6. Prikazivanje porodičnih odnosa pod pritiskom „škakljivih“ okolnosti

U seriji je također predstavljen i osjetljiv odnos između djece, tinejdžerskog uzrasta te roditelja. Prikazani su primjeri liberalnijih porodica, ali i primjeri tradicionalnih roditelja te njihovog pristupa djeci. Možemo se osvrnuti na analizu koju su sproveli autori Zellma i Czuprynski (2020) koji govore o prezentiranju kulturalnog modela braka i porodice u poljskim televizijskim serijama. Naime, Zellma i Czuprynski (2020) govore o pastoralnim izazovima koji proizlaze iz poljskih televizijskih serija, koje, kako autori kažu, uglavnom promoviraju alternativne oblike braka i porodice: „Oni su veoma udaljeni od katoličkog modela braka i porodice“ (Zellma i Czuprynski, 2020: 311). Dakle, jasno je zašto govorimo o prikazivanju porodičnih odnosa, jer serijsko prezentiranje i takvog društvenog segmenta može utjecati na društvo u realnom svijetu:

Uočeno je tako da se Katolička crkva nalazi pred novim pastoralnim izazovima, a što je posljedica utjecaja koje televizijske serije imaju na stavove i vjerovanja među Poljacima. Prioritet bi stoga morala biti priprema mladih za sakrament braka i odgoj za kršćanski život. Katolička crkva bi trebala biti uključena u stvaranje televizijskih serija koje promiču kršćanski model braka i porodice (Zellma i Czuprynski, 2020: 311).

Također, ono što je interesantno pored klasičnog odnosa na relaciji roditelj – dijete, jeste i prikaz „neuzornog“ roditelja. Naime, serija u sferu javne rasprave postavlja i pitanje ne tako uzornih roditelja. „Elite“, majke, prethodno prezentirane kao stubovi porodice, postavlja u kontekst „neuzornih“. Naime, jedna od njih je alkoholičarka, koja nije naročito upućena u zgrade i nezgrade njenih sinova. Druga je diler, ali i korisnik narkotika. Dakle, izdržava kćerku na „diskutabilan“ način, što je prilična tabu tema današnjice. Shodno primjerima, možemo reći da autori serije predstavljaju prilično realne činjenice, imajući u vidu da mnogi roditelji ne znaju šta njihova djeca rade u životu, odnosno da mnogi roditelji svoju porodicu izdržavaju na „upitan“, nerijetko, ilegalan način.

Ono što je karakteristično za većinu tabuiziranih kategorija i pojava jeste da su prezentirane na način njihove prisutnosti u društvenoj svakodnevnicu, potpuno infiltrirano i tipično. Istina, gledajući seriju, možemo reći da se prilično razvija stepen tolerancije, odnosno prihvatanja i razumijevanja mnogih postupaka koje bismo u stvarnom životu, moguće, osudili. Dakle, postavlja se pitanje, šta ako ovakve događaje postavimo u stvarno okruženje, da li bismo zaista reagirali nonšalantno i svakidašnje? U vezi s nedolijevanjem stereotipnom narativu možemo reći da su određene pojave u seriji stereotipno predodređene. Naime, ukoliko je Nadia,

muslimanka, djevojka iz tradicionalne porodice, ona u seriji pravi greške kao i drugi, no, upravo jedna od njenih grešaka jeste video za odrasle, koji je procurio na društvene mreže. Dakle, ovdje automatski možemo govoriti o prisutnosti hiperbole pojmova. „Elite“ je serija „stereotipnog razaranja“ no, možemo reći da je prisutna doza isforsiranog prikazivanja, koje je kao što smo rekli, stereotipno predodređeno. Shodno ovakvom načinu prikazivanja, možemo reći da zbog ovog „pretpostavljenog kontrastereotipnog prezentiranja“ može doći do potencijalnog neželjenog efekta. S obzirom na to da publika može unaprijed zaključiti da će svakim narednim prikazivanjem određene tabuizirane kategorije i pojave, autori nastojati takvu kategoriju ili pojavu potencijalno detabuizirati, može se izgubiti na značaju takvog predstavljanja, zbog čega ga publika neće shvatati ozbiljnim niti vjerodostojnim. Upravo zbog toga, prikaz marginaliziranih segmenata društva, treba biti naročito razrađen s pažnjom posvećenom svakom detalju, kako bi se postigao što bolji mogući cilj.

8.3.7. Prikazivanje elemenata seksualne edukacije

Kao što smo prethodno spominjali u radu, u seriji „Elite“, kao i mnogim drugim serijama namijenjenim tinejdžerima, odnosno adolescentima, možemo pronaći elemente seksualne edukacije. U serijama se prikazuju različiti segmenti koji se tiču konkretno seksualnog čina, ali i seksualnog odnosa generalno. Danas, serije prezentiraju veoma važne elemente ponašanja u vezi sa seksualnom prirodom od kojih su jedni od važnijih svakako seksualnost i seksualno samopoimanje: „Samopoimanje obuhvata ukupnost stajališta i vjerovanja koja osoba ima o sebi u različitim područjima života“ (Antičević, 2015: 43). Prethodno smo spominjali serije u kojima jedan partner nastoji seksualno zadovoljiti drugog stavljajući sebe i svoje potrebe u drugi plan. U ovom kontekstu, možemo govoriti o samopoštovanju: „Samopoštovanje je opća evaluacija samoga sebe na dimenziji dobro – loše, odnosno skup svih negativnih i pozitivnih reakcija na sve aspekte samopoimanja“ (Larsen, 2010, citirano prema Antičević, 2015: 43). Autorica Antičević navodi: „Samopoštovanje je dio samopoimanja i odnosi se na njegov evaluacijski dio“ (Antičević, 2010: 43). Tako, nije teško zaključiti zašto mnoge serije prezentiraju i ovaj veoma značajan segment od kojeg uveliko zavisi zdravlje emotivnog odnosa. Brafford Squiers (1998) i Rosenthal, Moore i Flynn (1993) kako je navedeno u radu Antičević (2015) ukazuju na veće seksualno samopoštovanje muškaraca. Međutim, u seriji „Sex Education“ nastoji se prikazati seksualno samopoimanje u gay vezi, zbog čega ne možemo govoriti o rodno zasnovanom samopoštovanju. Shodno tome, možemo reći da je

stepen detabuizacije u ovom kontekstu dodatno pojačan. U takvom odnosu, možemo govoriti i o faktoru privrženosti. Autorica Antičević (2015), između ostalog navodi: „Sigurna privrženost ima pozitivne učinke na održavanje dugotrajnih partnerskih veza“ (Antičević, 2015: 42). Ipak, kada je riječ o segmentima koji se direktno tiču seksualnog čina, u ovoj seriji oni se uglavnom očituju u korištenju prezervativa neposredno prije seksualnog odnosa, gdje muškarac ili jedan od njih, ukoliko je u pitanju homoseksualni spolni odnos, u krupnom kadru uzima prezervativ te ga postavlja na intimno područje. Također, prisutna je scena gdje HIV pozitivna djevojka objašnjava kako, iako bez korištenja zaštite prilikom seksualnog odnosa, njen partner nije izložen riziku s obzirom na činjenicu da koristi terapiju što je čini sigurnom od prenošenja virusa na partnera.

8.3.8. Prikazivanje fizičkih atributa, karakteristika i bolesti

Govorili smo prethodno o fenomenu „komercijalizacije“ ljudskog tijela. U seriji „Elite“ prisutno je prikazivanje kako ženskih, tako i muških tijela, odnosno njihovih atributa. Dakle, i u ovom segmentu možemo primijetiti prisutnost „ravnopravnosti“. Također, prikazuju se određene fizičke karakteristike koje potencijalno zastupaju određene ideje. Kao što prethodno kazali, u seriji je prisutno prikazivanje ženskih, nedepiliranih pazuha, što se može protumačiti kao jedan od elemenata feminizma. Ipak, kao najznačajniju temu u vezi s ovim, možemo navesti predstavljanje HIV pozitivne djevojke. Naime, ona se prikazuje kao dio kolektiva, gdje je školske kolege, odnosno okruženje ne diskriminira ni nakon njenog priznanja u vezi s bolesti. Kontekst, odnosno način prikazivanja i ovog društvenog fenomena sličan je kao i prezentiranje drugih. Producenti daju do znanja da je riječ o HIV pozitivnoj djevojci, no, dodavanje ovog epiteta prilično doziraju kroz seriju, čime on pada u drugi plan. Ona, kao i njeni vršnjaci, prolazi kroz različite izazove, pored kojih potpuno smetnemo s uma od čega boluje, tačnije, podsvjesno znamo sve informacije o liku, no radnja serija nam nameće da je gledamo isključivo kao protagonisticu koja živi život prepun raznih zгода i nezgoda, a ne da je gledamo kroz prizmu njene bolesti. Također, lik djevojke, koja vodi bitku sa spolno prenosivom bolesti, nije predstavljena kao ništa manje niti ništa više promiskuitetna od drugih likova. Njena bolest je predstavljena kao slučaj nesretnih okolnosti koje se mogu desiti svakome te ne trebaju biti razlog diskriminacije nekoga. S kontekstom detabuizacije možemo dovesti u vezu i prikazivanje hetero djevojke kao HIV+ s obzirom na to da se ovakav problem uglavnom povezuje s pripadnicima LGBTQ+ zajednice. Također, u seriji se prikazuje i momak koji boluje

od leukemije. Sve ovo može djelovati na drugačiju percepciju publike o određenim pitanjima. Ipak, ovdje možemo primijetiti svojevrsnu prisutnost tabua u tabuu, imajući u vidu da HIV+ djevojka ne umire prirodnom smrću, čime se potencijalno skrivaju komplikacije uzrokovane bolešću, dok također, mladić koji boluje od leukemije, uspješno pobjeđuje bolest, čime se na određeni način, tabuiziraju segmenti istinske borbe s opakom bolesti te sve ono što dolazi kao posljedica toga.

8.3.9. Fenomen „spajanja nespojivog“

Prethodno smo u radu govorili o ovom fenomenu zbog čega nam je jasno šta podrazumijevamo pod njim. Kada je riječ o seriji „Elite“, „spajanje nespojivog“ se može očitovati u činjenici da u jednom momentu lik Nadie, muslimanke, djevojke iz konzervativne porodice, biva uhvaćen na djelu u seksualnom odnosu s muškarcem, a potom i snimljen, nakon čega videosnimak njenog odnosa dolazi do većeg broja ljudi. Dakle, djevojka, čija su obilježja do jučer bila hidžab, islam, uzornost, predstavlja djevojku koja ima snimak seksualnog odnosa u školi. Ovakav koncept emitiranja možemo protumačiti kao težnju autora serije da ruše stereotipno razmišljanje kako muslimanke, odnosno uzorne učenice, ne mogu istovremeno učiniti ozbiljne greške. Uostalom, kao što i vjernici, muslimani kažu, islam je savršen, musliman nije.

Također, fenomen „spajanja nespojivog“ u ovoj seriji, ponovo ćemo dovesti u vezu s islamskom religijom. Naime, musliman, Omar, momak iz tradicionalne porodice je istovremeno diler, ali i homoseksualac. Sintagma „musliman homoseksualac“ već na prvu zvuči kao oksimoron. Međutim, autori serije i to predstavljaju kao moguće. Dakle, kao poentu ovakvog prikaza možemo shvatiti činjenicu da to što, prema određenim društvenim normama, pripadamo određenom društvenom konceptu, ne znači da ne možemo biti nešto što se u taj određeni društveni koncept ne uklapa. Shodno tome, reći ćemo da se ovom serijom detabuzira i društveno stereotipni pogled na određene sfere pripadnosti. Naime, to što potječete iz tradicionalne, religijske porodice, ne znači da ste i vi sami takvi, odnosno to što ste odgajani u duhu religije, ne znači da ne možete biti rođeni kao osoba koja voli isti spol.

8.3.10. Prikazivanje ilegalnih radnji

Kada je riječ o prikazivanju ilegalnih radnji, možemo izdvojiti prodavanje i konzumiranje droge. Naime, u seriji je prikazano korištenje opijata među tinejdžerima što se može shvatiti na dva načina, kao detabuiziranje svijesti, odnosno promocija narkotika. Ipak, uzimajući u obzir svijet u kojem živimo te činjenicu da je droga, nažalost, ukoliko želimo doći do nje, itekako dostupna, njeno prikazivanje u televizijskim serijama, samim tim i u seriji „Elite“, možemo promatrati kao postavljanje ovog problema u sferu javne rasprave. Razlog je veoma jednostavan, teško je promocijom nazvati nešto što je već prethodno poznato, kao što je slučaj s drogom.

Ono što je također interesantno jeste da su ubistva sastavni dio ove serije. Međutim, ono što privlači još veću pažnju u vezi s tim jeste činjenica da se ubica u krajnjem raspletu događaja ne predstavlja kao negativac, štaviše, kada je riječ o drugom ubistvu, gdje je ubica lik Lu, njene školske kolege su potpuno stale na njenu stranu te ona prolazi nekažnjeno. Također, prikazanim sadržajem, u vezi s ovim, ni publici se ubice ne predstavljaju kao negativci, nego se okolnosti pod kojima ubistvo nastane prikazuju kao opravdane, odnosno one bivaju razlog ublažavanja takvog okrutnog čina. Gledajući seriju možda bismo i opravdali, odnosno ne bismo osudili ovakav čin, no, postavivši ga u realno okruženje, teško da bismo takvome nečemu pružili podršku ili bar ne bismo trebali.

Možemo reći da je u ovom kontekstu prisutan tabu u tabuu, s obzirom na činjenicu da se s ubistvom ne izvlači tek tako u realnom životu, te i sama podrška nečemu takvom predstavlja zločin. Kada je riječ o primjeru „neodolijevanja“ stereotipnom narativu, možemo izdvojiti lik Nadie, koja je muslimanka i nosi hidžab, a prethodno smo govorili o tome da je danas mnogo žena koje se izjašnjavaju kao muslimanke, pritom ne nose hidžab. Dakle, možemo reći da je riječ o stereotipu da sve muslimanke nose takvu vrstu nošnje. U vezi s (ne)isforsiranosti prikazivanja, možemo reći da se u relativno malom krugu ljudi nalaze, odnosno dešavaju mnoge stvari koje predstavljaju tabu, što možemo pripisati svojevrsnoj „isforsiranosti“ u prikazivanju, što može izazvati potencijalni neželjeni efekt u smislu nerealnog, prekomjernog prikazivanja određenih društvenih kategorija i/ili pojava.

8.4. Prikazivanje tabuiziranih kategorija i pojava na primjeru serije „Euforija“

„Euforija“ je televizijska serija nastala u HBO produkciji, autora Sama Levinsona. Ona u sferu javne rasprave postavlja brojne tabuizirane teme današnjice. Ipak, akcenat je na tabu temama tinejdžerskog, odnosno adolescentnog uzrasta, međutim, ni drugi uzrasti nisu pošteđeni. Stoga, „Euforija“ pruža prikaz mnogih društvenih fenomena o kojima se šuti, a potencijalno se mogu nalaziti u domovima svih nas, zbog čega zaslužuje detaljniju analizu.

S obzirom na činjenicu da smo iz televizijske serije koju smo prethodno obrađivali predstavili određene tabuizirane kategorije i pojave, u ovoj seriji ćemo, pored već objašnjenih, nastojati pronaći neke druge, koje su podjednako prisutne u kontekstu tabua.

8.4.1. Koncept „savremene žene“

Kada govorimo o prikazivanju žene, serija „Euforija“ se bitno ne razlikuje od mnogih drugih, čije prikazivanje se odnosi na kontekst detabuizacije svijesti. „Euforija“ na pravi način prikazuje riječi autorice Jasne Bakšić – Muftić, koja kaže:

Čovjek, kao razumno biće, ima slobodu volje da sam utvrđuje svoje moralne stavove i da se određuje prema sebi, drugima i svijetu u kojem živi. Pošto je slobodan da bira svoje uvjerenje, sistem vrijednosti koji prihvati, odgovoran je pred sobom i vlastitom savjesti. Niko, drugi pojedinci ili grupe, ili država, nemaju pravo nametanja religije ili drugog vjerovanja (Bakšić – Muftić, 2002: 209).

Naime, kao i na prethodnom primjeru, i u seriji „Euforija“ ne postoji razdvajanje u smislu „poželjnog“ koncepta ponašanja žene, odnosno muškarca. Žene su predstavljene potpuno slobodno i nezavisno, zbog čega je pričanje o „ženskom načinu ponašanja“ potpuno suvišno. Slično mišljenju autotice Bakšić – Muftić, autor Ball navodi: „Svako ima svoju istinu; svako svoje naklonosti. Svako ima pravo da misli šta mu je volja i, shodno tome, da čini ono što je zamislio“ (Ball, 1997: 80). U skladu s tim, prikazana je „moderna žena“ kao slobodna, nezavisna, s istim željama, potrebama i postupcima koje ima i muškarac. Odijevanje, način suočavanja s ljubavnim problemima, raskidi, socijalni život, odnosno život generalno, predstavlja oba spola potpuno jednako, odnosno s jednakim pravima na iste postupke, bez dovođenja u pitanje bilo čije „zavisnosti“ o nekome. Tako, protagonistice nakon raskida s

momkom uživaju život kakav je stereotipno nazvan „muškim“, u prevodu, mijenjaju partnere kada i koliko žele, izlaze, opijaju se i ne mare za mišljenjem drugih.

8.4.2. Prikazivanje „različitosti“ u kontekstu „zabranjene ljubavi“

Televizijska serija „Euforija“ prožeta je prikazivanjem ljubavnih odnosa u različitim kontekstima, odnosno na različite načine. Tako, jedan od ljubavnih parova jeste priča između djevojke, bjelkinje i muškarca, crnca. Naravno, nije teško za pretpostaviti da ni u ovoj seriji rasne razlike nisu prikazane kao razlike. Osim što se različite rase prikazuju u kontekstu emotivnih ili prijateljskih odnosa, spomenut ćemo i da je direktor srednje škole koju pohađaju protagonisti serije, također crnac. Možemo reći da se ovaj segment odnosi na suptilno rušenje predrasuda o crncima, odnosno na njihov položaj u društvu Sjedinjenih Američkih Država. Međutim, osvrnimo se na glavnu temu ovog podnaslova, a to su ljubavne priče nastale na temeljima „različitosti“. Tako, kada govorimo o ljubavnom paru između bjelkinje i crnca, možemo reći da se njihov odnos susreće s različitim problemima, te „razlika“ u vidu rase apsolutno ne predstavlja nikakav problem niti temu za razgovor. Ovakav ljubavni odnos je prikazan kao potpuno svakidašnji, tipični, čime se bilo kakva dalja polemika čini suvišnom.

Također, u seriji se prikazuje jedan specifičan odnos između nastrane djevojke i trans osobe. Odnos je prikazan na način da se djevojka zaljubljuje u trans osobu, koja voli muškarce. Možemo reći da se na ovaj način detabuizira činjenica da se ovakve stvari dešavaju, odnosno da se suprotni spol često zaljubi u osobu pripadnicu LGBTQ+ zajednice. Pritom, važno je napomenuti da djevojka zna seksualne afinitete trans prijateljice. Shodno tome, možemo reći da se na vidjelo iznosi i činjenica da se, nerijetko, zaljubimo u osobu za koju smo svjesni da nam ne može pružiti ono što želimo.

U seriji je prikazana i hetero veza, koja je u poređenju s drugim, najmanje predstavljena kao tipična. Naime, odnos među njenim akterima, prikazan je kao najturbulentniji, odnosno najštetniji za mnoge ljude. S obzirom na prirodu njihovog odnosa, u njega su upleteni i roditelji oba partnera zbog čega su oni prolazili kroz nezavidnu situaciju, kao ili čak i više, nego njihova djeca. Ono što možemo reći jeste da se na ovaj način ruše predrasude stereotipno „normalnog“, te da ono što je društveno „normalno“ ne znači da je suštinski tako. Drugim riječima, veza između djevojke i muškarca može načiniti mnogo više štete kako njenim akterima, tako i njihovom okruženju. Upravo zbog toga, možemo reći da sintagma „društveno prihvatljivo“

može predstavljati sve osim – društveno prihvatljivog. Dakle, na jednoj strani imamo stereotipno „netipične“ veze, dok nam se paralelno prikazuje i društveno prihvatljiv, „normalan“ odnos. Ispostavlja se da je upravo takav društveno prihvatljiv, „normalan“ odnos, učinio najviše štete mnogim ljudima. Shodno tome, možemo reći da serija „Euforija“ i u ovom kontekstu i te kako nastoji ukloniti predrasudne stavove društva.

8.4.3. Prikazivanje LGBTQ+ zajednice i porodičnih odnosa pod pritiskom „škakljivih“ okolnosti

U televizijskoj seriji „Euforija“ prikazuju se pripadnici LGBTQ+ zajednice od kojih je jedna trans osoba. Naime, trans osoba se prikazuje na način da publika prvobitno i ne shvata o čemu je riječ. Tek naknadno, suptilnim naznakama (korištenje gay aplikacije, prikazivanje intimnijih dijelova tijela) publika može shvatiti da je riječ o trans osobi. Dakle, u seriji nije prisutno naglašavanje riječi „trans“, niti je ona prikazana iz nekog drugačijeg ugla. Priča trans osobe jednostavno prati njene životne zgrade i nezgrade kao što je riječ i s ostalim likovima u seriji. Život trans osobe prikazan je od ranog djetinjstva do danas, naime, prikazan je dio onoga s čime se trans osoba, zbog svoje prirode, bori. Tako, serija prikazuje dijete kojeg zbog lošeg psihičkog stanja majka odvodi u bolnicu za mentalno oboljele. Ono što je interesantno u vezi s ovom serijom jeste da je trans osoba u odličnim odnosima sa svojim ocem. S obzirom na okolnosti s kojima se majka, prema svemu sudeći, nije mogla izboriti, ona odlazi te dijete ostavlja s ocem, koji ostaje njena podrška. S obzirom na koncept detabuizacije kojim se serija prožeta nije teško zaključiti čemu ovakav scenario. Naime, djeca, pripadnici LGBTQ+ su često u „napetim“ odnosima s ocem, te majka uglavnom ostaje kao jedina podrška. Upravo iz tog razloga, možemo reći da serija nastoji srušiti stereotipna razmišljanja, te predstaviti očinsku figuru kao podršku i priznavanje djeteta, kakvo god i šta god ono bilo.

Serija se također bavi prikazivanjem LGBTQ+ zajednice iz drugačijeg ugla. Naime, ona prezentira snažnog muškarca koji se fizički potpuno uklapa u hegemoni maskulinitet, očinsku figuru sa zavidnim statusom i porodičnim životom, kao nastranog. „Euforija“ prikazuje „dvostruki život“ kao posljedicu tabua u društvu, odnosno prikrivanja kao rezultatom socijalnih normi. Ipak, sin spomenutog „snažnog“ muškarca, saznaje za „drugu stranu“ njegovog oca. Kao posljedica toga, dolazi do manifestacije veoma čudnog ponašanja dječaka, kako u djetinjstvu, tako i kasnijem periodu. Možemo reći da je na osnovu ovakvog života svog oca,

dječak doživio ogromnu traumu čije posljedice su se osjetile i u kasnijem periodu života. S obzirom na brojne okolnosti pod kojima je živio, ali živi i dalje, momak pokazuje određene elemente latentne homoseksualnosti. Njegovo ponašanje je prilično nasilno što se na osnovu konteksta prezentiranja može dovesti u vezu sa životom njegovog oca, odnosno posljedicom takvog „dvostrukog života“: „Najčešće su najistaknutiji homofobi upravo osobe koje pokušavaju ignorirati vlastitu (homo)seksualnost ili je ne mogu prihvatiti“ (Huremović, 2012: 43). Shodno tome, možemo reći da se u seriji, između ostalog, detabuizira potencijalni razlog nasilnog ponašanja prema žrtvi Dakle, možemo reći da televizijska serija „Euforija“ prikazuje, na jednoj strani pripadnike LGBTQ+ zajednice, na drugoj homofobe s osobinama latentne homoseksualnosti, što možemo shvatiti kao detabuizacijom svijesti s obzirom na činjenicu da su u realnom svijetu, nerijetko, najizraženiji mrzitelji LGBTQ+ zajednice, zapravo, njih prikriveni pripadnici.

Ono što je značajno istaći jeste da pripadnici LGBTQ+ zajednice nisu predstavljeni nužno stereotipno. Imajući u vidu muškarca, očinsku figuru koji predstavlja jednog od njenih pripadnika, možemo reći da se direktno ruše predrasudna razmišljanja u vezi s fizičkim izgledom i ponašanjem homoseksualca, ali i njegovog kompletnog načina života. Drugim riječima u sferu javne rasprave se stavlja činjenica da postoje mnogi ljudi koji danas vode dvostruki život, a pritom se prezentiraju kao „čuvari“ porodice i tradicije.

Ono što je također predstavljeno u seriji jeste odnos roditelja s djecom. Već smo prethodno spomenuli odnos trans osobe s ocem, u kojem otac ispituje dijete u vezi s istospolnim odnosima kroz opuštenu konverzaciju. Međutim, nije riječ o jedinom odnosu u kojem roditelj pruža podršku djetetu, pripadniku LGBTQ+ zajednice. Naime, djevojci, kojoj se dopada trans osoba, majka pruža podršku, smatrajući je njenim odličnim izborom, zbog čega joj govori riječi utjehe i daje savjete kako da ostvari što bolji mogući odnos s osobom koja joj se dopada. Također, prikazan je odnos u situacijama kada se dijete bori s ovisnošću, odnosno „pakao“ kroz koji prolazi kompletno okruženje zavisnika. No, nisu jedino prikazani idilični odnosi između roditelja i djece. Prisutno je i suprotstavljanje roditeljima, gdje djevojka govori kako ne želi odnos kao što je kod njenih roditelja. Interesantno je da se ovakve turbulencije dešavaju u porodici koja naizgled ima najskladniji život. Dakle, možemo reći da su predstavljeni „kontrastereotipni“ odnosi. Tamo, gdje su prisutne brojne „različitosti“, buntovno ponašanje, očekujete nerazumijevanje i neprihvatanje, međutim, to nije slučaj. Takve porodice su predstavljene kao one koje su uspješnije nose s problemima, nego one koje proživljavaju „oluju u raj“.

8.4.4. Prikazivanje posljedica vršnjačkog pritiska i spajanje stereotipno nespojivog

„Euforija“ također prezentira utjecaj vršnjaka na sopstvene odluke. Ne treba posebno napominjati da se s vršnjacima (uzrasta o kojem govorimo u ovom kontekstu) susrećemo najčešće u školi, zbog čega i uzroci takvog pritiska nerijetko nastaju tamo. Zbog toga kao važan faktor možemo istaći značaj komunikacije između roditelja i škole, kako bi se negativne strane školskog, odnosno vršnjačkog utjecaja svele na minimum:

Komunikacija između roditelja i škole treba biti dvosmjerna i omogućavati roditeljima informiranost o aktuelnim ponašanjima i postignućima njihove djece u školi, a načini komunikacije trebali bi biti prilagođeni roditeljima i udovoljavati njihovim potrebama i zahtjevima (Pahić et al., 2010: 336).

Također, možemo izdvojiti i osvrt autorica u kojem se navodi sljedeće:

Američki časopis New York Times je još 1985. godine objavio podatak o tome kako nedostatak roditeljske uključenosti u školovanje ima veći negativni utjecaj na obrazovanje djeteta od niskih ulaganja u školstvo ili loše discipline u školama (Radd, 1993, citirano prema Pahić et al., 2010: 343).

Takav utjecaj najbolje možemo vidjeti na primjeru protagonistice koja u prvoj epizodi, jedina u društvu nije imala seksualne odnose. Međutim, „pritiskom“ vršnjaka, tačnije zbijanjem šala na njen račun, gubitak nevinosti postaje njena opsesija. Ona odlučuje da „probije led“, te se upušta u odnose s nepoznatim momkom. Njen način života nakon prvog odnosa postaje prilično „slobodan“, te seks postaje njena glavna „zanimacija“. Djevojka je do gubitka nevinosti bila prilično „povučena“, odnosno s niskim samopouzdanjem, no, seksualni odnos s muškarcima joj je pružio nešto što okruženje nije moglo, tačnije, u čemu je sputavalo. Shodno načinu životu koji je počela voditi, djevojka je promijenila i stil odijevanja, te se počela ugodno osjećati u svojoj koži.

Ipak, postoji još jedan pozadinski razlog za takvu vrstu samopouzdanja, a to je pornografija. Nakon promjene životnog stila i ponašanja, ona uviđa da joj muška pažnja u seksualnom smislu imponira, zbog čega se odlučuje na korak dalje. Djevojka se počinje baviti kreiranjem i distribuiranjem pornografije, gdje dobija perverzne komentare od starijih ljudi, što joj ulijeva potrebno samopouzdanje. Također, u jednoj sceni je obučena kao opatica, no, pozadinska priča apsolutno nema veze s religijom, štaviše, potpuno je suprotna od toga. Ono što također možemo svrstati pod „spajanje stereotipno nespojivog“ jeste prikazivanje gojazne djevojke kao moćne i samouvjerene, na način da ne postoji ništa jače od samouvjerene gojazne žene.

Dakle, možemo reći da pored prikazivanja vršnjačkog utjecaja, koje nerijetko može otići u „čudnom“ smjeru, televizijska serija „Euforija“ prikazuje i fenomen „spajanja nespojivog“. Dakle, svijest se detabuizira u kontekstu prikazivanja utjecaja drugih na sopstvenu ličnost, odnosno rušenju stereotipnih uvjerenja da „gojazna štreberka“ ne može biti potencijalni korisnik, odnosno stvaralac pornografije. Drugim riječima, serija predstavlja tužnu činjenicu današnjice, a to je da, mišljenje drugih može postati važnije od vlastite sreće i individualnosti, imajući u vidu da je djevojka sretna jer je općila s momkom kojem ne zna ni ime, ali bar će društvo biti ponosno na nju. Također, serija daje do znanja kako fizički izgled ne može biti mjerilo kakav je neko, odnosno čime se bavi. Promatrajući detaljnije, možemo reći da serija prikazuje i „promjenu“ ličnosti, te da ono što smo bili nekad, ne moramo nužno i sutra.

8.4.5. Prikazivanje elemenata seksa i seksualne edukacije

Elementi seksa i seksualne edukacije su također prisutna pojava. S obzirom na činjenicu koju navode određeni autori a to je da je „seksualno zadovoljstvo jedan od najvažnijih prediktora zadovoljstva vezom“ (Laumann, 1994; Sprecher, 2002; Yeh et al., 2006, citirano prema Antičević, 2015), jasno je zašto i serija „Euforija“ veliku pažnju posvećuje ovom faktoru. Naime, u ovoj seriji se intimni dijelovi tijela pokazuju sasvim slobodno i na jasno uočljiv način. Prikazuju se scene seksa i seksualnih razgovora u kontekstu želja, fetiša i slično. Kada je riječ o elementima koje možemo svrstati pod „seksualnu edukaciju“, oni se bitno ne razlikuju od primjera koje smo naveli prethodno u radu, a odnose se na korištenje prezervativa prilikom seksualnih odnosa.

8.4.6. Prikazivanje ilegalnih radnji

Kada je riječ o prikazivanju ilegalnih radnji u seriji, one su također prisutne. Naime, glavni lik je zavisnik o narkoticima, te serija između ostalog prati brojna psihofizička stanja i situacije uzrokovane drogom. Droga nije predstavljena previše agresivno, napadački, nego na način na koji ona i ovlada osobom. Dakle, predstavljena je prvobitno užitkom, odnosno privlačnom, dok te zapravo ne uništi. U suštini, prikazana je kao ono što jeste – tihi ubica, koji prvobitno razara sve okolo, dok ne uništi i posljednje što je ostalo od čovjeka, a to je on sam.

Serijski, također, u sferu javnog interesiranja postavlja i nasilje. Naime, prikazuje se nasilje uzrokovano fizičkim izgledom, a riječ je o ismijavanju trans osobe zbog „čudnog“ načina odijevanja. Međutim, ono što je važno istaći jeste da je netrpeljivost u sceni koja je u vezi s nasiljem uzrokovanim fizičkim izgledom, prikazana kao rezultat prvenstveno specifičnog, upadljivog izgleda i „rozih krpica“, te nepoznavanjem osobe, a ne zbog pripadnosti LGBTQ+ zajednici. Također, u ovom kontekstu, spomenut ćemo i fizičko nasilje kao rezultat nezdravih, emotivnih veza. Naime, prikazano je fizičko maltretiranje djevojke zbog određenih uvjerenja njenog emotivnog partnera.

Naravno, u ovom podnaslovu svakako možemo spomenuti i kreiranje i distribuiranje dječije pornografije. Ono što se paralelno detabuizira s ovim segmentom jeste i neupućenost roditelja u živote njihove djece, tinejdžera, odnosno adolescenata. Stoga, serija, iako namijenjena mlađem uzrastu, može poslužiti i roditeljima, odnosno starateljima, kako bi ih, žargonski rečeno, osvijestila o tome šta su i čime se bave njihova djeca.

Shodno iznesenom, možemo reći da serija nastoji detabuizirati i nažalost, veoma prisutne segmente današnjice, a to su korištenje narkotika i nasilje. Obje pojave prikazane su kao podilaženje „pritisku“ mladosti, odnosno vršnjačkih relacija među tinejdžerskim uzrastima.

Naravno, kao i u svakom kreativnom projektu, tako i u spomenutoj seriji možemo pronaći određene „greške“. Međuljudski odnosi i situacije protagonista nerijetko su prikazane na malo nerealan način, imajući u vidu na koji način bi reagirali možda naši roditelji ili prijatelji. Uzmemo li za primjer odnos trans osobe i njenog oca, možemo reći da fali možda detaljnija obrada takvog odnosa u kojem je prisutna uzajamna ljubav i poštovanje bez obzira na „različitosti“. Kada je riječ o prisutnosti stereotipnog narativa, ponovo se možemo osvrnuti na tematiku u vezi s trans osobom. Naime, ona je predstavljena kao promiskuitetna, što je postojeće stereotipno razmišljanje o „tim čudnim ljudima“. Također, njen način odijevanja prilično je upečatljiv što opet stereotipizira, odnosi navodi na kolektivnu svijest da su sve trans osobe „čudne, šljokičaste, netipične“ što ih na kraju čini nepoželjnim. Dakle, upravo onim protiv čega se borimo. Stoga ćemo ponovo naglasiti važnost svakog koraka prilikom prezentiranja detabuizacije određenih društvenih kategorija i pojava u kontekstu njihovog prihvatanja.

8.5. Kontekst prikazivanja ilegalnih radnji – detabuizacija svijesti ili promocija zla

U ovom radu ćemo izdvojiti i činjenicu da televizijske serije sve više prikazuju ilegalne radnje, kao središnju. Shodno tome, u zavisnosti od konteksta prikazivanja, možemo govoriti o detabuizaciji svijesti ili potencijalnoj „promociji zla“. Nerijetko, zbog načina njihovog izlaganja javnom mnijenju, prezentiranje ilegalnih radnji možemo dovesti u vezu s propagandnim djelovanjem u ratu, zašto? Naime, kako kaže autor:

Suprotno tome, u našoj teoriji za ratnu propagandu se najčešće kaže da je to „politička propaganda suprotna miroljubivoj, tj. propaganda koju vode one one društvene snage ili zemlje koje smatraju da je rat najbolji način rješavanja međunarodnih problema i čiji je cilj da nasilnom, vojnom akcijom, nametnu svoju volju, svoj način mišljenja, svoje interese drugima“ (Ilić, 1969, citirano prema Mihailović, 1984: 16).

Dakle, ono što je sličnost ratne propagande i propagande posvećene promociji zla, jeste to da one na isti način prezentiraju svoje ciljeve, ubjeđuju da je upravo taj način djelovanja najbolji način rješavanja problema. Ipak, ne treba izostaviti činjenicu da se u televizijskim serijama veoma često samo započne s ovakvim načinom predstavljanja ilegalnih radnji, no sve u cilju prikazivanja njihovog kraha, odnosno neuspjeha. Stoga, kada je riječ o televizijskim serijama, možemo reći da one uglavnom predstavljaju ilegalne ranje, odnosno zlo, s ciljem prikazivanja njegovog krajnjeg neuspjeha. Primjer za to može biti i serija „La casa de papel“, u kojoj pljačkaši, s kojima publika stvara osjećaj empatije, na čijoj strani zapravo biva, na kraju ipak ne završe najslavnije. Stoga, u ovom kontekstu teško je govoriti o promociji zla, jer nam autor serije na kraju prezentira da bavljenje ilegalnim/opasnim radnjama, koliko god te osobe suštinski i nisu loše, ipak završe neslavno. Ovakav način nam može jasno upućivati činjenicu da se bavljenje kriminalom ne isplati, niti za njega postoji opravdanje koje će zanimati bilo koga. Naravno, ne treba posebno isticati da autori televizijskih serija uživaju slobodu prezentiranja različitih radnji, dok je na publici na koji način će konzumirati takav sadržaj. Dakle, ovdje možemo govoriti o slobodi, odnosno njenom potencijalnom djelovanju na um recipijenta, u ovom slučaju serijske publike. Takav odnos je još u prošlom vijeku analizirao čuveni Immanuel Kant, navodeći sljedeće: „Pojam slobode, ukoliko je njegov realitet dokazan nekim apodiktičnim zakonom praktičnog uma, sačinjava dakle „završni kamen“ cijele zgrade sistema čistog – pa i spekulativnog – uma“ (Kant, 1956: 7). On također, navodi: „Sloboda je i jedina od svih ideja spekulativnog uma, za čiju mogućnost mi a priori znamo, a da je ipak ne uviđamo, jer je ona uslov moralnog zakona, koji mi znamo“ (Kant, 1956: 8). Dakle, on govori o slobodi kao uslovu moralnog zakona kojeg mi poznajemo, no, postoje li „moralna

ograničenja“ kada je riječ o autorskoj slobodi prezentiranja različitih radnji, te treba li postojati ograničenost u tom smislu, pitanja su na koja odgovor možemo tražiti u nastavku rada. Naime, da li predstavljanje ilegalnih radnji predstavlja detabuizaciju svijesti ili promociju zla, prije svega zavisi od samog konteksta izlaganja takvog društvenog problema, no, na kraju, glavni sud donosi publika, o čemu je govorio i autor Esquenazi (2010) jer upravo u zavisnosti od njene percepcije, možemo govoriti o takvom načinu serijskog predstavljanja kao dobrom ili lošem. Kao primjer serija s takvim sadržajem, možemo izdvojiti jednu od najgledanijih Netflixovih serija, „La casa de papel“, te također seriju iz spomenute produkcije, „Baby“.

Televizijska serija „La casa de papel“, formalno, obrađuje temu kriminala. Naime, riječ je o grupi ljudi s diskutabilnom prošlošću, koji postaju član bande, čija je želja ista – opljačkati štampariju novca u Madridu. Međutim, produbljiivanjem radnje, autor serije nas upućuje u živote pljačkaša, te njihove borbe i strahove. Iako je kompletna radnja serije prožeta pljačkom, njeni akteri se primarno ne prikazuju kao kriminalci. Štaviše, upućivanjem publike u živote svakog od njih, mi stvaramo sliku o njima, kao dobrim ljudima, sažalijevamo ih, te uglavnom stajemo na njihovu stranu, što ćemo kasnije mišljenjem ispitanika i dokazati. Dakle, pljačkaše ne promatramo na osnovu onoga što oni formalno i predstavljaju – kriminalce, već shodno kontekstu u kojem su prikazani, stvaramo osjećaj empatije, te navijamo za njihovu pobjedu. Postavimo li pitanje sebi, da li bismo ikada podržali pljačku novca, te zastrašivanje nedužnih ljudi, vjerovatno bi odgovor kao iz topa bio – ne. Međutim, osvrnemo li se na radnju serije, te njene aktere, postaje sasvim „logično“ zašto smo upravo na strani onih za koje mislimo da nikada ne bismo podržali u realnom životu. U vezi s ovom temom razgovarali smo i s našom psihologinjom, Amelom Mujčić, koja navodi sljedeće: „Prema teoriji socijalnog učenja, socijalno ponašanje (npr. ilegalne radnje, agresija i sl.) usvajamo opažanjem i oponašanjem drugih ljudi, samim time opažanje različitih oblika ponašanja može dovesti do pojačavanja tog istog ponašanja kod promatrača.“ Dakle, osvrnuvši se na naučno stajalište, možemo reći da ovakav kontekst prikazivanja ilegalnih radnji možemo promatrati kao potencijalnim promoviranjem zla, jer je publici serviran sadržaj na koji je eventualno može ugledati.

U istom kontekstu možemo govoriti i o Netflixovoj seriji „Baby“. Naime, riječ je o televizijskoj seriji u čijem središtu jeste ulazak maloljetnica u svijet prostitucije. Stoga je sasvim razumljivo zašto i o ovom projektu govorimo u ovom kontekstu. Dakle, postavlja se pitanje, da li se na ovaj način detabuizira problem prostitucije među maloljetnim osobama ili se naprotiv, publici servira sadržaj na koji se može potencijalno ugledati. U skladu s tim, psihologinja Mujčić dalje navodi: „U kontekstu ovog pitanja, možemo spomenuti istraživanje koje je proveo Bandura.

Postupak tog istraživanja se zasnivao na tome da su djeca promatrala odraslu osobu koja je udarala plastičnu Bobo lutku pri čemu su primjenjivani razni oblici agresivnog ponašanja (udaranje dlanom ruke, udaranje nogom i čekićem kao i vikanje). Potom je djeci bilo dopušteno igranje tom lutkom. Rezultati su pokazali da djeca iz eksperimentalne skupine (ona koja su promatrala) su oponašala agresivne modele i zlostavljala lutku za razliku od djece iz kontrolne skupine koja nisu vidjela agresivni model te shodno tome se nisu ponašali agresivno prema modelu. Također, djeca iz eksperimentalne skupine su izvodila i nove oblike agresivnog ponašanja. Ovo istraživanje je bitno jer pruža jaku podršku činjenici da se oblici antisocijalnog ponašanja mogu naučiti jednostavnim procesom opažanja i oponašanja ponašanja drugih.“

Shodno tome, možemo reći da na osnovu naučnih stajališta, možemo zaključiti kako televizijske serije itekako stvaraju potencijalnu opasnost od „ugledanja“ publike na plasirani sadržaj, odnosno na radnje njihovih omiljenih protagonista. Međutim, apsurdno je govoriti o serijama kao krivcima, odnosno potencijalnim stvaraocima društvenih opasnosti. Na kraju krajeva, autori televizijskih serija prilikom njihovog kreiranja razgovaraju s ljudima iz različitih oblasti, koji im mogu pružiti znanje o određenoj temi, ali ih i uputiti na koji način će najbolje doprijeti do publike. Osvrnut ćemo se ponovo na mišljenje mlade nade bh. redateljstva, Sare Ristić, koja navodi sljedeće: „U procesu istraživanja redatelji sarađuju s bilo kim ko im može dati znanje o datoj temi. Razgovor s psiholozima, psihoterapeutima i psihijatrima je neophodno ako se određena tema dovodi u vezu s njihovom strukom. Što se tiče psihološkog pristupa publici, postoji cijela historija filma, serija, psiholoških metoda kojih kao umjetnice trebamo biti svjesne pri radu na projektu – kako možemo implementirati to znanje na način koji nam je potreban.“

Kontekst prikazivanja ilegalnih radnji, te stav publike prema takvoj vrsti prezentacije predstavlja veoma značajan segment s obzirom na činjenicu da u zavisnosti od javnog mnijenja, mnoge stvari percipiramo kao pozitivne ili negativne: „Javno mnijenje smatra sebe vrhovnom istinom moderne države“ (Ball, 1997: 71). Dakle, mišljenje javnosti o određenom problemu predstavlja veoma značajnu kariku u konačnom rješenju tog problema, kako kaže autor: „Mišljenje je postojalo prije riječi“ (Ball, 1997: 72). Kao takvo, nije teško zaključiti da je mišljenje oduvijek predstavljalo veoma značajnu kariku u ljudskom postupanju uopće. Ono što je neminovno jeste povezanost nauke i serijskog stvaralaštva. Ipak shodno svemu iznesenom, odgovor na probleme ove prirode ipak je potrebno tražiti na mjestima gdje se kriju i njihovi uzročnici, a riječ je o dubljim socio – psihološkim faktorima.

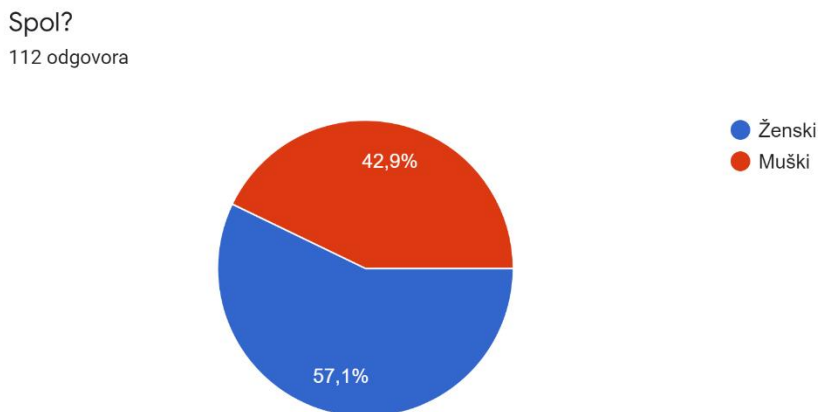
9. Empirijsko istraživanje

Najznačajnija tehnika u vezi s empirijskim istraživanjem jeste anketa, prilikom koje smo prikupljali podatke instrumentom anketnog upitnika. Podaci su prikupljeni online putem u periodu od 18. 9. do 22. 9. 2021. godine. Ciljana skupina jesu mladi od 18 do 25 godina, a veličina uzorka iznosi 112 ispitanika. Pitanja su bila zatvorenog, poluzatvorenog i otvorenog tipa s mogućnosti davanja kratkih odgovora. Zatvorena pitanja su dihotomna – pitanja višestrukog odabira, potvrdnog okvira i linearnog mjerila.

9.1. Rezultati i analiza istraživanja

Na početku anketnog upitnika analizirani su osnovni socio – demografski podaci o ispitanicima. Obradom podataka utvrđeno je da je u istraživanju učestvovao veći broj žena, njih 57, 1% (64 ispitanice), dok je procent učešća muškaraca iznosio 42, 9% (48 ispitanika).

Grafikon 1: Omjer spolova ispitanika anketnog upitnika izražen u procentima

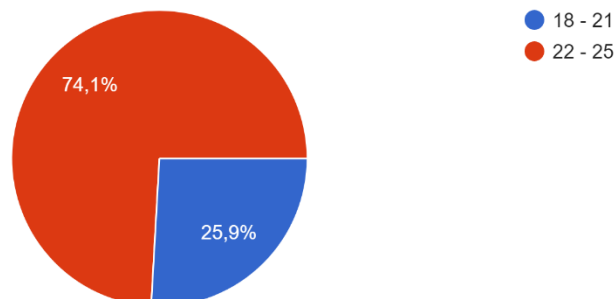

Također, većina mladih koja je učestvovala u uzorku pripada uzrastu od 22 do 25 godina, njih 74, 1 % (83 osobe), dok 25, 9 % pripada uzrastu od 18 do 21 godinu (29 osoba).

Grafikon 2: Omjer starosne dobi ispitanika izražen u procentima

Godine?

112 odgovora

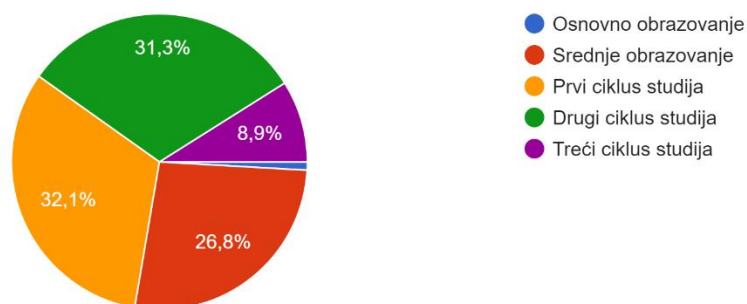

Anketnim upitnikom smo istražili i stepen obrazovanja ispitanika, čime smo utvrdili da je najveći broj ispitanika završio prvi ciklus studija, njih 32, 1% (36 osoba), zatim drugi ciklus studija, njih 31, 3 % (35 osoba), nakon čega slijede ispitanici sa završenom srednjom školom, njih 26, 8 % (30 osoba), trećim ciklusom studija 8, 9 % (10 osoba), dok je najmanje onih sa samo završenom osnovnom školom, njih 0, 9 % (1 osoba).

Grafikon 3: Stepen obrazovanja ispitanika izražen u procentima

Stepen obrazovanja?

112 odgovora

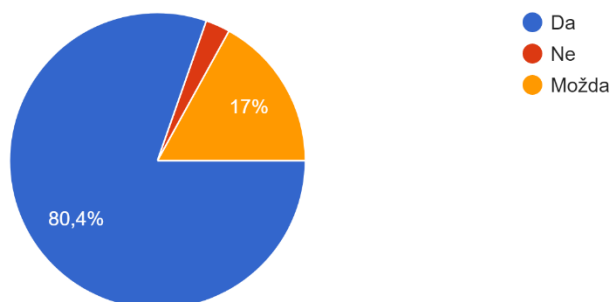

Nakon osnovnih podataka o ispitanicima, prešli smo na temu detabuizacije svijesti kao posljedice emitiranja televizijskih serija, postavivši pitanje „Smatrate li da prikazivanje društveno tabuiziranih kategorija i pojava u TV serijama utječe na percepciju publike o njima?“ od čega je njih 80, 4 % (90 osoba) odgovorilo potvrdno, 17 % (19 osoba) je odgovorilo „možda“, a 2, 7 % (3 osobe) smatra da prikazivanje društveno tabuiziranih kategorija i pojava u televizijskim serijama ne utječe na percepciju publike o njima.

Grafikon 4: Mišljenje ispitanika o utjecaju televizijskih serija na percepciju tabuiziranih kategorija i pojava u društvu izraženo u procentima

Smatrate li da prikazivanje društveno tabuiziranih kategorija i pojava u TV serijama utječe na percepciju publike o njima?

112 odgovora

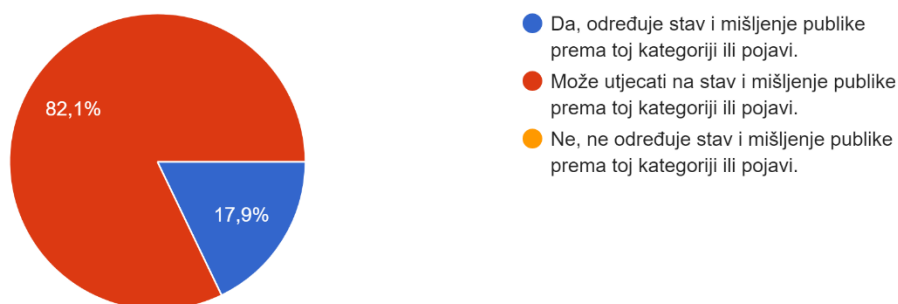

„Način, odnosno kontekst prikazivanja određene tabuizirane kategorije ili pojave u TV seriji, određuje stav i mišljenje publike prema toj kategoriji ili pojavi“ je tvrdnja u vezi s kojom 82, 1 % (92 osobe), smatra da televizijske serije ne nužno, ali mogu utjecati na stav i mišljenje publike, dok, 17, 9 % (20 osoba) misli da televizijske serije definitivno utječu na stav i mišljenje publike o određenoj tabuiziranoj kategoriji ili pojavi, pritom ne postoji nijedan ispitanik, odnosno ispitanica, koji smatraju da televizijske serije ne utječu na stav i mišljenje publike.

Grafikon 5: Mišljenje ispitanika o važnosti načina, odnosno konteksta prezentiranja određenih tabuiziranih kategorija ili pojava predstavljenih u televizijskoj seriji izraženo u procentima

Način, odnosno kontekst prikazivanja određene tabuizirane kategorije ili pojave u TV seriji, određuje stav i mišljenje publike prema toj kategoriji ili pojavi.

112 odgovora

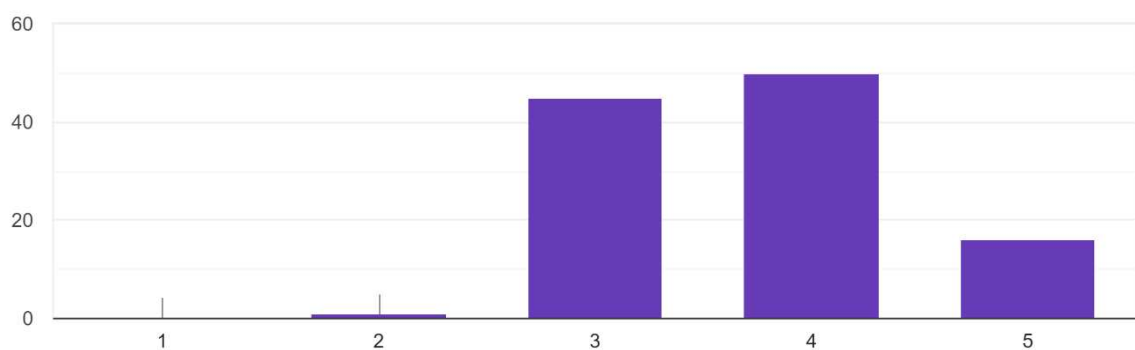

Anketni upitnik također sadrži pitanje „U kojoj mjeri TV serije utječu na stvaranje, odnosno suzbijanje predrasuda i stereotipa o određenim marginaliziranim grupama ili pojavama kod publike?“ na koje odgovor, odnosno reakciju ispitanika možete pronaći na narednom grafikonu (grafikon 6).

Grafikon 6: Mišljenje ispitanika o intenzitetu utjecaja televizijskih serija na stvaranje, odnosno suzbijanje predrasuda i stereotipa o određenim marginaliziranim grupama ili pojavama

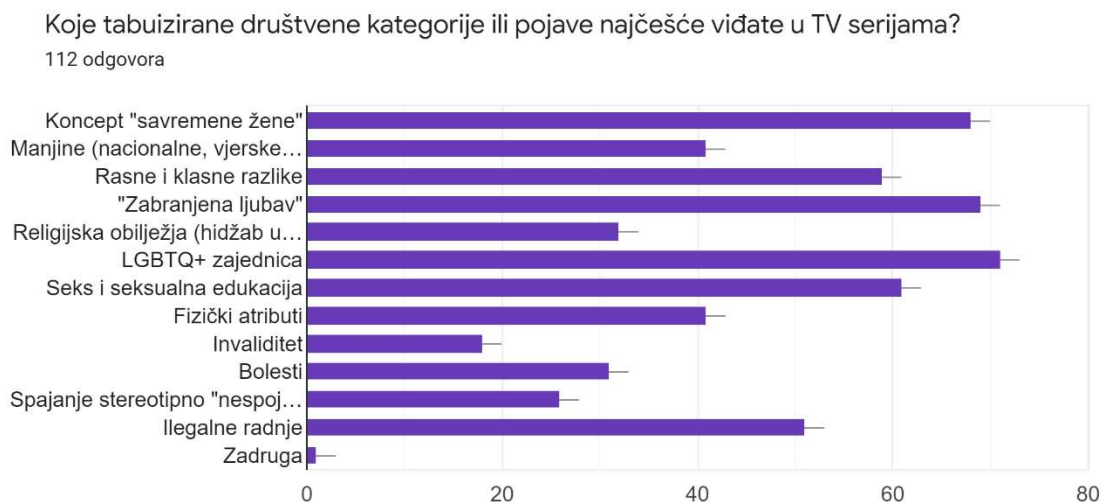
U kojoj mjeri TV serije utječu na stvaranje, odnosno suzbijanje predrasuda i stereotipa o određenim marginaliziranim grupama ili pojavama kod publike?

112 odgovora

Kada je riječ o društveno tabuiziranim kategorijama i pojavama koje publika najčešće viđa u TV serijama, LGBTQ+ zajednica je na prvom mjestu sa 63,4 % (71 osoba), na drugom mjestu je prikazivanje „zabranjene ljubavi“ sa 61,6 % (69 osoba), dok treće mjesto zauzima koncept „savremene žene“ 60,7 % (68 osoba). Naravno, pored tri navedene postoje još brojne tabuizirane kategorije i pojave koje publika smatra često zastupljenim što možemo vidjeti na grafikonu 7.

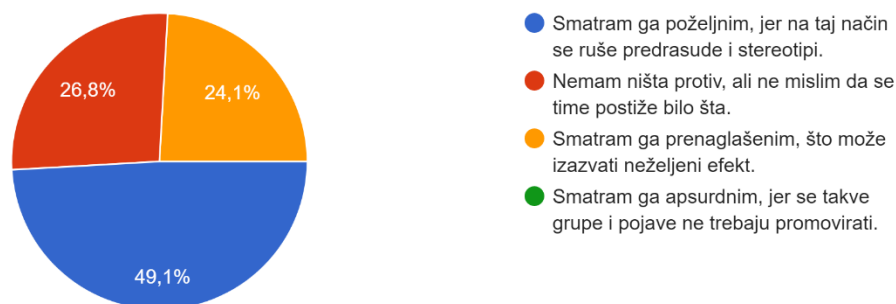
Grafikon 7: Tabuizirane kategorije i pojave najčešće prikazivane u televizijskim serijama prema mišljenju ispitanika

Kada je riječ o reakciji publike na prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u TV serijama, 49,1 % (55 osoba) smatra ga poželjnim, jer se na taj način ruše predrasude i stereotipi, 26,8 % (30 osoba) nema ništa protiv takvog prikazivanja, ali ne smatra da se time postiže bilo šta, a 24,1 % (27 osoba) ga smatra prenaplašenim, što može izazvati neželjeni efekt, ipak, nijedan ispitanik, odnosno ispitanica ne smatra takvo emitiranje apsurdnim, odnosno da takve grupe i pojave ne treba emitirati.

Grafikon 8: Reakcija ispitanika na prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u televizijskim serijama izražena u procentima

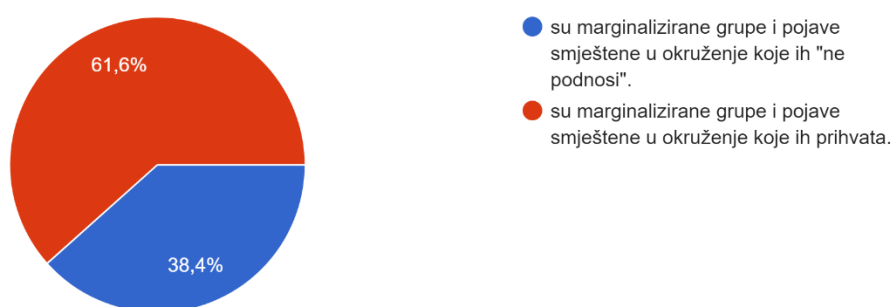
Kako reagirate na prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u TV serijama?
112 odgovora

Što se tiče prikazivanja marginaliziranih grupa i pojava u televizijskim serijama u kontekstu njihovog prihvatanja, 61,6 % (69 osoba) smatra da je ono djelotvornije ukoliko su marginalizirane grupe i pojave smještene u okruženje koje ih prihvata, dok 38,4 % (43 osobe) smatra da je djelotvornije ukoliko se one smjeste u okruženje koje ih „ne podnosi“.

Grafikon 9: Djelotvorniji kontekst prikazivanja marginaliziranih grupa prema mišljenju ispitanika izražen u procentima

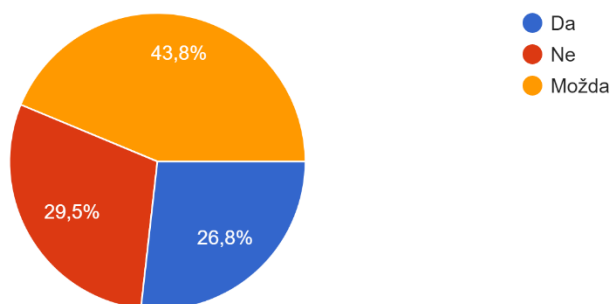
Prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u kontekstu njihovog prihvatanja je djelotvornije ako:
112 odgovora

Na pitanje „Da li prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u TV serijama smatrate realnim i mjerodavnim?“, 43,8 % (49 osoba) odgovorilo s „možda“, dok 29,5 % (33 osobe) prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u televizijskim serijama ne smatra realnim i mjerodavnim, a 26,8 % (30 osoba) smatra da je prikazivanje takvih grupa i pojava u televizijskim serijama realno i mjerodavno.

Grafikon 10: Mjerodavnost prikazivanja marginaliziranih grupa i pojava u televizijskim serijama prema mišljenju ispitanika izražena u procentima

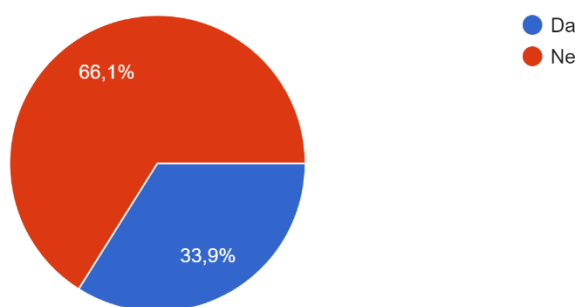
Da li prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u TV serijama smatrate realnim i mjerodavnim?
112 odgovora

Kada govorimo o utjecaju televizijskih serija na ugao promatranja određenih tabu tema, 66,1 % (74 osobe) smatra da televizijske serije nisu utjecale na njih, dok 33,9 % (38 osoba) smatra da su televizijske serije utjecale na njihov ugao promatranja određenih tabu tema.

Grafikon 11: Utjecaj televizijskih serija na ugao promatranja određenih tabu tema kod publike izražen u procentima

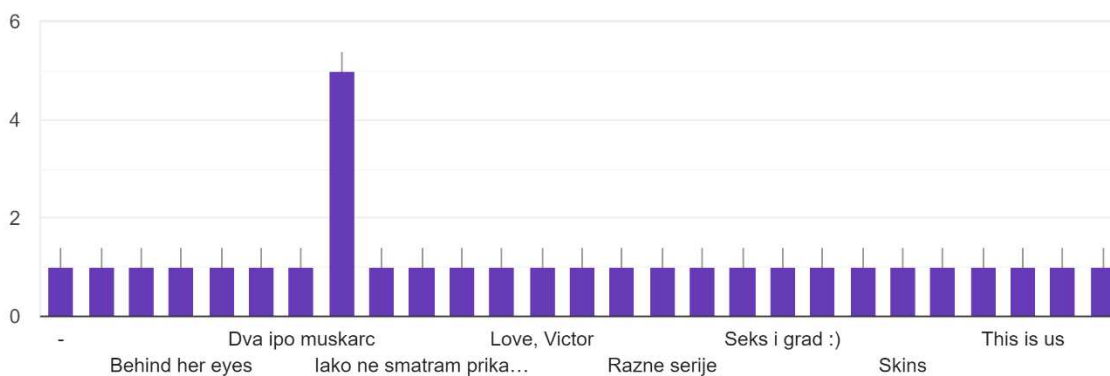
Da li Vam je određena TV serija promijenila ugao gledanja na neke tabu teme?
112 odgovora

Ukoliko je odgovor na prethodno pitanje bio potvrđan, tražili smo od ispitanika da navedu bar jednu seriju koja je najviše utjecala na njih. Televizijska serija „Elite“ je najviše puta navedena, 16,1 % (5 osoba), kao ona koja je izvršila određeni utjecaj na publiku.

Grafikon 12: Serije koje su najviše utjecale na ugao gledanja određenih tabu tema prema mišljenju ispitanika

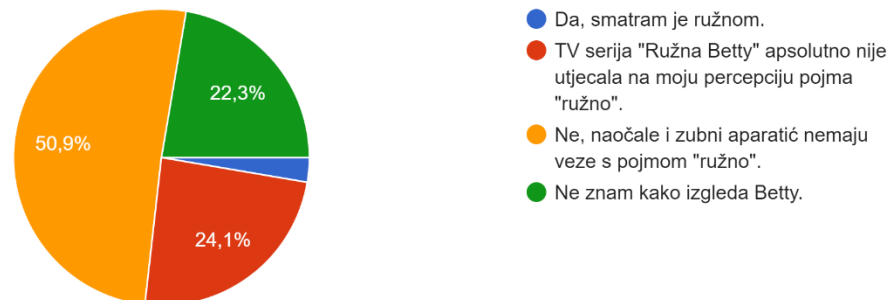
Ukoliko je Vaš prethodni odgovor potvrđan, koja TV serija je u pitanju?
31 odgovor

Također, mišljenje publike smo nastojali ispitati na osnovu određenih pitanja u vezi s konkretnim televizijskim serijama, tako na pitanje „Da li "ružnu" Betty nakon emitiranja televizijske serije "Ružna Betty" smatrate i dalje ružnom?“, 50,9 % (57 osoba) glavnu protagonisticu serije ne promatra kao ružnu, smatrajući da naočale i zubni aparatić nemaju veze s pojmom „ružno“, 24,1 % (27 osoba) tvrdi da serija „Ružna Betty“ apsolutno nije utjecala na njihovu percepciju pojma „ružno“, 22,3 % ne zna kako izgleda Betty, dok je 2,7 % (3 osobe) smatra ružnom.

Grafikon 13: Odgovor ispitanika na pitanje „Da li "ružnu" Betty nakon emitiranja TV serije "Ružna Betty" smatrate i dalje ružnom?“ izražen u procentima

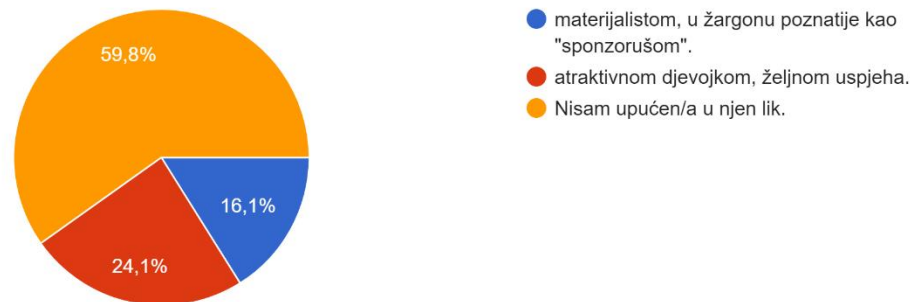
Da li "ružnu" Betty nakon emitiranja TV serije "Ružna Betty" smatrate i dalje ružnom?
112 odgovora

U vezi s likom Rubi u istoimenoj seriji, njih 59,8 % (67 osoba) nije upućeno u njen lik, dok od onih koji su gledali „Rubi“, 24,1 % (27 osoba) smatra da koncept, odnosno kontekst prikazivanja lika Rubi u istoimenoj seriji nju čini atraktivnom djevojkom, željnom uspjeha, a 16,1 % (18 osoba) nju smatra materijalistom, u žargonu poznatije kao „sponzorušom“.

Grafikon 14: Mišljenje ispitanika u vezi s kontekstom prikazivanja lika Rubi izraženo u procentima

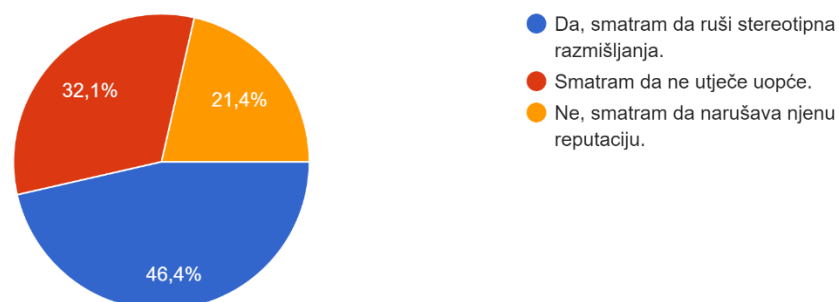
Koncept, odnosno kontekst prikazivanja lika Rubi u istoimenoj seriji nju čini:
112 odgovora

Ipak, značajno je istaći i mišljenje publike u vezi sa serijom „Seks i grad“. Na pitanje „Smatrate li da televizijska serija "Seks i grad" pozitivno utječe na reputaciju žene?“, 46, 4 % (52 osobe) smatra da utječe pozitivno, rušeći stereotipna razmišljanja, 32, 1 % (36 osoba) smatra da ne utječe uopće, dok 21, 4 % (24) smatra da serija „Seks i grad“ ne utječe pozitivno na reputaciju žene, odnosno da narušava njen ugled.

Grafikon 15: Odgovor ispitanika na pitanje „Smatrate li da TV serija "Seks i grad" pozitivno utječe na reputaciju žene?“ izražen u procentima

Smatrate li da TV serija "Seks i grad" pozitivno utječe na reputaciju žene?
112 odgovora

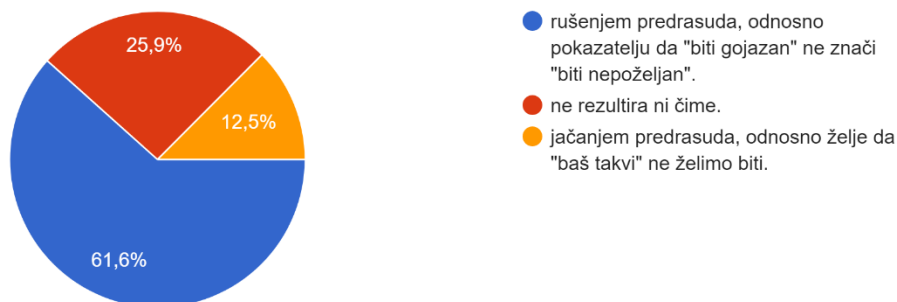
U vezi s prikazivanjem gojaznih ljudi, kao glavnih likova u televizijskoj seriji, njih 61, 6 % (69 osoba) smatra da ono rezultira rušenjem predrasuda, te kao pokazatelj da „biti gojazan“ ne znači „biti drugačiji“, 25, 9 % (29 osoba) smatra da ne rezultira ni čime, a 12, 5 % (14 osoba)

smatra da takvo prikazivanje rezultira jačanjem predrasuda, odnosno želje da „baš takvi“ ne želimo biti.

Grafikon 16: Stav ispitanika u vezi s prikazivanjem gojaznih ljudi, kao glavnih likova u televizijskim serijama izražen u procentima

Prikazivanje gojaznih ljudi, kao glavnih likova u TV serijama rezultira:

112 odgovora

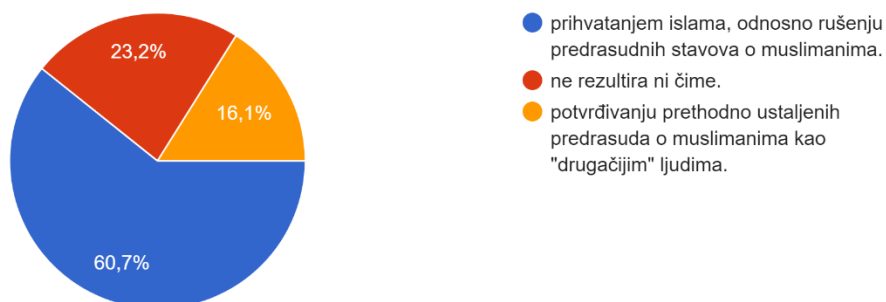

Također, u vezi s prikazivanjem hidžaba u neislamskom okruženju, njih 60,7 % (68 osoba) smatra da takvo prikazivanje rezultira prihvatanjem islama, odnosno rušenju predrasudnih stavova o muslimanima, 23,2 % (26 osoba) smatra da ne rezultira ni čime, dok 16,1 % (18 osoba) smatra da potvrđuje prethodno ustaljene predrasude o muslimanima kao „drugačijim“ ljudima.

Grafikon 17: Rezultat prikazivanja hidžaba u neislamskom okruženju prema mišljenju ispitanika izražen u procentima

Prikazivanje hidžaba u neislamskom okruženju rezultira:

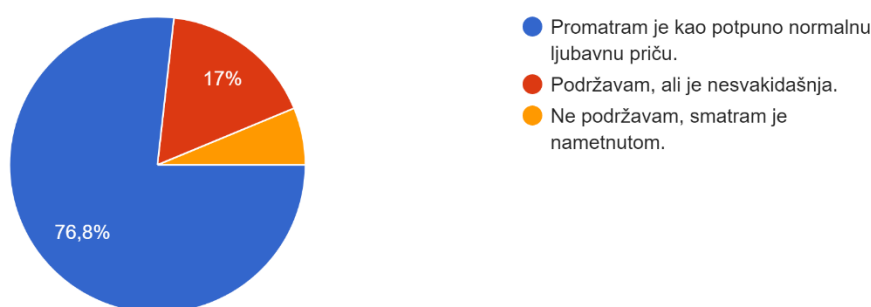
112 odgovora

Na pitanje „Na koji način promatraste ljubavnu priču između muslimanke i kršćanina, prikazanu u TV seriji?“, 76,8 % (86 osoba) takvu ljubav smatra potpuno normalnom, 17 % (19 osoba) podržava, ali je smatra nesvakidašnjom, a 6,3 % (7 osoba) ne podržava, te je smatra nametnutom.

Grafikon 18: Stav publike u vezi s prikazivanjem ljubavne priče između muslimanke i kršćanina u televizijskoj seriji izražen u procentima

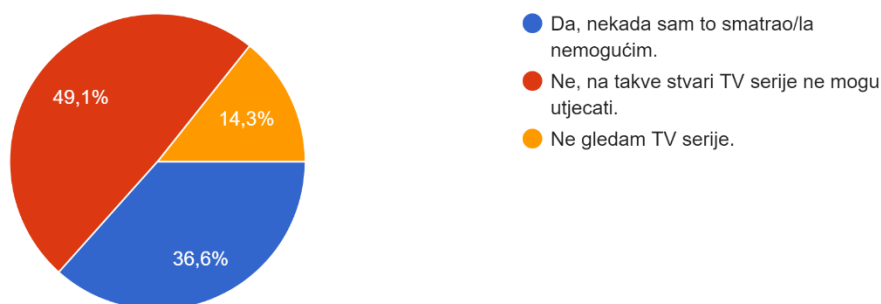
Na koji način promatraste ljubavnu priču između muslimanke i kršćanina, prikazanu u TV seriji?
112 odgovora

U vezi s ovom tematikom, postavili smo i pitanje „Da li Vas je određena TV serija razuvjerila od prethodnog razmišljanja kada je ova tematika u pitanju?“, te 49,1 % (55 osoba) tvrdi da ne, te da na takve stvari televizijske serije ne mogu utjecati, 36,6 % (41 osoba) ispitanika odgovorilo je potvrdno, dok je 14,3 % (16 osoba) odgovorilo da ne gleda televizijske serije.

Grafikon 19: Odgovor publike na pitanje „Da li Vas je određena TV serija razuvjerila od prethodnog razmišljanja kada je ova tematika u pitanju?“ izražen u procentima

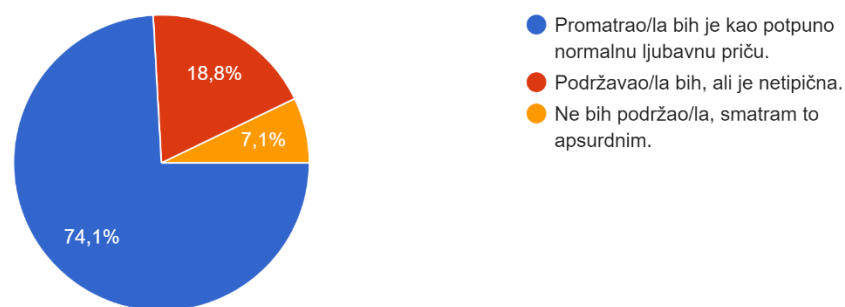
Da li Vas je određena TV serija razuvjerila od prethodnog razmišljanja kada je ova tematika u pitanju?
112 odgovora

Također, na pitanje „Na koji način biste promatrali ljubavnu priču između muslimanke i kršćanina u stvarnom životu?“, 74,1 % (83 osobe) bi je promatralo kao potpuno normalnu ljubavnu priču, 18,8 % (21 osoba) bi je podržala, ali smatrala netipičnom, dok 7,1 % (8 osoba) takvu ljubavnu priču ne bi podržalo, te bi je smatralo apsurdnom.

Grafikon 20: Stav ispitanika prema ljubavnoj priči između muslimanke i kršćanina u stvarnom životu izražen u procentima

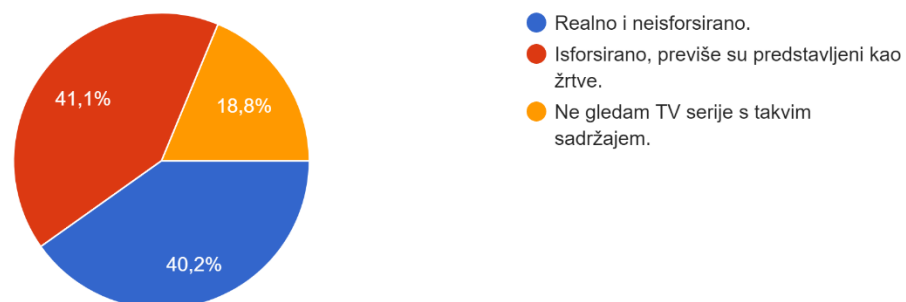
Na koji način biste promatrali ljubavnu priču između muslimanke i kršćanina u stvarnom životu?
112 odgovora

Prikazivanje pripadnika LGBTQ+ zajednice, 41,1 % (46 osoba) smatra isforsiranim, previše su predstavljeni kao žrtve, 40,2 % (45 osoba) takvo prikazivanje smatra realnim i neisforsiranim, dok 18,8 % (21 osoba) tvrdi da ne gleda televizijske serije s takvim sadržajem.

Grafikon 21: Stav ispitanika prema prikazivanju LGBTQ+ zajednice u televizijskim serijama izražen u procentima

Kakvim smatrate prikazivanje pripadnika LGBTQ+ zajednice u TV serijama?
112 odgovora

Na pitanje „Smatrate li prikazivanje invaliditeta i bolesti u TV serijama potrebnim i važnim?“, njih 83 % (93 osobe) smatra da da, te da se na taj način ruše stereotipi i da se takvim ljudima pruža šansa da se istaknu u društvu, 12,5 % (14 osoba) ne gleda televizijske serije s takvim sadržajem, a 4,5 % (5 osoba) smatra da ne, te da takve osobe ne treba promovirati kao nešto normalno.

Grafikon 22: Stav ispitanika prema prikazivanju invaliditeta i bolesti u televizijskim serijama izražen u procentima

Smatrate li prikazivanje invaliditeta i bolesti u TV serijama potrebnim i važnim?

112 odgovora

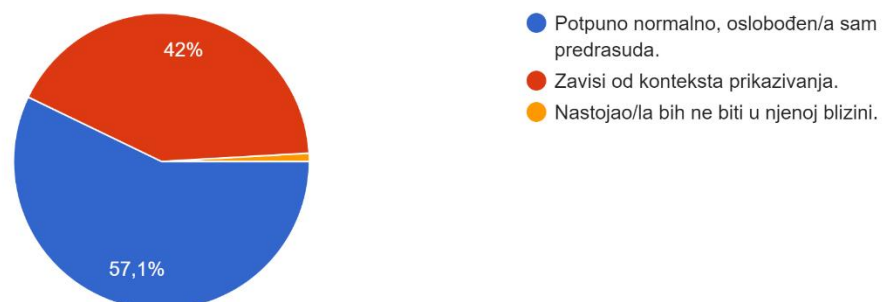

Na pitanje „Kako biste promatrali HIV+ osobu nakon njenog prikazivanja u TV seriji?“, 57,1 % (64 osobe) tvrdi da bi je promatrali potpuno normalno, te da su oslobođeni predrasuda, 42 % (47 osoba) kazalo je da zavisi od konteksta prikazivanja, 0,9 % (1 osoba) bi nastojalo ne biti u njenoj blizini.

Grafikon 23: Odgovor ispitanika na pitanje „Kako biste promatrali HIV+ osobu nakon njenog prikazivanja u TV seriji?“ izražen u procentima

Kako biste promatrali HIV+ osobu nakon njenog prikazivanja u TV seriji?

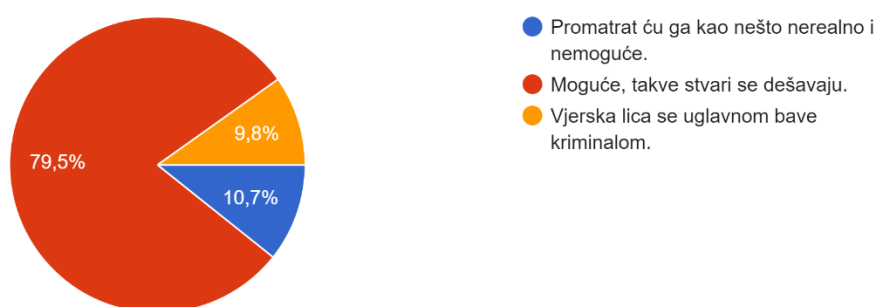
112 odgovora

Postavili smo i pitanje „Na koji način ćete promatrati vjersko lice koje je istovremeno prikazano kao kriminalac u TV seriji?“, gdje je 79,5 % (89 osoba) kazalo da je to moguće, takve stvari se dešavaju, 10,7 % (12 osoba) bi tako prikazanu osobu smatralo nerealnim i nemogućim, dok njih 9,8 % (11 osoba) smatra da se vjerska lica uglavnom bave kriminalom.

Grafikon 24: Stav ispitanika prema vjerskim licima prikazanim kao kriminalcima u televizijskim serijama izražen u procentima

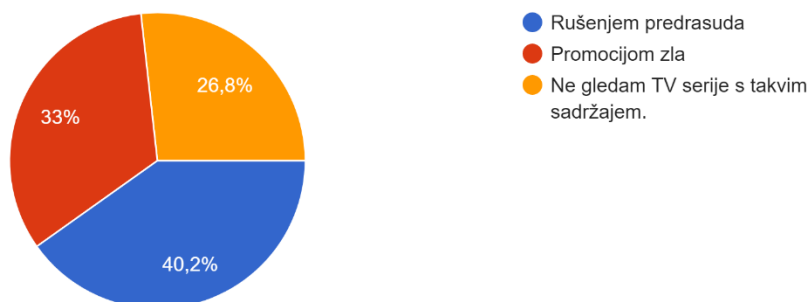
Na koji način ćete promatrati vjersko lice koje je istovremeno prikazano kao kriminalac u TV seriji?
112 odgovora

Prikazivanje ilegalnih radnji u televizijskim serijama, 40,2 % (45) smatra kao rušenjem predrasuda, 33 % (37 osoba) takvo prikazivanje smatra promocijom zla, dok 26,8 % (30 osoba) ne gleda televizijske serije s takvim sadržajem.

Grafikon 25: Stav ispitanika prema prikazivanju ilegalnih radnji u televizijskim serijama izražen u procentima

Da li prikazivanje ilegalnih radnji u TV serijama smatrate kao rušenjem predrasuda ili promocijom zla?
112 odgovora

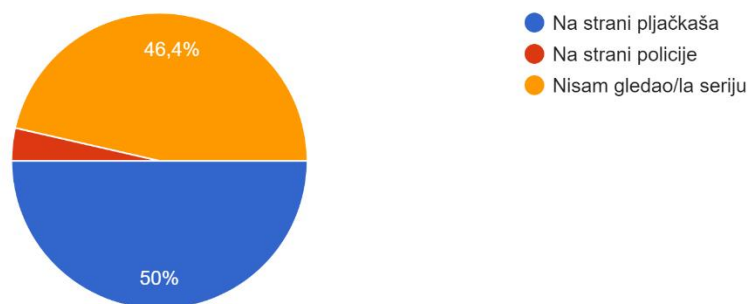

Shodno prethodnom pitanju, nastojali smo istražiti i na konkretnom primjeru, stav ispitanika prema prikazivanju ilegalnih radnji. Stoga, postavili smo pitanje „Da li ste u TV seriji "La casa de papel" na strani pljačkaša ili policije?“ na koje je njih njih pola, 50 % (56 osoba) odgovorilo da je na strani pljačkaša, 46,4 % (52 osobe) nije gledalo seriju, dok je svega 3,6 % (4 osobe) na strani policije.

Grafikon 26: Pripadnost ispitanika određenoj strani u televizijskoj seriji „La casa de papel“ izražena u procentima

Da li ste u TV seriji "La casa de papel" na strani pljačkaša ili policije?

112 odgovora

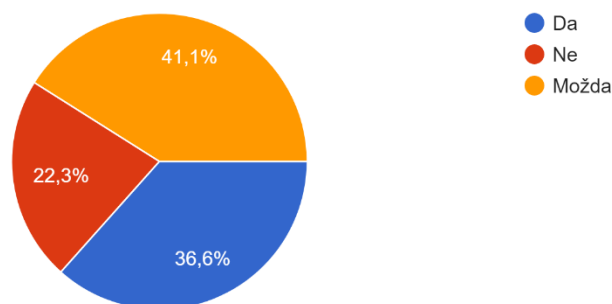

Na kraju anketnog upitnika nastojali smo rezimirati mišljenje publike o utjecaju televizijskih serija na njih, postavivši pitanje „Smatrate li da TV serije utječu na Vašu svijest?“, 41,1 % (46 osoba) odgovorilo je „možda“, 36,6 % (41 osoba) smatra da televizijske serije utječu na njihovu svijest, dok 22,3 % (25 osoba) smatra da serije ne utječu na njihovu svijest.

Grafikon 27: Mišljenje ispitanika o utjecaju televizijskih serija na njihovu svijest izraženo u procentima

Smatrate li da TV serije utječu na Vašu svijest?

112 odgovora

9.2. Diskusija

Shodno rezultatima ankete, možemo zaključiti da su žene više učestvovala, zbog čega ćemo reći da je njihovo mišljenje nešto više zastupljeno od muškog, kada je ovo istraživanje u pitanju. Kada je riječ o godinama, uzrast od 22 do 25 godina je primjetno više sudjelovao u anketnom ispitivanju, stoga nije čudno što je najviše onih sa završenim prvim ciklusom studija, zatim drugim ciklusom, dok su srednje obrazovani na trećem mjestu. Dakle, možemo reći da je stopa obrazovanja ispitanika prilično visoka, zbog čega eventualna predrasudna razmišljanja prikazana anketom, ne možemo pripisati neobrazovanju. Izuzetno visok procent ispitanika (80, 4 %) odgovorio je potvrdno na pitanje „Smatrate li da prikazivanje društveno tabuiziranih kategorija i pojava u TV serijama utječe na percepciju publike o njima?“, ipak, kada je riječ o načinu, odnosno kontekstu emitiranja tabuiziranih kategorija i/ili pojava u televizijskim serijama, 82, 1 % njih smatra da kontekst u kojem se one prikazuju može utjecati na stav i mišljenje publike prema određenoj kategoriji i/ili pojavi, na osnovu čega možemo reći da ispitanici itekako misle da serije utječu na publiku, ali da nisu stopostotno sigurni u čemu se tačno krije suština utjecaja. Kada je riječ o intenzitetu utjecaja serijskog programa na publiku, linearno mjerilo pokazalo je da bi najviše ispitanika (50 %) intenzitet utjecaja ocijenilo ocjenom 4 od 5, što je prilično značajan utjecaj. Ono što su ispitanici najčešće viđali u televizijskim serijama jesu pripadnici LGBTQ+ zajednice, „zabranjenu“ ljubav, odnosno „savremenu“ ženu, što može postaviti pitanje, da li autori televizijskih serija pretjeruju u emitiranju pojedinih „netipičnih“ društvenih kategorija i pojava. U skladu s tim, možda se publika ubrzo zasiti „jednog te istog“, o čemu autori serija svakako trebaju voditi računa. Skoro polovina ispitanika (49, 1%) smatra prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava poželjnim, dok niko od njih ne misli da je takva vrsta emitiranja apsurdna, te da takvo nešto ne treba promovirati. Također, više od pola njih (61, 6 %) smatra da je prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava, koje predstavljaju potencijalni tabu u društvu, u kontekstu njihovog prihvatanja, odnosno detabuizacije svijesti, djelotvornije ako se radnja u vezi s takvim segmentima društva „smjesti“ u okruženje koje ih prihvata. Drugim riječima, ukoliko kroz televizijsku seriju nastojite predstaviti hidžab kao nešto sasvim uobičajeno i normalno, onda biste ga, prema mišljenju većine ispitanika, trebali smjestiti u islamsko okruženje, jer će na taj način bolje doprijeti do publike. Najviše ispitanika (43, 8 %) nije sigurno da li je prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava putem televizijskih serija, realno i mjerodavno. U principu, ovakvo mišljenje većine ispitanika može predstavljati dodatni zadatak za autore serija, a to je da više istražuju teme koje žele prezentirati javnosti, ali također, može biti i rezultat opet predrasudnog razmišljanja, a to je da su televizijske serije isključivo tu da nas zabave, ali ne i

educiraju. Većina ispitanika ne smatra da im je neka televizijska serija promijenila ugao gledanja na određene tabu teme. Međutim, osvrnemo li se na početak anketnog upitnika, možemo vidjeti da većina ispitanika upravo smatra da televizijske serije utječu na svijest publike. Šta to znači? Gledano s komunikološkog, ali prije svega psihološkog stanovišta, možemo se vratiti na fenomen reklamiranja, odnosno tvrdnju autora, psihologa, a to je da većina ljudi smatra da reklamiranje, u ovom slučaju televizijske serije, utječu na „tamo nekog“, a nikako na njih same. Pitanje koje smo postavili u vezi s televizijskom serijom „Ružna Betty“ djelimično ukazuje uspješnost serija u rušenju stereotipnog razmišljanja. Naime, iako se u naslovu serije nalazi pridjev „ružna“, ova televizijska serija, pokazala je upravo suprotno, a to je da i djevojka, žena, koja nosi naočale i zubni aparatić, ne mora ostati nužno upamćena kao „ružna“, odnosno, ona, kao i sve druge, ima šansu stasati u ljepoticu, poželjnu ženu za kojom će mnogi uzdisati. Ipak, možemo primijetiti da spomenuta serija ruši, ali istovremeno i stvara predrasude s obzirom na činjenicu da predstavljanjem djevojke s naočalama i zubnim aparatićem kao ružne, automatski naočale i zubni aparatić svrstava u kategoriju nepoželjnog. Naravno, vremenom se određene stvari mijenjaju, pa tako i percepcija spomenutih stvari. Naočale i zubni aparatić, danas, ne predstavljaju ništa nepoželjno, štaviše, mnogi broj djece i tinejdžera priželjkuje nositi nešto od navedenog, jer im se dopalo vidjevši kod nekoga. Kada je riječ o seriji „Rubi“, od onih koji su upućeni u njen lik, većina njih smatra da takav kontekst prezentiranja nju čini atraktivnom djevojkom, željom uspjeha, dok je u periodu njenog emitiranja, ona, slobodno možemo reći, prihvaćena, ali i predstavljena s ciljem da prikaže „život materijaliste“. Dakle, ono što možemo primijetiti jeste da je percepcija društva o određenom segmentima itekako promijenjena. U vezi s tim možemo istaći i mišljenje ispitanika o utjecaju serije „Seks i grad“ na reputaciju žene. Imajmo u vidu da je riječ o seriji koja je do tada, predstavila zasigurno drugačiji koncept, odnosno kontekst prikazivanja žene. Dakle, njeni autori imali su za cilj detabuizirati svijest publike, dok danas, većina ispitanika (46, 4 %) smatra da je ova serija pozitivno utjecala, odnosno utječe na reputaciju žene, što vjerovatno ne bi bio slučaj da je anketa urađena neposredno nakon njenog prvobitnog emitiranja. Također, kada je riječ o prikazivanju gojaznih ljudi kao glavnih likova u televizijskim serijama, većina ispitanika (61, 6 %) smatra da ono rezultira rušenjem predrasuda, odnosno kao pokazatelj da „biti gojazan“ ne znači „biti drugačiji“. Veći dio ispitanika, preko 60 % njih, smatra da prikazivanje hidžaba u neislamskom okruženju rezultira rušenjem predrasudnih stavova o muslimanima. Osvrnemo li se na prethodno mišljenje ispitanika, možemo zaključiti da bi se, prema njihovom mišljenju, postigao još bolji rezultat u kontekstu detabuizacije svijesti ukoliko bi hidžab bio prezentiran kao svakodnevni dio društva, dakle kao pojava u nekoj od islamskih zemalja.

Većina ispitanika vjerovatno polazi od pretpostavke da prezentiranje određene kategorije ili pojave u društvu, za koje je stereotipno atipična, može dovesti do pogrešnih tumačenja, naročito ukoliko je riječ o tradicionalnijoj sredini u kojoj se serija emitira. Većina ispitanika bi ljubavnu priču između muslimanke i kršćanina, kako u televizijskoj seriji, tako i u stvarnom životu, smatrala potpuno normalnom ljubavnom pričom, većinski smatrajući da televizijske serije ne mogu utjecati na stavove u vezi s tom tematikom. Možemo reći da su dosadašnjim odgovorima, ispitanici uglavnom pokazali visoki stepen tolerancije, međutim, kada je riječ o pripadnicima LGBTQ+ zajednice, ispitanici su pokazali dozu skeptičnosti. Naime, iako je veoma „tijesno“ u postotcima, najviše njih (41, 1 %) smatra prikazivanje spomenute zajednice isforsiranim, predstavljajući ih previše kao žrtve. Na drugom mjestu su oni koji prikazivanje LGBTQ+ zajednice smatraju realnim i neisforsiranim, njih 40, 2 %. Kada je riječ o prikazivanju invaliditeta i bolesti, većina ispitanika (83 %) smatra ga potrebnim i važnim, misleći da se na taj način ruše stereotipi, odnosno da se takvim ljudima pruža šansa da se istaknu u društvu. U skladu s tim, istaći ćemo da bi većina njih (57, 1%) HIV+ osobu promatrala potpuno normalno. Međutim, primjetna je značajna promjena u procentima, kada je riječ o pitanju koje je više generalno i hipotetičko u odnosu na naredno, s primjerom konkretne bolesti. Kada je riječ o fenomenu „spajanja nespojivog“, postavili smo pitanje „Na koji način ćete promatrati vjersko lice koje je istovremeno prikazano kao kriminalac u TV seriji?“, gdje najviše njih (79, 5 %) smatra da je to sasvim moguće, odnosno da se takve stvari dešavaju. Shodno tome, ne možemo reći da su serije naročito utjecale na percepciju ljudi u vezi s takvim ili sličnim situacijama, odnosno poređenjima. Drugim riječima, možemo reći da su one eventualno detabuizirale svijest publike u smislu da im takve pojave ne budu strane, da se one dešavaju, te da se o njima itekako treba pričati. Svjedoci smo da se, nerijetko, u javnosti pojavljuju slučajevi djevojaka koje su silovali ljudi od kojih se to stereotipno najmanje očekuje, između ostalog, vjerska lica nisu isključena u takvim nemilim događajima. Na pitanje „Da li prikazivanje ilegalnih radnji u TV serijama smatrate kao rušenjem predrasuda ili promocijom zla?“, najveći broj ispitanika (40, 2 %) odgovorio je da prikazivanje ilegalnih radnji u televizijskim serijama smatra kao rušenjem predrasuda. Ovakav stav ispitanika dodatno je potvrđenom činjenicom da je, od onih koji su gledali seriju „La casa de papel“, ubjedljivo većina njih na strani pljačkaša, dok je svega 3, 6 % (4 osobe) na strani policije. Na kraju, na pitanje „Smatrate li da TV serije utječu na Vašu svijest?“, najveći broj njih odgovorilo je „možda“. Dakle, uporedimo li pitanje s početka anketnog upitnika, koje se odnosi na generalni utjecaj televizijskih serija na percepciju publike, potvrdni odgovor smo dobili više od 80 % ljudi, dok u pitanju s kraja ankete, gdje se direktno obraćamo ispitaniku, najveći broj njih nije sigurno u to da li televizijske serije zasigurno utječu

na njihovu svijest. Shodno tome, opet se možemo osvrnuti na fenomen o kome smo prethodno govorili, a to je da većina ljudi smatra kako televizijsko ili bilo koje drugo prikazivanje, djeluje na sve druge, osim baš na njih.

10. Zaključna razmatranja

Shodno svemu iznesenom, možemo reći da su televizijske serije od početka svog emitiranja pratile aktuelna dešavanja u društvu. One predstavljaju svojevrsnu refleksiju, odnosno odraz onoga što se zbiva u našoj realnosti. Kao takve, iako zabavnog sadržaja, mogu pružiti uvid u stanje određenog društva ili podneblja. Osvrnemo li se na generalnu hipotezu istraživanja koja kaže da televizijske serije utječu na svijest publike, te je uporedimo s rezultatima ankete, možemo reći da javnost, uzrasta od 18 do 25 godina, itekako smatra da serije generalno utječu na percepciju publike o sadržaju koji se prikazuje. Također, pogledamo li odgovore na posljednjem pitanju koje je u vezi s utjecajem televizijskih serija konkretno na svijest ispitanika, mali procent je onih koji smatraju da serije uopće ne utječu na njihovu svijest. Kada je riječ o načinu prezentiranja određenih kategorija i pojava u televizijskim serijama, odnosno njegovom utjecaju na određivanje stavova publike prema toj kategoriji ili pojavi, možemo reći da je prisutan svojevrsan spektar odgovora ispitanika. Naime, neki odgovori pokazuju da kontekst prikazivanja određene društvene kategorije ili pojave ne utječe na percepciju publike o toj kategoriji ili pojavi, dok drugi odgovori pokazuju na potencijalni utjecaj televizijskih serija na poimanje određenih segmenata društva. Bilo kako bilo, ne možemo poreći važnost konteksta prezentiranja određene tabuizirane kategorije, odnosno pojave. Shodno tome, reći ćemo da način prezentiranja određene društvene kategorije ili pojave može, ali ne mora nužno utjecati na svijest publike o prezentiranom sadržaju. Naravno, nije potrebno posebno naglašavati koliko je potrebna adekvatna upućenost autora televizijskih serija o temi koju žele obraditi. Kao što nam je rekla i mlada nada bh. redateljstva, Sara Ristić, prije, ali i prilikom realiziranja projekta, potrebno je razgovarati sa stručnjacima iz različitih oblasti, kako bi se određena tema, naročito tabuizirana, što adekvatnije približila gledateljstvu. Sudeći prema odgovorima ispitanika, ono što također možemo kazati u zaključku jeste da televizijske serije utječu na suzbijanje predrasuda kod publike. Naravno, već smo prethodno istakli da televizijske serije utječu na svijest publike, čime automatski možemo reći da one oblikuju i određena

predrasudna, odnosno stereotipna razmišljanja. Ipak, za kraj se možemo osvrnuti i na mišljenje psihologinje Mujčić koja kaže: „Faktor ličnosti ne smije ostati zanemaren u cijeloj priči oko utjecaja televizije na ponašanje djece i odraslih. Što se tiče mladih osoba s već izgrađenim, naučenim oblicima ponašanja, te usvojenim normama ponašnja, televizija će imati manji utjecaj. Ono što je važno u cijeloj ovoj priči o utjecaju televizije na odgoj djeteta i mladih osoba jeste da se stvori odnos povjerenja s roditeljima u kojem će djeca i mlade osobe imati adekvatan model za svoje buduće djelovanje.“ Stoga, kao opći zaključak možemo izvući tezu da televizijski sadržaj, samim tim i serije, itekako vrše svojevrsan utjecaj na publiku, no, od faktora ličnosti zavisi na koji način će se i da li će uopće, takav utjecaj primijetiti u njenom ponašanju, odnosno reflektirati na njeno okruženje.

Literatura:

Knjige:

- Aronson, E., Wilson, T. D., i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate d.o.o.
- Bake, D. (2013). *Medijska pedagogija*. Beograd: Fakultet za medije i komunikacije.
- Ball, F. (1997). *Moć medija*. Beograd: Clio.
- Bakšić – Muftić, J. (2002). *Sistem ljudskih prava*. Sarajevo: Magistrat.
- Briggs, A. i Copley, P. (2005). *Uvod u studije medija*. Beograd: Clio.
- Castells, M. (2014). *Moć komunikacija*. Beograd: Clio.
- Delić, Z. (2010). *Sociologija*. Tuzla: Off - Set.
- Esquenazi, J. - P. (2013). *Televizijske serije: Budućnost filma?*. Beograd: Clio.
- Furlan, I. et al. (2005). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Naklada Slap.
- Galić, M. et al. (2016). *Leksikon radija i televizije*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Kant, I. (1956). *Kritika praktičnoga uma*. Zagreb: Kultura.
- Kukić, S. (2004). *Sociologija: Teorije društvene strukture*. Sarajevo: Sarajevo Publishing.
- Lavić, S. (2014). *Leksikon socioloških pojmova*. Sarajevo: Fakultet političkih nauka.
- McLuhan, M. (2008). *Razumijevanje medija*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
- Mihailović, V. (1984). *Propaganda i rat*. Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Nuhanović, A. (2005). *Fenomen javnosti*. Sarajevo: Promocult.
- Panjeta, L. (2004). *Industrija iluzija*. Sarajevo: Heft d.o.o.
- Price, S. (2011). *Izučavanje medija*. Beograd: Clio.
- Radojković, M. i Stojković, B. (2009). *Informaciono komunikacioni sistemi*. Beograd: Clio.
- Tucaković, Š. (1999). *Propagandno komuniciranje*. Sarajevo: Univerzitetska knjiga.
- Veljanovski, R. (2005). *Javni RTV servis u službi građana*. Beograd: Clio.
- Zvonarević, M. (1976). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Školska knjiga.

Priručnici:

Huremović, L. (2012). *Izvan četiri zida: Priručnik za novinarke i novinare o profesionalnom i etičkom izvještavanju o LGBT temama*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

Članci iz naučnih i stručnih časopisa:

Antičević, V. (2015). Privrženost i seksualno samopoimanje u oblikovanju seksualnog zadovoljstva i zadovoljstva partnerskom vezom. *Liječnički Vjesnik*. Vol. 137, str. 41-46.

Galić, B. (1999). Ekofeminizam – novi identitet žene. *Socijalna ekologija*. Vol. 8, str. 41-55.

Pahić, T., Miljević – Riđički, R. i Vizek Vidović, V. (2010). Uključenost roditelja u život škole: percepcija roditelja opće populacije i predstavnika roditelja u školskim tijelima. *Odgovorne znanosti*. Vol. 12, str. 329-346.

Sever Globan, I. i Pavić, A. (2014). Zgodne i opasne: nova slika junakinja u sjevernoameričkim televizijskim dramskim serijama. *Medijske studije*. Vol. 7, str. 136-151.

Vujica, I. i Simončić, K. N. (2013). Žena – muslimanka u Bosni i Hercegovini. *Tedi*. Vol. 3, str. 13-23.

Zellma, A. i Czuprynski, W. (2020). Cultural Model of Marriage and Family, as Shown in Selected Polish TV Series: A Pastoral Challenge for the Catholic Church. *Nova prisutnost*. Vol. 18, str. 311-323.

Prilozi

Prilog 1: Intervju s psihologinjom – Amelom Mujčić

1. Gledano s psihološkog aspekta, u čemu se krije ljudska potreba za stvaranjem „poželjnog“, odnosno „nepoželjnog“ oblika ponašanja, s obzirom na činjenicu da je čovjek, kreator, ali i žrtva tabua? Shodno tome, zašto nastaje tabu? Postoji li psihološko objašnjenje ovakvog uzročno – posljedičnog procesa?

Socijalne norme predstavljaju uglavnom implicitna pravila prihvaćenog tj. poželjnog i očekivanog ponašanja u određenim situacijama. One diktiraju i opisuju kako bi se većina ljudi trebala ponašati te u određenoj mjeri upravljaju ljudskim ponašanjem, odnosno, predstavljaju referentni okvir kojim ljudi interpretiraju svijet. Grupa ima određena očekivanja o tome kako se članovi trebaju ponašati. Shodno tome, članovi koji se konformiraju tim pravilima su dobro prihvaćeni članovi. Oni koji se ne konformiraju bivaju opaženi kao različiti, devijantni koje treba ismijavati, odbaciti ili kažnjavati. Čovjek je po prirodi društveno biće i samim time, temeljna ljudska potreba je potreba za društvom drugih ljudi. Stoga, osobe se često ponašaju poželjno kako bi ih drugi prihvatili i kako bi razvili osjećaj pripadnosti. U takvim situacijama govorimo o normativnom socijalnom utjecaju. S druge strane, pojam „tabu“ označava nešto što je zabranjeno, nešto o čemu se ne govori bar ne javno, odnosno znači nametnutu strogu zabranu svakom činu, manifestaciji osjećaja ili ponašanja. Zapravo, tabu se smatra zabranom zato što na neki način može nanijeti štetu društvu. Tabui su rezultat razvoja društva te se mogu mijenjati u čemu mediji dosta pomažu. Možemo ga povezati sa spomenutim socijalnim društvenim normama koje usvajamo kroz odrastanje. Ona ponašanja koja društvo smatra neprihvatljivim i nepoželjnim te oni oblici ponašanja koji izazivaju strah treba izbjegavati kako bi se društvo odbranilo od negativne etikete, odbačenosti ili kažnjavanja.

2. Kako je moguće da čovjek izumi robote, odlazi u svemir, istražuje o vanzemalcima, a nije u stanju prihvatiti da je čovjek druge boje kože, također samo čovjek ili da je žena u emotivnoj vezi sa ženom? U čemu se krije snaga, odnosno opstanak takvog načina razmišljanja? Je li ovaj problem isključivo individualne prirode ili posljedica socijalno – psiholoških faktora?

U socijalnoj psihologiji postoji termin predrasuda. Allport nudi definiciju predrasude kao ličnog ili neprijateljskog stava prema osobi koja pripada određenoj grupi i samo zbog toga što pripada toj grupi pretpostavlja se da i ona ima negativne kvalitete koji se toj grupi pripisuju. Upozorava na vrlo bitnu činjenicu predrasude, a to je da predrasuda pogađa pojedinca upravo

zato jer je pripadnik određene društvene grupe kao npr. osobe druge boje kože, pripadnici LGBTQ+ zajednice i slično. Takva negativna uvjerenja i vrednovanja pripadnika drugih skupina se stječu, oblikuju ali i mijenjanju učenjem. Uglavnom nastaju kao odbrambeni mehanizmi ili kao strah od nepoznatog. Dakle, mi živimo u kategoriziranim uslovima, percipiramo različitosti koje nas dijele te smo skloni favoriziranju vlastite grupe. S druge strane, među svima nama ima mnogo sličnosti: jezik, socioekonomski status i slično. Razlike koje nas razdvajaju su minimalne ali sama spoznaja o kategorijama, odnosno činjenica da smo sistematski podijeljeni u kategorije, povećava percepciju razlike iako je ta razlika zanemariva. Ovaj je efekt znatno izraženiji kada se osobe stave u uslove straha. To se može povezati s teorijom konverzacije kontrole koja kaže da emocija straha izaziva osjećaj nesigurnosti, a osobe kada su nesigurne nastoje svijet učiniti predvidivim. Ako povećamo razlike između kategorija, osobe se psihološki osjećaju puno ugodnije kada svijet podijele na crno i bijelo, i pojačavanje tih razlika sliku čini jasnijom. Znači ukoliko smo u normalnim uslovima skloni pretjerivanju ovih razlika koje ne postoje, u uslovima straha ćemo biti još skloniji. U prevodu, pripadnika druge grupe ćemo percipirati kao još više različitog, još udaljenijeg, još opasnijeg.

3.S obzirom na temu rada, pitanje u vezi s predrasudama ćemo objasniti na primjeru serije „Ružna Betty“. Naime, da li će „ružna“ Betty nakon emitiranja serije „Ružna Betty“ srušiti predrasude o djevojci koja istovremeno nosi naočale i zubni aparat ili će potvrditi opći stav da je to ipak nepoželjno? Da li će ovakav koncept emitiranja stvoriti osjećaj prihvatanja ili pak potvrditi predrasude? Od čega zavisi krajnji ishod?

Možemo reći da fizički izgled igra glavnu ulogu u otkrivanju razloga zbog kojeg neku osobu pripisujemo određenoj kategoriji. Dakle, samo na osnovu izgleda možemo zaključiti čime se neka osoba bavi, te joj u skladu s tom kategorizacijom atribuirati karakteristike njene skupine. Jedan od načina na koje nastaju stereotipi temeljeni na fizičkom izgledu jesu funkcionalne povezanosti. Fizička obilježja služe određenim funkcijama iz kojih mogu nastati pretjerane generalizacije. Tako do pojave da se osobe koje nose naočale percipiraju kao inteligentnije može doći zbog funkcionalnih karakteristika naočala: funkcija im je pomoć pri čitanju, a takvo ponašanje povezano je s inteligencijom. Ekološka teorija socijalne percepcije ističe da vidljivi znakovi koje pružaju pokreti, glas i izgled lica pružaju socijalno korisne informacije. Prije nego da tek služi kao osnova za kategorizaciju, izgled može i sam odrediti sadržaj stereotipa što znači da se osobe koje slično izgledaju percipiraju kao da imaju i slične psihološke osobine. U prenošenju i promjeni stereotipa veliku ulogu igraju mediji i način na koji prezentiraju postojeći stereotip. Stereotip o osobama koje nose naočale je potreban filmskoj industriji, u kojoj često

nalazimo čitavu plejadu karikiranih likova profesora, školskih „štrebera“, novinara, pisaca i slično, kojima se naočale stavljaju kao neizostavni dio njihovog imidža, a i kako publika ne bi bila u nedoumici šta su i ko su. Ukoliko društvo definira normu „ružnog“ i neprihvatljivog izgleda kroz lik tzv. „ružne“ Betty, i ukoliko se taj „nepoželjni“ izgled percipira kao opasan, značajno drugačiji i različit, ljudi će tu normu prihvatiti i održavati kao postojeću i u skladu s njom će se ponašati.

4. Koliko postavljanje u prvi plan npr. gojaznih ljudi, detabuizira, odnosno ruši predrasude o gojaznosti ili pak, suprotno od toga, daje do znanja da su osobe s takvim tjelesnim predispozicijama „drugačije od ostalih“? Da li zbog pretjeranog „ubjeđivanja“ postajemo više sumnjičavi?

Predrasude prema gojaznim osobama konkretno, i dalje su jedne od najdublje ukorijenjenih predrasuda u našem društvu. Istraživanja pokazuju da su pretila djeca izložena diskriminaciji čak i od njihovih vlastitih roditelja i porodice koji ih smatraju manje vrijednima, neuspješnima i nedruštvenima. Predrasude prema gojaznim osobama uključuju percepciju da su gojazne osobe bezobrazne, glupe, nezadovoljne, nekompetentne ili barem manje kompetentne od osoba koje nisu gojazne. Opet, vidi ih se kao lijene, nespretne, naivne, socijalno izolirane i kao osobe koje nemaju razvijenu samodisciplinu, motivaciju i ličnu kontrolu, odnosno vidi ih se kao drugačijim od ostalih. Važnu ulogu u razvoju predrasuda svakako imaju i mediji. Mediji su svojom stereotipnom reprezentacijom gojazne osobe značajno doprinijeli socijalnom prihvaćanju izražavanja predrasuda prema pretilima. Kako bi se smanjila diskriminacija gojaznih osoba, u literaturi socijalne psihologije navodi se hipoteza kontakta kao jedna od najutjecajnijih ideja za suzbijanje predrasuda. Hipoteza kontakta je ideja da kontakt između članova različitih grupa u određenim uslovima smanjuje međugrupne predrasude i neprijateljstvo. Također, možemo spomenuti i hipotezu proširenog kontakta koja se odnosi na spoznaju da osoba iz vlastite grupe ima bliske veze s članovima druge grupe. Mehanizmi prema kojima funkcioniraju ove hipoteze su sljedeći:

- Percepcija pozitivnog primjera u vlastitoj grupi – ako vidim člana vlastite grupe koji pokazuje primjer da se druži s osobama koje su iz druge grupe, nas može inspirirati da se ponašamo na sličan način. Iz ove perspektive možemo uvesti i utjecaj normi, jer ako smo članovi iste grupe i u tom slučaju većina pripadnika grupe sklapa prijateljstva s članovima druge grupe u tom slučaju mogu postojati normativni pritisci da se ponašamo na isti način.

- Percepcija pozitivnog primjera u vanjskoj grupi – ako na ovaj način vidimo da u vanjskoj grupi postoje neke pozitivne osobe što indirektno može utjecati i na našu evaluaciju vanjske grupe.

Ove hipoteze su važne i spominjem ih jer smatram da ih mediji mogu iskoristiti u kreiranju vlastitih reklama koje bi se npr. temeljile na pozitivnom kontaktu gojazne osobe i one koja to nije. Pretjerano nametanje tj. ubjeđivanje u neki ideal u medijima, gledaocima stvara „pritisak“ da nešto moraju prihvatiti što posljedično dovodi do anksioznosti i narušenog mentalnog zdravlja. Na kraju, predrasude i stereotipe je najlakše izbjeći upoznavajući i prihvatajući druge. Kao odrasle osobe, trebamo biti svjesni činjenice da se svi razlikujemo te da smo kao takvi posebni na ovome svijetu. Neko nije nužno loš sve dok na bilo koji način ne ugrožava drugo ljudsko biće. Međutim, polazna tačka u prihvatanju drugih jeste da prvo trebamo prihvatiti sebe. Veliku ulogu u shvatanju stereotipa i predrasuda ima porodica, odgoj i obrazovanje. Predrasude i negativne stereotipe treba pamtiti, ali i djelovati na njihovom suzbijanju već od najranije dobi učenjem tolerancije i širenjem spoznaja kod djece.

5. U cilju detabuizacije svijesti, treba li nužno koncept, odnosno kontekst prezentiranja marginaliziranih grupa, s ciljem njihove društvene asimilacije, biti smješten u okruženje koje ih, žargonski rečeno, „ne podnosi“? Primjera radi, da li prikazivanje hidžaba u islamofobičnom okruženju, pospješuje „prihvatanje“ islama ili ipak potvrđuje prethodno izgrađene predrasudne stavove?

Predrasude i stereotipi se ne stvaraju preko noći, isto tako se ne mijenjaju preko noći. Predrasude su utemeljene na afektivnoj komponenti i karakterizira ih neprijateljski ili negativan stav prema prepoznatljivoj grupi ljudi, koji se zasniva isključivo na njihovu članstvu u toj grupi. U skladu s tim, kroz historiju, fokus medija se s Hladnog rata prebacio na islam kao sinonim za terorizam i ekstremizam zbog čega islam i muslimani bivaju stigmatizirani. Stigmatizaciji islama ponajviše pridonose mediji koji stvaraju negativnu sliku o islamu i muslimanima. S ovakvim pristupom, odnosno prikazom muslimana, mediji samo šire neutemeljen strah prema islamskoj zajednici te stvaraju predrasude prema njoj. Sabina Schiffer, predavačica medijskog obrazovanja i komunikacije, smatra kako je vizualni utjecaj vijesti podcijenjen te kako se s namjerom stavljaju slike koje se mogu protumačiti na više načina odnosno dvosmislene slike što dovodi do stvaranja panike. Osim toga, autorica se bavila proučavanjem televizijskih vijesti i novina te je došla do zaključka da je gotovo svaki put, kad se govori o „strancima“, ilustrirana slika žene s maramom, te se tako prenosi poruka da je islam ono strano, nepoznato čega se treba bojati. Na kraju, bitno je istaknuti da osobi koja ima formiranu snažnu emocionalnu

predrasudu nikakvo logično objašnjenje ne može promijeniti stav. U skladu s tim, prikaz muslimana konkretno žene s hidžabom u islamofobičnom okruženju doprinosi negativnom odnosu javnosti prema islamu, uz generalizacije, stereotipe i predrasude, što stvara fobije, diskriminaciju prema muslimanima te jača postojeće predrasude.

6. Da li prikazivanje ilegalnih radnji u televizijskim serijama, možemo smatrati detabuizacijom svijesti ili „promocijom“ zla, odnosno koji efekt ovakav kontekst emitiranja ima na publiku? Kriminalci često nisu prikazani kao negativci, već suprotno, kao oni koji uživaju podršku javnosti (npr. La casa de papel), okolnosti u kojima se radnja odvija ih „pravdaju“ te javnost staje na njihovu stranu. Na koji način, ovakav koncept emitiranja televizijskih serija, odnosno može li uopće, ozbiljnije utjecati na publiku, eventualno joj stvoriti želju za oprobavanjem u takvim stvarima?

Prema teoriji socijalnog učenja, socijalno ponašanje (npr. ilegalne radnje, agresija i sl.) usvajamo opažanjem i oponašanjem drugih ljudi, samim time opažanje različitih oblika ponašanja može dovesti do pojačavanja tog istog ponašanja kod promatrača. U kontekstu ovog pitanja, možemo spomenuti istraživanje koje je sproveo Bandura. Postupak tog istraživanja se zasnivao na tome da su djeca promatrala odraslu osobu koja je udarala plastičnu Bobo lutku pri čemu su primjenjivani razni oblici agresivnog ponašanja (udaranje dlanom ruke, udaranje nogom i čekićem kao i vikanje). Potom je djeci bilo dopušteno igranje tom lutkom. Rezultati su pokazali da djeca iz eksperimentalne skupine (ona koja su promatrala) su oponašala agresivne modele i zlostavljala lutku za razliku od djece iz kontrolne skupine koja nisu vidjela agresivni model te shodno tome se nisu ponašali agresivno prema modelu. Također, djeca iz eksperimentalne skupine su izvodila i nove oblike agresivnog ponašanja. Ovo istraživanje je bitno jer pruža jaku podršku činjenici da se oblici antisocijalnog ponašanja mogu naučiti jednostavnim procesom opažanja i oponašanja ponašanja drugih.

7. Ostvaruju li veći utjecaj roditelji u odgoju djece ili pak televizijske serije, koje mnoge društvene fenomene „iznose na vidjelo“? Da li će mladi radije prihvatiti mišljenje roditelja kao mjerodavno ili pak kontekst u kojem je prikazana određena kategorija ili pojava u seriji? Šta je razlog toga?

Ne znači da su sve osobe motivirane izvršiti nasilje samo zbog gledanja nasilja na televiziji. Faktor ličnosti ne smije ostati zanemaren u cijeloj priči oko utjecaja televizije na ponašanje djece i odraslih. Što se tiče mladih osoba sa već izgrađenim, naučenim oblicima ponašanja, te usvojenim normama ponašanja, televizija će imati manji utjecaj. Ono što je važno u cijeloj ovoj

priči o utjecaju televizije na odgoj djeteta i mladih osoba jeste da se stvori odnos povjerenja s roditeljima u kojem će djeca i mlade osobe imati adekvatan model za svoje buduće djelovanje.

8. Prema Vašem mišljenju, u kojoj mjeri je publika u Bosni i Hercegovini spremna prihvatiti određene tabuizirane društvene fenomene kao socijalno prihvatljive, odnosno šta je razlog takvog (ne)prihvatanja?

Mi živimo u kulturi koja teže prihvata promjene. Vjerno se držimo ranije usvojenih društvenih normi čija aplikabilnost je u današnjem vremenu upitna. Kao što je ranije rečeno, strah od drugog, drugačijeg i nepoznatog je razlog zbog čega stereotipi i predrasude postoje i opstaju. Osim toga, prihvatanjem određenog tabua krši se određena društvena norma čije posljedice jesu ismijavanje, odbacivanje i kažnjavanje. A čovjek po prirodi jeste društveno biće, teško bi uspio živjeti samački, izolirani život samo zbog prihvatanja određenog tabua. Međutim, smatram da su neke tabu teme krenule putem prihvatanja i rušenja postojećih predrasuda i stereotipa kod naroda u Bosni i Hercegovini. Primjer toga svakako jeste nedavno održana Parada ponosa u Sarajevu.

Prilog 2: Intervju s mladom nadom bosanskohercegovačkog redateljstva - Sarom Ristić

1. Svjedoci smo da autori televizijskih serija, danas, sve više pribjegavaju emitiranju tabuiziranih kategorija ili pojava u društvu. Zašto? Da li su redatelji, žargonski rečeno, na sebe preuzeli ulogu detabuiziranja društva ili je riječ o komercijalnom interesu, odnosno specijalnoj potražnji takvog sadržaja?

Mislim da režija, kao i svaka umjetnost, zahtijeva kritičan pogled prema društvu, ispitivanje onoga što se smatra normom. Priče su strukturirane tako da glavni lik (ili likovi) mora otići u strani svijet (fizički ili psihički) i vratiti se u svoj promijenjen. Mislim da uloga redateljice ili redatelja nosi sa sobom odgovornost prema istraživanju društva, no ne smije se izostaviti da su film i serije jedne od najkomercijalnijih umjetnosti koje postoje, prosto, jer je potrebno mnogo sredstava za kreaciju tog organizma. Mislim da dobre umjetnice, odnosno umjetnici znaju kako balansirati između zahtjeva umjetnosti i komercijalne potražnje, nebitno u koje doba, jer se ova tenzija održava otkad je film nastao.

2. Autori televizijskih serija su oduvijek inspiraciju nalazili u stvarnom okruženju, u ovom slučaju, govorit ćemo o marginaliziranim društvenim grupama, „netipičnim“ kategorijama i

pojavama u društvu. Na koji način se pristupa takvom kreiranju sadržaja? Postoji li univerzalni „recept“, s obzirom na to da je suština u problemu nerazumijevanja, odnosno neprihvatanja ili su ipak prisutne određene varijacije u zavisnosti od segmenta društva kojeg želimo detabuizirati, odnosno prezentirati javnosti? O čemu je potrebno naročito voditi računa prilikom kreiranja ovakvog sadržaja?

Pristup kreiranju sadržaja o marginaliziranim društvenim grupama je, meni lično, isti kao pri radu o bilo kojem drugom sadržaju – istraživanje. Istraživanje je prvi korak u dugom procesu kreacije i često je najduži, prosto, jer je potrebno vremena da se skupi dovoljno informacija s kojima se može ispričati kvalitetna, ljudska priča. Specifičnosti istraživanja se mijenjaju s obzirom na to kojom se temom bavite, no, bitno je bilo kojoj temi prići iz više perspektiva, kroz druge medijske sadržaje (filmovi, knjige, intervjui, podcasts itd.) i kroz direktan razgovor sa živim ljudima. Specifično za sadržaj o bilo kojoj marginaliziranoj grupi, mislim da je bitno ispitati stereotipe koji su u vezi s tom grupom i pružiti analizu kako i zašto su ti stereotipi nastali – također, mislim da je bitno pokazati grupu van konteksta te marginalizirane skupine – nijedna osoba nije samo jedan identitet, već spektar identiteta koji se često suprotstavljaju jedan drugom. I koliko god je komplicirano to prikazati, mislim da je to smjer kojem treba težiti.

3.S obzirom na činjenicu da je prikazivanje tabu tema prilično „osjetljivo“, dešavaju li se greške? Postižu li autori televizijskih serija efekt suprotan od željenog, ukoliko da, koji je najčešći razlog toga?

Greške su neizbježan dio svakog kreativnog procesa, ne postoji film ili serija koju će svaka osoba na planeti smatrati savršenom. Proces istraživanja je neophodan u smanjivanju broja grešaka, jer autori/ce pristupaju temi kroz što više mogućih perspektiva u potrazi za onom koja bi bila najbolja u danom slučaju. Problem prikazivanja bilo koje tabu teme je što se jedan rad (ili vrlo mali broj radova) tereti s pokazivanjem cijele slike o vrlo kompleksnom problemu – to je problem reprezentacije manjina s kojom se američka popularna kultura trenutno bavi i pokušava naći najbolje rješenje. Kad nam je nešto nepoznato, imamo tendenciju da ga gledamo u ekstremima, jer nismo upoznati s nijansama određene grupe ili društvenog problema. Ako nije problem u istraživanju ili ličnom stavu autorice ili autora, razlog zašto neke serije ili filmovi neuspješno vode priču tabu tema može biti zanatski, može se desiti da autori/ce, nemaju dovoljno znanja, resursa, vremena da iznesu takvu temu.

4. Istina, mi sada govorimo o televizijskim serijama u kontekstu detabuizacije svijesti, no, da li se marginalizirane društvene kategorije i pojave prezentiraju nužno u tom smislu? Da li se redatelj treba nužno „povinovati“ trendu prikazivanja ili ima mogućnost „odudaranja“ od popularne tematike? Kolika je, uistinu, redateljska sloboda, odnosno šta utječe na nju?

Rekla bih da redateljsku slobodu možemo podijeliti na dva segmenta, internu i eksternu. Interna sloboda je lična stvar, koliko radimo na samima sebi, na fizičkom, psihološkom, emotivnom i umjetničkom aspektu, koliko sebi dopuštamo da maštamo i istražujemo svjetove. No, interna sloboda je ograničena eksternom, materijalnom. Materijalno ima dvije komponente: prva, budžet s kojim autori/ce mogu raspolagati, pristup tehnologiji i kompetentnim saradnicima i druga, materijalne okolnosti u kojima se svakodnevno živi – cijena rente, režija, hrane itd. U našem društvu, oni koji se bave popularnim tematikama jedva dobivaju sredstva da rade te projekte, kamoli neko na bilo kojem stepenu margine. Naš posao je uvijek igra ravnoteže između onoga što nas lično zanima, što vjerujemo da svijet treba znati i određene publike koja je zainteresirana to gledati i kompanije/državni budžeti koji su volji to podržati.

5. Shodno prethodnom pitanju, imaju li televizijske serije, danas, odnosno, trebaju li nužno imati, srodnu tematiku te istu ili sličnu opću poruku koju publici nastoje poslati? Prelistamo li „preporučene“ serije na Netflixu, možemo zaključiti da su redatelji današnjice, izuzetno otvorenog uma te da ne robuju društvenim normama. Da li je to uistinu tako ili je, ironično, riječ o novom obliku „redateljske norme“, kao reakcije na njihovo suzbijanje?

Što se tiče današnje opće poruke popularnih serija koje se distribuiraju na platformama kao što je Netflix, čini mi se kao da prelazi iz ironijske otuđenosti individue od svijeta do pronalaska mjesta pripadanja i funkcionalne uloge u disfunkcionalnoj zajednici. Mislim da je sadržaj sad progresivniji, jer su velike produkcijske kompanije poput Netflix-a shvatile da im je sad profitabilnije biti progresivan nego konzervativan, jer najjača potrošačka publika ljudi od 18 do 30 godina su većinom progresivni i žele to vidjeti prikazano u sadržajima koje konzumiraju. Ova korporativna progresivnost često vodi do „pinkwashinga“ gdje određena društvena pitanja postanu samo još jedna stvar za konzumirati, no mislim da je odluka da korporacije uopće ulaze u kontakt s temama koje se ranije nisu mogle ni naglas reći (kao primjer, LGBTQ+ teme) pokazuje korak u dobrom smjeru, no ne i finalnu destinaciju.

6. Prilikom tendencije prikazivanja određenih „škakljivih“ tema, da li redatelji sarađuju sa stručnim licima, prije svega psiholozima, u cilju pronalaska što adekvatnijeg pristupa srcu, odnosno svijesti publike?

U procesu istraživanja redatelj/ce saraduju s bilo kim ko im može dati znanje o datoj temi. Razgovor s psiholozima, psihoterapeutima i psihijatrima je neophodno ako je dana tema u vezi s njihovom strukom. Što se tiče psihološkog pristupa publici, postoji cijela historija filma, serija, psiholoških metoda kojih kao umjetnice, odnosno umjetnici trebamo biti svjesni pri radu na projektu – kako možemo implementirati to znanje na način koji nam je potreban.

7. Da li među autorima televizijskih serija postoji strah od nerazumijevanja, odnosno neprihvatanja potencijalnog produkta, što predstavlja razlog (ne)emitiranja određenog sadržaja, odnosno neodstupanja od koncepta na koji je publika prethodno naviknuta. Možemo li prikazivanje humorističnih serija u Bosni i Hercegovini navesti kao primjer takvog „neodstupanja“ ili je, ipak, riječ o nečemu drugom?

Uloga redateljice ili redatelja koliko god da je umjetnička, istovremeno je i komercijalna. Mi moramo biti svjesni u kojem kontekstu živimo i stvaramo, koje su nam mogućnosti pri kreaciji sadržaja, ali također šta mi mislimo da je bitno za istaknuti. Humor je jedan od najsnažnijih asocijacija za naše društvo stoga ima smisla da su nam jedan od najvećih kulturnih izvoza humoristične serije. Nije problem neodstupanja u humorističnim serijama generalno, već kojim likovima se te serije bave, čemu se smijemo, koje su teme – tu se dešava „neodustupanje“. Publika je naviknuta na jedan tip humora i naravno da će kompanije raditi sve što mogu da svaki projekt naprave što profitabilnijim kopirajući formulu ranijeg uspjeha i u svom tom kopiranju se izgubi original koji je imao duše i smisla.

8. Ukoliko bismo krenuli od pretpostavke da u našoj državi, Bosni i Hercegovini, želimo napraviti seriju koja će se baviti tematikom tabuiziranih društvenih kategorija i pojava, šta je ono što bi redateljima bilo naročito atraktivno prikazati? Koji su to potencijalni društveni segmenti, koji bi mogli biti interesantni autorima s naših prostora?

Kao što su moji profesori i profesorice govorili, naše društvo je tako da samo morate otići od kuće do prodavnice i nazad i imat ćete minimalno 10 tema koje mogu podržati dobru priču. To je beneficija života u društvu koje se stalno sukobljava samo sa sobom i pokušava stvoriti jedan identitet od bezbrojne količine identiteta koje je imalo u zadnjih 100+ godina postojanja ljudi na ovoj teritoriji. Iako je stresno živjeti u ovakvom okruženju, mi smo zaista rudnik za velike, dramske priče. Svaka autorica ili autor je zasebna priča i nije moje mjesto reći šta bi nekome bilo interesantno. Ono što mogu reći da je interesantno za mene jeste kopanje po svojoj ličnosti, po svojim mišljenjima, uvjerenjima, emocijama i istraživati valjanost toga; pronaći univerzalnu temu kroz specifičan primjer.

Prilog 3: Anketni upitnik

Detabuizacija svijesti kao posljedica emitiranja televizijskih serija

Poštovani svi,

U nastavku se nalazi kratki upitnik u vezi s televizijskim serijama, odnosno njihovom utjecaju na publiku. Anketni upitnik je dio master rada, te se odgovori koriste isključivo u naučne svrhe.

Unaprijed hvala na izdvojenom vremenu.

Spol? *

Ženski

Muški

Godine? *

18 - 21

22 - 25

Stepen obrazovanja? *

- Osnovno obrazovanje
- Srednje obrazovanje
- Prvi ciklus studija
- Drugi ciklus studija
- Treći ciklus studija

Smatrate li da prikazivanje društveno tabuiziranih kategorija i pojava u TV serijama utječe na percepciju publike o njima? *

- Da
- Ne
- Možda

Način, odnosno kontekst prikazivanja određene tabuizirane kategorije ili pojave u TV seriji, određuje stav i mišljenje publike prema toj kategoriji ili pojavi. *

- Da, određuje stav i mišljenje publike prema toj kategoriji ili pojavi.
- Može utjecati na stav i mišljenje publike prema toj kategoriji ili pojavi.
- Ne, ne određuje stav i mišljenje publike prema toj kategoriji ili pojavi.

⋮

U kojoj mjeri TV serije utječu na stvaranje, odnosno suzbijanje predrasuda i stereotipa o određenim marginaliziranim grupama ili pojavama kod publike? *

1	2	3	4	5
☐	☐	☐	☐	☐

Koje tabuizirane društvene kategorije ili pojave najčešće vidate u TV serijama? *

- Koncept "savremene žene"
- Manjine (nacionalne, vjerske i dr.)
- Rasne i klasne razlike
- "Zabranjena ljubav"
- Religijska obilježja (hidžab u neislamskom okruženju i dr.)
- LGBTQ+ zajednica
- Seks i seksualna edukacija
- Fizički atributi
- Invaliditet
- Bolesti
- Spajanje stereotipno "nespojivog" (npr. musliman - homoseksualac)
- Ilegalne radnje
- Ostalo...

Kako reagirate na prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u TV serijama? *

- Smatram ga poželjnim, jer na taj način se ruše predrasude i stereotipi.
- Nemam ništa protiv, ali ne mislim da se time postiže bilo šta.
- Smatram ga pre naglašenim, što može izazvati neželjeni efekt.
- Smatram ga apsurdnim, jer se takve grupe i pojave ne trebaju promovirati.

Prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u kontekstu njihovog prihvatanja je djelotvornije ako: *

- su marginalizirane grupe i pojave smještene u okruženje koje ih "ne podnosi".
- su marginalizirane grupe i pojave smještene u okruženje koje ih prihvata.

Da li prikazivanje marginaliziranih grupa i pojava u TV serijama smatrate realnim i mjerodavnim? *

- Da
- Ne
- Možda

Da li Vam je određena TV serija promijenila ugao gledanja na neke tabu teme? *

- Da
- Ne

Ukoliko je Vaš prethodni odgovor potvrđan, koja TV serija je u pitanju?

Tekst kratkog odgovora

Da li "ružnu" Betty nakon emitiranja TV serije "Ružna Betty" smatrate i dalje ružnom? *

- Da, smatram je ružnom.
- TV serija "Ružna Betty" apsolutno nije utjecala na moju percepciju pojma "ružno".
- Ne, naočale i zubni aparatik nemaju veze s pojmom "ružno".
- Ne znam kako izgleda Betty.

Koncept, odnosno kontekst prikazivanja lika Rubi u istoimenoj seriji nju čini: *

- materijalistom, u žargonu poznatije kao "sponzorušom".
- atraktivnom djevojkom, željnom uspjeha.
- Nisam upućen/a u njen lik.

Smatrate li da TV serija "Seks i grad" pozitivno utječe na reputaciju žene? *

- Da, smatram da ruši stereotipna razmišljanja.
- Smatram da ne utječe uopće.
- Ne, smatram da narušava njenu reputaciju.

Prikazivanje gojaznih ljudi, kao glavnih likova u TV serijama rezultira: *

- rušenjem predrasuda, odnosno pokazatelju da "biti gojazan" ne znači "biti nepoželjan".
- ne rezultira ni čime.
- jačanjem predrasuda, odnosno želje da "baš takvi" ne želimo biti.

Prikazivanje hidžaba u neislamskom okruženju rezultira: *

- prihvatanjem islama, odnosno rušenju predrasudnih stavova o muslimanima.
- ne rezultira ni čime.
- potvrđivanju prethodno ustaljenih predrasuda o muslimanima kao "drugačijim" ljudima.

Na koji način promatrate ljubavnu priču između muslimanke i kršćanina, prikazanu u TV seriji? *

- Promatram je kao potpuno normalnu ljubavnu priču.
- Podržavam, ali je nesvakidašnja.
- Ne podržavam, smatram je nametnutom.

Da li Vas je određena TV serija razuvjerila od prethodnog razmišljanja kada je ova tematika u pitanju? *

- Da, nekada sam to smatrao/la nemogućim.
- Ne, na takve stvari TV serije ne mogu utjecati.
- Ne gledam TV serije.

Na koji način biste promatrali ljubavnu priču između muslimanke i kršćanina u stvarnom životu? *

- Promatrao/la bih je kao potpuno normalnu ljubavnu priču.
- Podržavao/la bih, ali je netipična.
- Ne bih podržao/la, smatram to apsurdnim.

Kakvim smatrate prikazivanje pripadnika LGBTQ+ zajednice u TV serijama? *

- Realno i neisforsirano.
- Isforsirano, previše su predstavljeni kao žrtve.
- Ne gledam TV serije s takvim sadržajem.

Smatrate li prikazivanje invaliditeta i bolesti u TV serijama potrebnim i važnim? *

- Da, na taj način se ruše stereotipi i takvim ljudima se pruža šansa da se istaknu u društvu.
- Ne, smatram da takve osobe ne treba promovirati kao nešto normalno.
- Ne gledam TV serije s takvim sadržajem.

Kako biste promatrali HIV+ osobu nakon njenog prikazivanja u TV seriji? *

- Potpuno normalno, oslobođen/a sam predrasuda.
- Zavisi od konteksta prikazivanja.
- Nastojao/la bih ne biti u njenoj blizini.

Na koji način ćete promatrati vjersko lice koje je istovremeno prikazano kao kriminalac u TV seriji? *

- Promatrat ću ga kao nešto nerealno i nemoguće.
- Moguće, takve stvari se dešavaju.
- Vjerska lica se uglavnom bave kriminalom.

Da li prikazivanje ilegalnih radnji u TV serijama smatrate kao rušenjem predrasuda ili promocijom zla? *

- Rušenjem predrasuda
- Promocijom zla
- Ne gledam TV serije s takvim sadržajem.

Da li ste u TV seriji "La casa de papel" na strani pljačkaša ili policije? *

- Na strani pljačkaša
 - Na strani policije
 - Nisam gledao/la seriju
-

Smatrate li da TV serije utječu na Vašu svijest? *

- Da
- Ne
- Možda

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Stranica **170** od
170

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za žurnalistiku/komunikologiju

Predmet: Završni magistarski rad

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Aldin Hasić

Naslov rada: Detabuizacija svijesti kod publike kao posljedica emitiranja televizijskih serija

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 169

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Sarajevo, 27. 10. 2021. godine

Potpis

Aldin Hasić